yakup kadri karaosmanoğlu

BÜTÜN ESERLERİ 8

atatürk

İLETİŞİM YAYINLARI

İletişim Yayıncılık A.Ş. • *Bütün Eserleri 8* • ISBN 975-470-159-0

1. BASKI *Remzi Kitabevi, İst. 1946*
2. BASKI *Remzi Kitabevi, İst. 1955*
3. BASKI *Birikim Yayınları, İst. 1981*
4. BASKI © *İletişim Yayınları, İst. 1983*
5. BASKI © *İletişim Yayınları, İst. 1991*

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

Atatürk

YAYINA HAZIRLAYAN *Atilla Özkırımlı*

Yakın tarihimizde edebiyatçı ve düşünce adamlarının eserleri, geçmişten bugüne ve bugünden geleceğe yönelik bir iletişim ağının önemli noktalarını oluşturmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu gerek edebiyatımızdaki, gerek siyasal yaşamımızda bürokrat ve diplomatlığı ile Türkiye yakın tarihinin önemli kişileri arasındadır.

Yaşadığı dönemi ve olayları eserlerine ustaca aktarabilen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun tüm eserlerini yayımlama girişimimizle sözünü ettiğimiz iletişim ağını bir ucundan örmeye başladığımız inancındayız.

Kitaplaşmamış tiyatro oyunları, çeşitli makaleleri ve siyasal yazılarıyla 22-23 kitaplık bir diziye ulaşacağını umduğumuz Yakup Kadri'nin tüm eserlerinin ilk 12 kitabında, basımı yakın dönemde yapılan derlenmiş metinleri esas aldık.

Sadeleştirme amacıyla da olsa değiştirme ve ekleme yapılmayan bu eserlerde şayet yazar, sağlığında bazı değişiklikler yapmışsa, yazarın düzelttiği son metinler esas alındı. Her kitabın başına yazarın biyografisi ile sözkonusu eserle ilgili objektif bilgileri eklemeyi yararlı gördük. Kitapların sonunda ise şimdiye kadar hakkında yazılmış yazıları ve bibliyografyaları bulacaksınız.

Sürdürdüğümüz bu çalışmalarda eleştiri ve katkılarını beklediğimiz dostlarla bu kitapların gerçek sahibi siz okuyuculara şimdiden teşekkür ederiz.

İletişim Yayınları

İÇİNDEKİLER

Hayatı ve Eserleri 9
BAŞLAMADAN ÖNCE 15
Başlangıç 17
Kahramanlığı 39
Dahiliği 63
Devlet Kuruculuğu 78
Milliyetçiliği 96
Askerliği 113
İnsanlığı 124
ATATÜRK'ÜN İDEOLOJİSİ 137
BÜYÜK INKILÂP ve KÜÇÜK POLİTİKA 151

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

HAYATI

Yakup Kadri, XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak Saruhan Vilayeti denilen Aydın ve Manisa bölgesinde hüküm sürmüş Karaosmanoğlu sülalesindendir. Mısır'da İbrahim Paşa konağına yerleşen ve orada İkbal hanımla evlenen Kadri beyin oğludur. 27 Mart 1889'da Kahire'de doğdu. İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine altı yaşındayken ailesi ile birlikte Manisa'ya geldi. İlköğretimine Fevziye Mekteb-i İptidaisinde başladı. İki yıl sonra da İzmir İdadisi'ne gönderildi (1903). Şahabettin Süleyman'la arkadaşlığı buradan gelir. Ama öğrenimini tamamlayamaz. Babası daha o öğrenime başlamadan ölmüş, İkbal hanımın satılacak mücevherleri kalmamıştır. Aile yeniden Mısır'a dönünce İskenderiye'deki Frères'ler Fransız okuluna girdi. Burada da bir yıl okudu. İdadi özlemi onu İzmir'e çektiyse de, tatilini geçirmek üzere geldiği Mısır'da (1906) Jön Türkler'le tanıştı. İzmir'e dönmekten vazgeçti. Sınavla yeniden girdiği Frères'ler okulunda iki yıl sonra bakaloryasını vererek ortaöğrenimini tamamladı.

1908'de ailece yurda döndüler. İstanbul'a yerleştiler. Yakup Kadri Mekteb-i Hukuk'a girdi. Ama bitirmeden, üçüncü sınıftan ayrıldı. Bu arada İbsen'den esinlenerek yazdığı Nirvana adlı tek perdelik oyunu yayımlanmış, arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın aracılığıyla Fecr-i Ati topluluğuna katılmıştır. Bir yandan Fecr-i Aticilere yönelik eleştirilere cevap vermekte, bir yandan da Servet-i Fünun'-

da küçük hikâyeler yayımlamaktadır. Mensur şiirleri de bu ilk döneminin ürünleridir.

1912'de tüberküloza yakalandığını öğrenir. Ama ancak 1916 da tedavi için İsviçre'ye gidebilecek, üç buçuk yıl orada kalacaktır. Bektaşilikle ilgisi de bu yıllarda, İsviçre'ye gitmeden öncedir. O sıralar Paris'ten yeni dönmüş olan Yahya Kemal'in de etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışını savunmaya başlamıştı. Ayrıca doğu mitolojisiyle de ilgileniyor, bir mistizme yöneliyordu. Bu eğilim onu bektaşi tekkesine itti. "Nur Baba" romanını yazdı gözlemlerinden yararlanarak. Ama hem karşılaşacağı tepkiler, hem İsviçre'ye gidişi yayımlanmasını engelledi.

1913'te ilk hikâye kitabını çıkarır: "Bir Serencam". Ama önce Balkan, ardından da 1. Dünya Savaşları, bu savaşlarla gelen yıkım, Yakup Kadri'de bir değişime yolaçacak, sanatın "şahsi ve muhterem" olduğu düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşacaktır. Mondros antlaşmasından sonra onu İkdam yazarı olarak görürüz (1919). Güncel olayları izleyen, Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir gazetecidir artık. Hikâyeleri de Milli Mücadele ile ilgilidir. Daha sonra o günlerin ürünü olan makalelerini Ergenekon'da toplayacaktır.

1921'de Ankara'nın çağrısı üzerine Anadolu'ya geçti. Görevli olarak Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir, Sakarya yörelerini dolaştı. Önce Mardin (1923-31), sonra Manisa milletvekili oldu (1931-34). Evliliği de bu dönemdedir. Mutasarrıf Asaf Bey'in kızı, Burhan Asaf Belge'nin kızkardeşi Leman Hanımla evlenmiş (11 Ekim 1923); yine bu dönemde Kiralık Konak, Nur Baba adlı romanlarını yayımlamış. Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde makaleler yazmış (1923-25), tedavi için ikinci kez gittiği (1926) İsviçre'den "Alp Dağlarından" başlığıyla izlenimlerini kaleme almıştır. 1932 yılı ise Yakup Kadri için ayrı bir önem taşır. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir'le birlikte "Kadro" dergisini çıkarırlar. Büyük yankı uyandıran ve tartışmalara yolaçan romanı Yaban da aynı yıl yayımlanır.

Başlangıçta ilgiyle karşılanan "Kadro"da savunulan düşünceler zararlı bulunarak derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri Tiran elçiliğine atanınca (1934) dergi de kapanır. Bunu Prag (1935), La Haye (1939), Bern (1942), elçilikleri izler. Tahran elçiliğinden sonra

(1949-51) emekli oluncaya kadar kalacağı Bern elçiliğine yeniden getirilecektir. "Zoraki Diplomat" adlı anıları bu yılların ürünüdür.

1955'te emekli olunca yurda dönerek çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarını sürdürdü. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961'de Manisa milletvekili oldu. 1957'de de Ulus gazetesinin başyazarlığını yüklenmişti. 1962'de Atatürk ilkelerine ters düşüldüğünü ileri sürerek CHP'den istifa etti. 1965'ten sonra ise politikadan çekildi. Son görevi Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığıydı. 13 Aralık 1974'te Ankara'da öldü. İstanbul'da, Beşiktaş'ta Yahya Efendi mezarlığında annesinin yanında yatmaktadır.

ESERLERİ

Hikâye: Bir Serencâm (1913), Rahmet (1923), Millî Savaş hikâyeleri (1947).

Roman: Kiralık Konak (1922), Nur Baba (1922), Hüküm Gecesi (1927), Sodom ve Gomore (1928), Yaban (1932), Ankara (1934), Bir Sürgün (1937), Panorama (2 cilt, 1953-54). Hep O Şarkı (1956).

Mensur Şiirler: Erenlerin Bağından (1922), Okun Ucundan (1940).

Anı: Zoraki Diplomat (1955), Anamın Kitabı (1957), Vatan Yolunda (1958), Politikada 45 Yıl (1968), Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları (1969).

Monografi: Ahmet Haşim (1934), Atatürk (1946),

Çeşitli Makaleleri: İzmir'den Bursa'ya (H. Edip, F. Rıfkı, M. Asım ile, 1922), Kadınlık ve Kadınlarımız (1923), Seçme Yazılar (F. Rıfkı, R. Eşref ile, 1928), Ergenekon (2 cilt, 1929), Alp Dağlarından ve Miss Chalfrin'in Albümünden (1942).

Kitaplaşmamış Oyunları: Nirvana (Resimli Kitap, s. 9, 1909), Veda (R. Kit., s. 11). Sağanak (İst. Şehir Tiy. Ktp.), Mağara (Varlık s. 12 - 17, 1934).

atatürk

BAŞLAMADAN ÖNCE

Atatürk'ün manevî şahsiyetine dair bu küçük tahlil tecrübesinde ne Kurtuluş Mücadelemizin, ne de Büyük Türk İnkilâbının tarihini veya ideolojik tefsirini yapmak iddiası vardır. Böyle bir mevzu, ancak, muhtelif cinsten bir yığın vesikaya istinat edeceği gibi mahiyeti itibariyle de, Atatürk'le beraber kendisine yardım etmiş olan arkadaşlarının, kendisini hazırlamış olan siyasî ve içtimaî hadiselerin, hulâsa, bütün bir devrin tetkik ve tahlilini lüzumlu kılacaktır. Burada ise, Büyük Adam, daha plastik gösterilmek için tek başına ve yalın şahsiyet halinde alınmıştır; her portrede ve her monografyada yapıldığı gibi.

Bundan başka, beni okuyacak olanlara şunu da hatırlatmak isterim ki, bu kitap, Atatürk'ün ölümünü takip eden yas ve elem haftalarında ve hemen bir hamlede yazıldığı için onda büsbütün objektif bir vakıf aranmamalıdır. Bu yüzden, Atatürk'e dair görüş ve düşünüşlerim çok kimse üzerinde ya bir "mersiye" veya bir "kaside" tesirini icra edecektir. Bense bu çeşit "edebiyat"ı pek sevenlerden değilim.

Onun içindir ki, bundan sekiz yıl evvel, Büyük Adam'ın tabutu etrafında yapılan nümayişlere gerek söz ve gerek yazı ile karışmaktan çekinmiş ve bu kitabın müsveddesini, belki, mübalâğalı bir heyecanın eseridir korkusuyle, hemen bastırıp yayınlamakta tereddüde düşmüştüm.

Şimdi, o heyecanlı devrenin üstünden, her biri öbüründen ağır hadiselerle yüklü sekiz yılın silindirleri geçmiş bulunuyor. Gerek dışarıda, gerek içeride teneffüs ettiğimiz kuru ve sert realiteler ha-

vası, artık, bizim kalbimizde herhangi bir çoşkunluğa, herhangi bir taşkınlığa imkân vermeyecek kadar soğuyup buz tutmuştur. Türk İnkılâbının kahramanlık safhası kapanarak yerini yalnız maddî ihtiyaçların çalkandığı "pragmatik" bir devre bırakmak üzeredir. "Atatürk" ü, işte, bu hava içinde ve böyle bir devrin eşiğinde tekrar gözden geçirdim; onda değiştirilmesi gereken hiç bir nokta bulmadım ve onu halka mal etmenin tam zamanı geldiğine asıl şimdi kanaat getirdim.

Zira, Türk milleti her vakitten ziyade bugün, o Büyük Rehberin ardısıra yürüyüp geçtiği yola dönüp bakmak ihtiyacındadır. Türk milleti, bu yolda ne kadar imkânsızlıkların üstesinden geldiğini ve "mâkûs talihini" ne çetin engellerle çarpışarak yendiğini bir kere daha hatırlayacaktır.

Atatürk, kendisini unutmayanlar için, tükenmez bir enerji ve optimizma kaynağıdır ve onu unutturmamak hepimize kutsal bir vatan borcudur.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU
Ankara, 16 Ağustos 1946

BAŞLANGIÇ

Bizim ilk gençlik yıllarımız bir milli kahramana hasretle geçti. Biz; -şimdi ellisine varanlar, elliden ötedekiler- gözlerimizi dünyaya bir bozgun havası içinde açtıktı. Babalarımız, analarımız, bize Moskof seferlerinden, Rumeli kıyamlarından,[1] Arap isyanlarından ve bunları takip eden ecnebi müdahalelerinden tutuk bir dille bahseder dururlardı. Kaybolmuş ülkelere, gidip de dönmeyenlere, gözleri yaşlı nişanlılara dair yanık halk türküleri bizim ninnilerimizdi ve sonsuz bir millî hâile[2] olan "Yemen" kâbusu, ailelerimiz içindeki gündelik konuşmaların en alışılmış mevzularından biriydi. Erken evlât sahiplerinin ve yetişkin delikanlıların kafasında sosyal endişe namına yalnız şu vardı: Askerden kurtulmak çaresi... çocuklar bunun için mektebe verilir ve yüksek tahsile bunun için rağbet edilirdi.

Namık Kemal ile çağdaş olan ve benimki gibi "Vaveylâ"yı[3] "Rüya"yı,[4] "Celaleddin Hârzemşah"ı[5] okumuş bulunan babalarımızın yüreğinde bir vatan duygusu, bir tâ eskiden

(1) Ayaklanmalarından.
(2) Trajedi.
(3) N. Kemal'in vatan temini işleyen ünlü şiiri.
(4) Ziya Paşa'nın, siyasal düşüncelerini düşsel bir diyalog biçiminde aktardığı, polemik niteliği de taşıyan yapıtı.
(5) N. Kemal'in tarihsel oyunu.

kalma destanî soluk var mıydı, yok muydu; pek iyi hatırlamıyorum. Yalnız bildiğim bir şey varsa, büyüklerimizin bize, düşmanlarımızdan, Avrupalılardan daima saygı ve korku ile bahsedişleridir. Arasıra limanlarımızda yabancı harp gemilerinin görünüşü veya herhangi bir frenk hükümdarının memleketimize ayak basışı halkı çoşturan ve ona kolektif heyecan veren yegâne mehabetli[6] hadiselerdi. Çünkü, kendisine ve kendi devletine itimadı kalmayan halk, kendi mukadderatına hâkim olan kudretlerin bu sembollerde tecessüm ettiğini[7] görüyordu.

Bir gün, on bir yaşında bir çocuktum. Manisa'da, büyüklerimden biriyle[8] gezintiden eve dönüyorduk. Oturduğumuz sokağın ağzında, Sultan Camii meydanında bir acayip kalabalığa rastladıktı. Beş on kişilik, kızıl yüzlü, panama şapkalı bir seyyah grubu ellerinde kalın bastonlarla, etrafını alan bir alay mahalle çocuğunu merhametsizce dövüyordu. Bu yavrucakların bir kısmı haykırarak kaçışıyor, diğer bir kısmı yerden topladığı taşlarla kendini müdafaaya çalışıyordu. Çocuğunu şahsen tanıdığım ve iyi ailelere mensup olduklarını bildiğim bu çocuklar, hiç şüphesiz, memleketin âdetlerine[9] göre tuhaf kıyafetli bu seyyah grubuna, sırf tecessüs saikasıyle[10] yanaşmış bulunuyorlar! öbürleri de, bunları sanki bir sürü muzır[11] ve rahatsız edici mahlûkatmış gibi yanlarından defetmek istiyorlardı. Fakat bunun için, kullandıkları tedbir o kadar vahşî ve gayri insanî idi ki, benim bile küçücük yüreğim isyanla doldu ve boğazım hıçkırıklarla tıkanarak bağırdım:

(6) Görkemli.
(7) Somutlaştığını.
(8) Birinci baskıda: "Babamla"
(9) Birinci baskıda: "Görgüsüne"
(10) Nedeniyle.
(11) Zararlı.

-Ne hakla[12] vuruyorlar?

Yanımdaki,[13] başını önüne eğdi ve bana cevap vereceği yerde dayak yiyen çocuklara seslendi:

-Haydi, savulun bakayım, haydi savulun...

Lâkin savulmak isteyenler de bir müddet gene dayaktan kurtulamıyorlardı:

-Bırakın, dedim; bırakın beni.[14] Gidip karakola haber vereyim.

Aldığım cevap şu oldu:[15]

- Karakol, ecnebilere karşı ne yapabilir, a oğul!..

Bu söz üzerine, sanki birden, yaşıma on yıl daha katılmıştı. Üstüme gamlı bir ciddiyet çökmüştü ve millî gururum -zannederim- o andan beri kanamaya başlamıştı[16] O andan beri, tam yirmi beş yıl, bu yaranın kanı, ölüm işkencesine mahkûm Çinlilerin tıraşlı tepesine akıtılan damlalar gibi tıp tıp yüreğimin üstüne damladı, damladı, damladı.

Yirmi beş yıl, bu bütün bir gençliktir. Yirmi beş yıl, bütün millî ve sosyal kıymetleri altüst olmuş, "bütün kaleleri zaptedilmiş"; etrafı bir demir çemberle çevrilmiş viran ve perişan bir ülkede, bir asırdan beri durmadan kovalanan, durmadan tekmelenen yılgın ve âvare bir sürünün arasında, içeriden dışarıdan sövüle sayıla, itile kakıla ve o yara, o millî gurur yarası bağrımızın içinde damla damla kanayarak, yirmi beş yıl sürünmek, sürünmek... İşte, bizim neslin dünya realitelerine ilk temasından olgunluk çağına ayak basıncaya kadar geçirdiği ömür bu olmuştur.

Bizim nesil, dediğim bu kürek mahkûmları kafilesinin ortasından, arasıra başımızı kaldırıp ufka bakardık. Nerede

(12) Birinci baskıda: "Baba ne hakla vuruyorlar."
(13) Birinci baskıda: "Babam."
(14) Birinci baskıda: "Baba dedim -bırak beni,"
(15) Birinci baskıda: "Babam acı acı gülümseyerek elimden tuttu."
(16) Birinci baskıda: "başladı."

sabah yıldızı? İçimizden bir ses daima "O, hiç doğmayacak" derdi. Okuduğumuz kitaplar, konuştuğumuz tecrübeli, bilgiç adamlar da bunu söylerdi. Mektepler ise, sadece bir zekâ mezarı[17] idi. Bir gün, sınıfta, alnım sıraya dayalı, dizlerimin üstünde tuttuğum "Cezmi"yi[18] okurken bir el, bir demir pençe beni ensemden yakalamış, sokağa atmıştı. Nereye gitmeli? Nereye kaçmalı? On altı yaşımda ya var, ya yoktum. Fakat, biliyordum ki, bazı memleketlerde hürriyet denilen bir saadet vardır ve oralarda herkes istediği kitabı okuyabilir.

Ve o hürriyet diyarlarından birine gittim.

Ey Kemalist Türkiye'nin bahtiyar gençleri; siz ki, on altı yaşınızda daha bir futbol maçına bile başlayamıyorsunuz; bense, o yaşta, hürriyet sevgisi yoluna "hayat mücadelesi" denilen korkunç oyuna atılmıştım. -Size nasıl anlatayım?- o zamanlar, adını ağzımıza almadığımız "vatan"ın dışında "firarî" diye anılan birtakım Türkler dolaşırdı. Frenkler bunlara "Jeune Turc"ler lakabını vermiş olmakla beraber aralarında benim gibi çocuklar ve ak sakallı ihtiyarlar da vardı ve sanmayınız ki, bunlar birtakım kahramanlardı. Hayır. Bunlar ne yaptıklarını bilmez bir sürü bedbahtlardı ve altı aşınmış pabuçlarıyla diyar diyar dolaşarak "hürriyet" dilenirlerdi. Lâkin başkalarının hürriyeti acı bir lokmadır. Bununla hiçbiri doyunamazdı ve gözleri daima arkalarına çevrik, bir gün, kendi topraklarında bitecek olan buğdayın ekmeğini, anayurdun kendi has nimetini beklerlerdi. Hangi el bunu ekti? Hangi el bunu biçecek? O millî kahraman nerede idi? O, bir türlü meydana çıkamıyordu.

Kafalarımızı saran millî kâbusun humması içinde, kâh şunu, kâh bunu o kahraman heyetinde[19] gördüğümüz oldu.

(17) Birinci baskıda: birinin öldürüldüğü yer anlamındaki "maktel" sözcüğü kullanılıyor.

(18) Namık Kemal'in romanı.

(19) Suretinde, kılığında.

Hasta muhayyilemizin icat ettiği bu yalancı Mythe'ler arkasında bir müddet koşuyor, sonra birden, soluğumuz tıkanarak duruyorduk; eyvah, bu da bizceleyin âvarenin biriymiş.

Yirmi yaşımıza girdiğimiz zaman, artık hiçbir kimseye hiçbir şeye inanmıyorduk. Meşrutiyet inkilâbının şarkıları bize birtakım herzeler gibi geliyordu. Hele sokak destancıların "yaşasın!" çığlıklarıyla ortaya attıkları, salaştan tiyatroların şanolarına çıkardıkları "hürriyet kahramanları"na başımızı çevirip bakamıyorduk bile. Panayır mızıkacılarının, köşe başı şarlatanlarının ve acemi şiir okuyucularının yardımıyla yapılan halk nümayişleri bizi tiksindiriyor, evlerimize kaçıyorduk. Bir gün, evde aileden yaşlı bir adam bana şunu demişti: "Canım; böyle incesaz takımıyla inkılâp mı olur?"(*)

Lâkin biz, top ve tüfekle de olsa zaten inkılâp ve ihtilâl denilen şeye inanmıyorduk. Şahsî hayatımızda olduğu kadar millet ve memleket meselelerinde de tamamiyle reybileşmiştik[20] ve birçok frenkçe kitapların yardımıyla bu ruh ve iman iflâsını bir nevi ilmî fikir sistemi haline sokmaya çabalıyorduk. Bunda da, doğrusu, çok güçlük çekiyorduk. On dokuzuncu asrın sonu Avrupa'da bir büyük inkâr ve *"dissociation"* devridir. Bütün kıymet hükümlerinin bâtıl ve bütün ölçülerin bozuk olduğunu ispat yolunda birbiriyle müsabaka eden muharrir ve mütefekkirlerin adedi, o devirde, sayılmayacak kadar çoktu. Bunlar, birtakım kötü gençlik arkadaşları gibi bizi baştan çıkarır, bizi maceradan maceraya sürüklerken kafamızda yükseklerde dolaşan kimselerin sarhoşluğunu hissederdik. O frenk üstatlarından ödünç aldığımız in-

(*) Bu sözlerle "İttihat ve Terakki" hareketini tezyif etmek istediğime hükmolunmamalıdır. "İttihat ve Terakki" bizdeki millî ve inkılâpçı teşkilâtların anasıdır. Şu halde sözlerimde Meşrutiyet ve inkılâbına dair bir tezyif kokusu varsa bu, ilk günlerin acemice hareketlerine ve bizim o zamanlardaki ruh halimize atfedilmek lâzımdır. (Y.K.K.)

(20) Kuşkucu olmuştuk.

kâr ve istihza kanatlarıyle, sanki, mühitimizin üstüne çıkmış, sanki mensup bulunduğumuz cemiyetin perişanlıklarına, âdiliklerine, "yalanlarına ve şarlatanlıklarına" yukarıdan, bir hakaretli yabancı gözüyle bakmış gibi oluyorduk.

"31 Mart" ı, "10 Nisan" ı, onu takip eden terör devrini, işte biz, o zamanın Türk entellektüelleri, hep böyle yükseklerden, böyle bir fildişi kulesinin tepesinden seyrettik.(*) O hâdiselerin ön plana attığı siyasi şefler bizi ya güldürüyor, ya tiksindiriyor, ya sadece lâkayt bırakıyordu. Hareket Ordusunun başında İstanbul'a bir ikinci Fatih tantanasıyle girmiş olan Mahmut Şevket Paşa, bizim nazarımızda, birkaç ay içinde, sakallı kukla halini almıştı. Meşrutiyetin ilk yıllarında, bütün inançsızlığımıza rağmen şahsında destanî bir kudret sezmekten kendimizi alamadığımız Enver, bu genç, güzel çehreli, mütevazi miralay, vaktinden evvel paşalık üniformasını takıp, bir saraya damat olunca, bizim için, birdenbire, öbür paşalar sırasına girivermişti. Merkez kumandanı Cemal Beyden sadece korkmaya başlamıştık. "İttihat ve Terakki"nin ruhu olduğu söylenen Talât Beye gelince, onu, bir türlü anlayamıyorduk. O, bizce, sevk ve idare ettiği komitenin manevî şahsiyeti, prensipleri ve ideolojisi gibi karışık bir şeydi.

Tam bu sıralarda, Boğaziçi tepelerinin birinde, bir şair, bir büyük Türk şairi, demir kafes içine hapsedilmiş bir aslan gibi homurdanmaya başladı. Hepimiz kulaklarımızı kabarttık. Ne diyordu? Diyordu ki bütün bu adamlar düzme vatanperverlerdir; diyordu ki, hepsi Abdülhamit devrine rahmet okumaktadır. Diyordu ki, milleti aldattılar hepsi bir "hânı

(*) Bu fıkralarda mütemadiyen (biz) zamirini kullanışım (ben) demeyi sevmediğimdendir. Bahsettiğim manevî ve fikrî buhranlarda, o vakitler, benimle eş olan akranlar epeyce kalabalıktı. Fakat, itiraf etmek lâzım gelir ki, kâh fikir, kâh vatan müdafaası yolunda canvermiş çağdaşlarımızın sayısı bunlardan, hiç şüphesiz daha pek çok fazlaydı. (Y.K.K.)

yağma"nın başına oturdular. Yiyorlar, "tıkınıyorlar". İrfan ve fazilet sahipleri eskisi gibi, nikbet ve husrandadır[21] Hakkı söylemek isteyen ağızlar eskiden beter kilitlenmiş ve gerçek halk rehberlerinin ayaklarına pranga vurulmuştur. Memleket, eskisinden daha büyük bir hızla felâket uçurumuna sürüklenmektedir.

Türk şairi aşağı yukarı bizim duyduklarımızı, bizim düşündüklerimizi söylüyordu. Çoğumuz, onun bu sayhalarında[22] kendi ruhumuzun isyanlarını, husranlarını dile gelmiş sandık.[23]

Acaba, nice yıllardır, hasretini çektiğimiz kahraman bu muydu? İçimizden çoğu, ümitlere kapılarak şairin oturduğu tepenin yolunu tuttu. Bu tepeye oldukça dik, uzun ve dolambaçlı bir yokuştan çıkılırdı ve üstünde manzum sözler kazılı bir kayanın önünden geçilerek bir büyük güvercinliği andıran münzevinin evine girilirdi. O, sert yapılı, geniş omuzlu bir adamdı. Kemikli yüzünün ortasında, sivri, uzun ve saldırıcı bir burnu vardı. Bu burunda, biz bir kartal gagasının mahabetini[24] buluyorduk. Lâkin, bunun altındaki çökük ağız, yapmacıklı bir sesle konuşmaya başlayınca, biraz evvelki kartal, yerini yavaş yavaş bir öfkeli papağana terk ediyordu. Papağanda bir fassal[25] acuze tavrı vardır. Bizim şair de mükemmel fasletmesini[26] bilirdi. Yalnız o kadar mı? Heyhat evet, yalnız o kadar...

Fikretperestlik, bizde, çok uzun sürmedi. Zira, onun yaptığı hicivlerin, kendi aramızda, biz âlâsını yapıyorduk. O kadar ki, hepimize, bu kocakarı ideolojisinden artık gına gel-

(21) Düşkünlük ve hüsran içindedir.
(22) Haykırışlarında.
(23) Bu şair Tevfik Fikret'tir.
(24) Heybetini.
(25) Dedikoducu.
(26) Çekiştirmesini.

mişti. Çok vakitten beri abur cuburla beslenen ve kötü içkilerle neşelenmeye çalışan kimseler gibi, bu çeşit şeylerden artık bir nevi gönül bulantısı hisseder olmuştuk. Ruhumuzun sağlam, temiz bir gıdaya ihtiyacı vardı:

Benim gönlüm kış günü aç
Kalan bülbül gibi muhtaç
Ruhum hasta, sensin ilâç
Beni dertten kurtar Tanrım.

Lâkin Ziya Gökalp, o zaman henüz bu mısraları yazmış değildi. Onun adı, uzaklardan, bir Kaf dağının arkasından, ancak, kulaklarımıza erişebiliyordu ve onunla bu perişan gençlik arasındaki yolu birtakım politika eşkiyası kesmiş bulunuyordu.

1911 - Trablus'un zaptı;

1912 - Balkan harbi.

Bu vakalarla beraber eski tarihçilerin kaydettikleri gibi bazı "semavî" alâmetler de belirmiş miydi? Hatırlamıyorum. Fakat, bizim içimiz gökyüzünde ejderha şekilli yıldızlar görmüş ve yerin altından acayip uğultular işitmiş kadar önceden sezişler ve kara kuruntularla doluydu. Artık oturduğumuz bina, her tarafından çatırdamaya başlamıştı. Bütün memleketi, Vardar kıyılarından Boğaziçi yalılarına, Boğaziçi yalılarından en yüksek Anadolu yaylalarına kadar, baştan başa, korkunç bir panik havası kaplıyordu. Payitaht birkaç hafta içinde bir mahşer yerine dönmüştü. İstanbul sokaklarından yaralı, koleralı ve kaçak askerlerle perişan muhacir kafilelerinin birbirine karışarak bitmez tükenmez bir felâket seli halinde akar, akar ve Hıristiyan arabacılarla ecnebî şirketlerin nakliyat vasıtaları bu kanlı paçavra yığınları arasından, nemrutça bir kayıtsızlıkla geçip giderken, Beyoğlu kal-

dırımlarının üstünde Avrupalı ve tatlı su frenklerinin bu kalabalığa nefretle bakarak burunlarını tıkadıkları görülüyordu.

Ve bütün Avrupa basını ve bütün Avrupa bizim millî felâketimiz karşısında bu jesti tekrar eder gibiydi. Biz; nafile yere, büyük devletlerin payitahtlarına birtakım ricacı heyetler gönderiyorduk. Nafile yere Rumeli'de Türk ahaliye yapılan zulüm ve fecayiden[27] şikâyet ediyorduk. Lâkin, bize her taraftan kapılar kapanıyordu, ya da kapanmasa bile bir cüzzamlıya bir iğrenç dilenciye açılır gibi yarı aralanıyor, bize açlığı doyurmayan ve belki ıstırabı artıran bir yüksekten merhamet sadakası uzatılıyordu.

Hakikatte bizim düştüğümüz halden herkes, için için memnundu: Türkler, âkibet, Avrupa topraklarından dışarıya atılmışlardı. Yarın, öbür gün, Asya'nın içerilerine doğru sürüleceklerdi. Bu, aşağı yukarı yüz elli yıldan beri, bütün medeniyet (yani, Hıristiyanlık) müdafiî politikacıların, fikir ve ilim adamlarının, şair ve sanatkârların yegâne gayesi, yegâne tezi, yegâne hulyası değil miydi? İşte, bu hulya nihayet gerçekleşiyordu. Sağdan olsun, soldan olsun, demokrat memleketlerin bütün siyasî partileri, şeflerinin ağzından yüz binlerce insanın ana topraklarından bu kanlı sökülüşünü alkışlıyor; hiç değilse lâzım ve mukadder bir hâdise gibi telâkki ediyordu.

Yeryüzünde her milletin hakları, hakikatleri, yurdu ve Tanrısı vardı. Yalnız Türk milleti haksız, hakikatsiz, yurtsuz ve Tanrısızdı. Tıpkı, büyük perseküsyon devirlerindeki Beni-İsrail gibiydik. Gökten inecek Mesih'i bekliyorduk ve iki asır hasretiyle yandığımız millî kahraman, hâlâ bir türlü görünmüyordu.

(27) Facialardan.

Ziya Gökalp, o zaman henüz bu mısraı da yazmış değildi. Fakat, o zamana kadar, bir nevi Tanzimat Osmanlıcılığı ile Ahmet Vefik Paşa Türkçülüğü arasında sallanan milliyet şuuru bu ıstırapla, artık, kendi sentezini bulur gibi olmuştu. Vatan viranesinin yıkıntıları arasında sendeleyerek, düşe kalka yürürken içimizde ilk defa olarak muayyen bir hedefe doğru ilerleyen insanların kuvvet ve metanetini hissetmeye başlamıştık. Hattâ arasıra, çatısı altına iltica ettiğimiz bir "mabet" bile bulmuştuk: Türkocağı. Lâkin içerisinde adam, Buda heykelini andıran acayip adam, bize, muttasıl, gelecek olan bir kurtarıcıdan ve bir kurtuluş gününden bahseder dururdu.

Bu adam, ne şekil, ne ruh itibarıyle o güne kadar tanıdığımız fikir üstatlarından hiçbirine benzemiyordu: Daima kendi üzerine yığılı duran tıknaz vücuduna muayyen bir yaş vermek mümkün değildi. Çenesinin iki yanından aşağıya doğru sarkan bakımsız bıyıkları ve daima arkaya itili külâh biçimindeki fesiyle onu pekâlâ Tanzimattan evvelki Türkler arasına sokabilirdik. Hareketlerindeki ağırlık, nutkundaki tutukluk ve gülümseme nedir hiç bilmeyen dudakları da onu ayrıca o devrin erleri sınıfına lâyık gösteriyordu. Yoksa bu, Hacı Bektaş ocağının türelerini alttan alta gütmekte olan tebdili kıyafet bir Yeniçeri miydi? Hayır, o daha ziyade Horasan illerinden gelmiş bir gizli tarikat şeyhine benziyordu. Memlekette işgal ettiği siyasî mevkiin şevket ve azametine rağmen hususî hayatı bir "târiki dünya"nın[28] maişet tarzından farksızdı. Bütün gösterişlerden çekiniyordu. Dünya nimetleri nedir bilmiyordu ve yaşama pratiğinde ise bir masum çocuk kadar acemi idi. Meşrutiyetin ilk yıllarındaki ku-

(28) Eskiden dünya nimetlerini terkeden dervişler için kullanılan bir deyim.

ru inançsızlığımızı[29] müteakip, şimdi içinde yaşadığımız trajik devrenin sıtmaları bizi hastalıklı bir mistisizme atmış olduğundan, onda bir derviş hüviyeti bulmak daha ziyade işimize geliyordu. Arasıra yazdığı tasavvufî şiirlerle o da bizim bu meylimizi kuvvetlendirmekte idi:

Vâiz, deme cehennemin ateşi;
Çıkar bilmem, kaç bin çeki odundan.
De ki, vardır bir güzellik güneşi
Doğmuş bizim aşkımızın odundan.

Bu dörtlükde veya şu aşağıkinde:

Ne uzağım, ne yakınım,
Yüz verilmez bir şaşkınım,
Ayrılmam alışkınım,
Dost olalım tekrar Tanrım.

bir Yunus Emre'nin nefesini bulmamak ne mümkündü?

Lâkin o, bunlarla övünmez, bunları benimsemezdi. Bize, sık sık bahsettiği üstat, Yunus Emre'den büsbütün başka biri, tasavvufla taban tabanı zıt *Dürkheim* isminde bir frenk âlimiydi. O zamana göre Dürkheim cemiyet ilmini, Karl Marx'tan sonra matematiğe belki en çok yaklaştırmış olan bir sosyolog sayılabilirdi. "İş bölümü" ve "meslekî temsil" sistemleri, ahlâkî hâdiseleri içtimaî kanunlarla tarif usulü ve tarihi, Marx'ın ekonomik materyalizmasına muvazi olarak bir nevi sosyolojik determinizma ile tefsir ediş cereyanı, gene sanıyorum ki, bu âlimin nazariyeleriyle başlamış bir fikir hareketiydi. Türkocağı'nın şeyhi, işte, bize en çok bu nazariyeleri izah ve telkin etmeyi severdi. Fakat, sol elinin baş par-

(29) Birinci baskıda: "reybîliğimizi".

mağını sağ avucunun içine alarak ve gözleri bir ilâhî rüyaya dalmış gibi kapanarak, cebir düsturlarını andıran bu sosyoloji formüllerini anlatırken, gene üzerimizdeki o arkaik, mistik tesirini kaybetmezdi. Aksine, Dürkheim nazariyeleri onun ağzında eski şark "felsefesi" gibi ampirik bir şekle girerdi.

"Fert yok, cemiyet var" onca, bütün antropolojik hâdiselerin izahı ancak bu formülden çıkarılır ve bu formüle irca edilebilirdi. Fert yok. Lâkin, bir taraftan da bize, Türk milletini kurtaracak destanî kahramanla, Türk kültürünü kuracak destan şairinin hayalî tasvirini yapan, hasretiyle şiirler yazan gene o değil miydi? O da, bizimle beraber, bu mâbedin boş mihrabı karşısında önümüzde geçecek imamı beklemiyor muydu? Nihayet, her Türk idealisti gibi o da bütün noksanını Mesih'siz bir havari oluşunda hissetmiyor muydu?

Günün birinde, ondan, bu tezadın izahını dilediğimiz zaman, gözlerini büsbütün kapamış ve: "Millî kahraman bir fert değil, milletin müşahhas timsalidir" demişti.

Fakat, bunu söyleyen şair üç ay sonra, tam "Sarıkamış" faciasının ertesi, Enver Paşaya, "millî kahraman" unvanını veriyordu. Kimbilir, belki beklemekten artık bıkmıştı. Belki bir destanla bir haileyi[30] birbirine karıştırmıştı. Belki ordusunu karlar içine gömerek tek başına İstanbul'a kaçan bu bedbaht serdarın felâketi onun yüreğine dokunmuştu.

Lâkin, biz, "İttihat ve Terakki" ideologunun bu hareketi karşısında yeni bir hayal kırgınlığına daha uğramış ve onun fikrî samimiyetine inancımızın yarısını kaybetmiştik.

O sıralarda, muhtelif harp cephelerinden sızan haberler ise bu sarsılan imanımızı ve bu sönen şevkımızı canlandıracak mahiyette değildi. Memleketin her yanında bir perişanlık, bir sökülüş, bir çöküş hissediliyordu. Resmî tebliğlerin

(30) Trajediyi.

dilsizliğine rağmen doğu vilâyetlerimizden birkaçının elden gittiğini ve Suriye, Filistin, Arabistan namları altında topladığımız cenup imparatorluğunun da yıkılmak üzere olduğunu biliyorduk. Fakat, bu müthiş inhidamda[31] -doğrusunu söyleyeyim- hiç bir halle mehabeti[32] yoktu. Ancak bir aciz, bir meskenet[33] bir beceriksizlik ve bir idaresizlik manzarası vardı ve bunun bize verdiği his, bir büyük millî felâketin eleminden ziyade, bir kendi kendimizden utanış, bir iş başında bulunanlara karşı kızıştan ibaretti.

Ama, günün birinde, Çanakkale müdafaasının yankıları kulaklarımıza gelmeye başlayınca her şey değişiverdi. Destanî unsur, baştan başa harp yangınıyle tutuşmuş yurdun, yalnız bu noktasından tekâsüf etmiş[34] gibiydi. Bu, bıçak kemiğe en çok orada dayanmış olduğu için mi böyle olmuştu? Bütün milliyetçiliğimize rağmen, Tanzimatçı babalarımızdan kalma bir bâtıl fikirle hâlâ vatanı yalnız İstanbul'dan ibaret telâkki ettiğimiz için midir ki, savaşın en ziyade bu safhasına ehemmiyet vermekte idik? İşte, kırk ikilik düşman toplarının sesleri evlerimizin içine kadar gelmeye başladı. İşte, bazen çocuklarıyle Adalara gezmeye çıkan aileler şirket vapurlarının güvertesinden denizaltıların ayna pırıltılarını görür oldular ve herkes biliyor ki düşman akla durgunluk verecek derecede kudretlidir. En büyükten en küçüğe kadar herkes biliyor ki, bütün Türk donanması İngilizin bir tek zırhlısına karşı koyamaz ve zorlanan Boğazlar her türlü modern müdafaa teçhizatından mahrumdur. Asker, Sarıkamış'ta, Filistin'de, Bağdat'ta bozgun veren askerdir. Teşkilât, gene o bozuk düzen, gene o anarşik ve iptidaî teşkilâttır. Fakat, beş on siniri bozuk insandan başka hiç kimse korkmuyor. Bellibaşlı bazı

(31) Yıkılışta.
(32) Trajedi heybeti.
(33) Miskinlik.
(34) Yoğunlaşmış.

şahsiyetlerin aileleriyle beraber Anadolu'ya kaçtıkları söyleniyor; hükümetin kıymetli hazine eşyasını Konya'ya naklettiği fısıldanıyor. Hattâ bugün yarın padişahın bile o vilâyet merkezine sıvışacağı haberleri dolaşıyor. Fakat, gene hiç kimse korkmuyor. İşte adalarla Kadıköy kıyılarına siperler kazıldı. İşte, birçok gizli noktalara toplar konuldu. Demek ki, düşmanın Boğazlardan geçmesi imkânı çoğalıyor. İş başında bulunanlar ise imalı bir tebessümle sırıtarak: "Her şey muhtemeldir" diyor ve kaçıp gitmek isteyenlere "kalınız! diyen yoktur. Buna rağmen, yüreklerdeki bu acayip, bu delice emniyet nereden geliyor? Halk, sanki, devletin bilmediği bir sırra ermiş gibidir. Halk emin ve mutmaindir.[35] Halk, binbir tehlike ile dolu Marmara'nın ufuklarına bir yeni sabahın doğmasını bekler gibi bakıyor. Neydi? Ona gaipten bir şey mi malûm olmuştu?

Evet, halk; bizim bilmediğimiz bir sırra ermişti; evet, ona gaipten bir şey malûm olmuştu. Şu kupkuru resmî tebliğleri, şu gemli gazete ağızlarını; şu bize hep bir "nihaî" zaferden bahseden İttihat ve Terakki propagandacılarını bir yana bırakıp ona kulak verelim! İşte, bir şeyler mırıldanıyor. Milletin, bütün hayatî prensipler gibi, en canlı hikmetlerin kaynağı olan bağrından birtakım nidalar geliyor. Ne diyor? Bir rüya mı görüyor? En son haddine varan şu felâket sıtmasıyle mi sayıklıyor? Yoksa insanlığın ilk çağlarında olduğu gibi yeni bir efsane mi yaratıyor? Zira, bunun ağzında, Çanakkale harbi âdeta bir "İtalyada" destanı şeklini almaya başladı. Bunun içinde şimdiden birçok hamasî menkıbeler,[36] ruhu bir deniz gibi çoşturan dinamizmasıyla birbirini takip etmekte ve muhayyilemizde, keskin profili, otuz ikilik topların fâsılalı ateşinde parlayıp sönen, sönüp parlayan bir genç kahrama-

(35) İçi rahattır.
(36) Kahramanlık öyküleri.

nın yalın endamı çizgilenmekte idi. Bu kahraman, bu genç kumandan -gene halkın söylediğine göre- yanında bir avuç süngülü askerle, yerden, gökten, denizden kopan sürekli bir gülle, kurşun ve şarapnel sağanağının ortasında durmadan ileriye doğru atılıyor ve kollarıyle kızgın boyunlarından yakalayıp denize yuvarlıyacakmış gibi düşmanın sıra sıra topları üstüne saldırıyordu. Bu insan, ateşte yanmıyordu. Vücuduna kurşun işlemiyordu ve zırhların attığı gülleler başının üstünden munisleşmiş yırtıcı kuşlar gibi geçip gidiyordu.

Kimdi[37] bu acayip adam? Nereden peydah olmuştu?[38] Adını hiçbir gazetede, hiç bir resmî tebliğde görmedik, okumadık. Fakat, halk onun adını da biliyordu: Mustafa Kemal! diyordu. Bir paşa mı? Bir miralay mı? Kimi bir paşa, kimi bir miralay olduğunu söylüyor. Zaten rütbesinin ne hükmü vardı? Böyle adama rütbe ne ilâve edebilirdi?

İşte, onun ismini, halkın arasında, böyle bir efsane atmosferinin içinden, ilk defa böyle işittimdi.

Fakat, ona, henüz "beklediğimiz millî kahraman işte budur!" diyemiyordum. O, Türk ordusuna yüz elli, belki iki yüz seneden beri mahrum olduğu bir "zafer"in gururunu ve Türk milletine bunun şevkini vermişti. O, yüz elli yıldan beri, bütün Osmanlı devletini korkudan titretmek için Şimal Denizindeki adasının üstünden Saray ve Babıâli'ye ufak bir tehdit işareti yapması kâfi gelen bir imparatorluğun -Bütün manasıyle emperyal- ordusunu bir avuç çarıklı Anadolu çocuğu ile tepeleyivermişti. Beş kıtanın askerleri bu ordunun içindeydi ve buna diğer bir imparatorluğun kuvvetleri de yardım ediyordu. Boğaz boyunca aylardan beri, her bir tanesi "Niebelungen"deki ejder gibi ateş kusup duran sıra sıra "drednot"ların çelikten kale duvarı da bir an içinde eriyip gitmiş,

(37) Birinci baskıda: "Kimdir."
(38) Birinci baskıda: "Olmuş"

"hak ile yeksan"[39] olmuştu. Birtakım yüz yıllık havan topları, birtakım perakende sahra bataryalarıyle başladığını bildiğimiz bu müdafaanın böyle katî bir zaferle nihayet buluşunda, halk muhayyilesinin masal kabiliyetini geçen bir şey, bir mucize mahiyeti vardı. Fakat, ne yazık ki, İstanbul'un fethinden ve Viyana muhasarasından beri Osmanlı saltanatının bütün harp tarihinin, belki bu kadar mühimmini kaydetmediği bir askerî muvaffakiyeti bize izah edecek tek bir söz söylenmiyor, tek bir satır yazılmıyordu. Bir sabah, gazetelerde çıkan bir resmî tebliğ bize, "düşmanın sisten bilistifade" topraklarımızdan çekilip gittiğini bildirmekle iktifa etmişti.

İstanbul halkı, hiç değilse, kendini kurtaranın bir resmini görmek istiyordu. Heyhat, bir yıl geçmeden onun ismi bile unutuldu. Daha sonra artık Çanakkale zaferinden hiç bahsedilmez oldu... Mütareke devrinde ise, buna dair, yanık bir halk türküsünün şu nakaratından başka bir şey kalmamıştı:

Vah gençliğim... Eyvah!

Fakat bir gün... 1919 yılının Mayıs sonlarına doğru bir gündü.

"Osmanlı devletinin dahil bulunduğu grup, harbi umumîde mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş; şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış, Büyük harbin uzun seneleri zarfında, millet fakir, yorgun bir halde. Millet ve memleketi harbi umumîye sevk edenler kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin müstereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği yeni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşanın rivayetindeki kabine; âciz, haysiyetsiz, cebin. Yalnız padişahın iradesine tâbi ve

(39) Yerle bir.

onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

"Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

"İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan kıtaatı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta, ecnebi zabit ve memurları ve hususî adamları faaliyette. Nihayet, mebdei kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletlerinin muvaffakıyetle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor."(*)

Evet; işte, tam bu sıralarda, bir Mayıs sonu veya bir Haziran iptidası idi. Bağımsız, fakat, bütün kalbiyle İtilâf Devletlerinin zaferini kutlayan bir Avrupa şehrinde başım eğik gözlerim yaşlı dolaşıyorum. Yüreğim bir derin uçurum, kafam bir cehennemdir. Hele Yunan askerinin İzmir'e çıktığını, birkaç zaman sonra Manisa'yı, benim Manisa'mı işgal ettiğini duyduğum andan beri hiç aklım başımda değildir. Geceleri gözüme uyku girmiyor, gündüzleri yemiyorum, içmiyorum. Gideceği yeri yapacağı işi, göreceği kimsesi olmayan fıkara serserilerin otomat adımlarıyle o kaldırımdan bu kaldırıma, o sokaktan bu sokağa yürüyorum. Ben, yalnız, evsiz barksız, anasız babasız bir serseri değildim. Yurdu yâd ellere geçmiş, bayrağı yırtılmış, milleti perişan olmuş, yeryüzünde ne idiği belirsiz, bir garip insan, bir lânetleme idim. Şu anda, babamın mezarı düşman ayakları altında çiğnenirken benim millî şerefim, benim insanî gururum bu yabancı şehrin içinde türlü türlü tahrikler, tezyifler ve tecavüzlerle hırpalanıp ezili-

(*) "Büyük Nutuk"tan. (Y.K.K.)

yordu. Gün geçmiyordu ki, elime aldığım bir gazetede memleketim hakkında yeni bir idam hükmüne rastgelmeyeyim. Gün geçmiyordu ki, bir umumî mecliste veya bir konferans salonunda Türk ırkının manevî şahsiyetini çamurdan çamura sürüklenir görmeyeyim. Gün geçmiyordu ki, bir mağazada, bir lokantada Türk olduğum anlaşılınca acı bir istihza veya ağır bir hakaretle karşılaşmayayım. Nihayet, İtilâf memleketleri matbuatının ve bunlara yardakçılık edenlerin şenî[40] propagandaları dünyanın her tarafında olduğu gibi bu bağımsız[41] şehirde amme efkârını[42] bizim aleyhimize o derece kışkırtmıştı ki, bir sokaklarda, mahalle çocuklarının bizi taşlamadıkları kalıyordu. Makak (Macaque) -yani bir nevi şempanze maymunu- bizim lâkabımızdı ve bunu, gazeteler, bizden bahsederken, sık sık kullandıkları gibi, halk arasında bazı kimselerin de yüzümüze haykırdıkları oluyordu ve gönül verdiğimiz genç kızlar Türklüğümüzü sezince bizden iğrenip kaçıyordu.

İşte, o şehrin bu cehennem atmosferi içinde, birgün, yılgın ve çekingen dolaşırken, gözlerim, ansızın, bir gazete satıcısının sergisinde, bir sürü gazete adı ve başlıkları arasında, iri harflerle dizilmiş şu satıra ilişiverdi: "Bir Türk generali İtilâf kuvvetlerine karşı yeniden harbe hazırlanıyor" Titreyerek gazeteyi aldım. Yürürken, okuyorum; "Mustafa Kemal Paşa isminde bir Türk generali..."

Hosanna, hosanna!.. O dakikadan itibaren artık büsbütün başka bir adamdım. O dakikadan itibaren artık benim *Martyre*'imin, benim çektiğim azap ve işkencenin bir amacı, bir mânası, hatta bir ruhanî zevki vardı. Kendi kendime: "Gideceğim, diyordum; onun bayrağı altına, onun bayrağı al-

(40) Alçakça.
(41) Birinci baskıda: "tarafsız."
(42) Birinci baskıda: "efkârı umumiyyeyi."

tına..." diyordum ve bu kararı verirken gene ilk defa olarak dinî menkıbelerin naklettikleri korkunç şahadet vakalarının tadını, güzelliğini anlıyordum. Bir iman yoluna ateşte yananların, eti cımbızla koparılanların veya bir çarmıha gerilen veya Hüseyin gibi bir Kerbelâ'da susuzluktan canverenlerin yüzündeki yiğitçe sukûnetle semavî[43] tebessümün sırrı artık bana da ayan olmuştu. Gidecektim; onun bayrağı altına gidecektim.

Bir hakikate varış, nice yüksek fikir adamlarının kaybolup gittikleri bu dolaşık ve çapraşık, bu engin ve karanlık insanlık âleminde kendine en doğru selâmet yolunu buluş, demek ki, bu kadar kolaydı. Kaç yıldır, kimbilir, kaç yüz cilt kitap arasında, bin mihnet, bin ihtilâç ve bin humma ile boş yere aramakta olduğum sefer planını, nihayet, şu kısacık gazete yazısında okuyup bellemiştim.

Avrupa'nın nâmert politikacıları Osmanlı İmparatorluğu en çok nasıl parçalanabilir diye haritalarının üstüne eğiledursunlar; askerleri, kalelerimizi içinden ve dışından zaptededursunlar; basınları bizi sövüp saymaktan ve amme efkârları[44] bize lânet okumaktan bıkıp usansınlar. Varsın, padişah, payitahtını işgâl eden düşman kumandanlarının ellerine ayaklarına sarılsın. Varsın onun vezirleri enternasyonal konferans kapılarında elpençe divan dursunlar ve bazı gafil Türk entellektüelleri kendilerini bir hakikî adalet divanı karşısında sanıp Türk milletinin teorik müdafaasına savaşsınlar. Ben, gideceğim yeri ve yapacağım işi biliyorum.

Bu emniyet ve cüret bana nereden geliyordu? Şimdiden bir zafere inandığım için mi? Hayır, zafer ümidi, o anda benden hayalimin erişemeyeceği kadar uzak bir mıntıkada; adı bilinip de kendileri teleskopla bile görünmeyen yıldızlar ka-

(43) Tanrısal.
(44) Kamuoyu.

dar *abstrait* bir şeydi. Fakat, millî kurtuluş savaşının mukadder ve mübarek yolu gözlerim önünde, yakın ve aşina, serilmiş duruyordu. Hiç şüphesiz, bu yol, yeşil gölgeleriyle dümdüz uzanan bir "hıyaban"[45] değildi. Tersine, yalçın kayalıklar arasından baş döndürücü tepelere doğru kıvrıla kıvrıla tırmanan dik ve dikenli bir yokuştu ve onda, birdenbire okunaklaşan bir alınyazısının sert ve yılankavi çizgilerini görüyordum. Bundan geri dönmek ne mümkündür? Bu benim kaderimdi. Bu bizim kaderimizdi ve işte, tâ orada, o baş döndürücü tepelerin ardında, yığın yığın kara bulutlar arasından, bir ışık, boralık bir denizde bir *mors*[46] aydınlığı gibi bize işaret veriyor. Bu Türk milletinin burcudur. Batan geminin içinde son duasını mırıldanan kazazede gibi kendi kendime, durmadan, onun adını tekrar ediyorum: Mustafa Kemal, Mustafa Kemal, Mustafa Kemal. Ve batan bir gemide son duasını mırıldanan kazazede gibi yüreğimde derin bir emniyet, derin bir sukûnet hâsıl oluyordu.

İşte, ben, ona doğru, bu ruh hali içinde, kendi kaderimi, kendi elimle bir ayna gibi tutarak böylece yürüdümdü...

İlk adımdan itibaren eski benliğimi, eski gölge benliğimi bir kirli ve partal cevap gibi arkamdan sıyırıp atmıştım; ilk gençliğimin bütün yanlış, sakat ve bâtıl fikirlerini bu esvabın ceplerinde avuç avuç kalp paralar halinde bırakmıştım ve yeni bir hayat, yeni bir gençliğe çırılçıplak doğmuştum. Teneffüs ettiğim havada hilkatin ilk devirlerinin billûr safiyetinden bir şey vardı. Yürüyordum. Yürüdükçe gücüm, kuvvetim artıyordu. Yürüdükçe büyüyordum. Yürüdükçe olgunlaşıyordum. Ve derimle etim iskeletimin üstünde bir çelikten zırh gibi sertleşiyor, ayaklarım demirleşiyordu. Böylelikle sık bir düşman süngüsü ormanının içinde hiçbir yanım sıy-

(45) İki yanı ağaçlı yol.
(46) Birinci baskıda: "Semafor"

rılmadan, hiçbir yanım kanamadan geçip gidiyordum, geçip gidiyordum. Etrafımdaki diken diken[47] çalılıkların arasından sayısız haşereler beyhude yere hışırdıyorlar, ıslık çalıyorlar, yolun üzerine atılıyorlardı. Ezip gidiyordum.

İşte, mehip irtifaların[48] rüzgârları kulaklarımda oğuldamaya; işte, duyulmamış bir kahramanlık senfonisinin orkestrası içinden[49] çalmaya başladı. İşgal ordularının kasketleri, kepleri, şapkaları ve sarhoş tayfalarının beyaz takkeleri arasında ve medeniyet pişdarı[50] yamyam askerlerinin kara yüzleri ve Franchet d'Esperey'in kır atı ve Arapyan Hanı önünden, sesimin en yüksek temposuyla onun şanına şarkılar çağırarak geçiyordum. Yürüyüşüm, gitgide bir destanî şahlanış[51] haline giriyordu.

Bununla beraber, onun yüzünü henüz görmemiştim. Onun sesini henüz işitmemiştim. Ondan henüz ne bir savaş emri, ne bir zafer va'dî almıştım. Ortada, henüz ne ikinci, ne birinci "İnönü"nden işaret vardı. Mustafa Kemal, Anadolu dağlarına çekilmiş bir âsi askerden, bir idam mahkûmundan başka bir kimse değildi. Fakat, arada bir, onun imzasını bir vatanî beyannamenin altında görmek, herkesle beraber benim için de büyük bir coşkunluk kaynağı oluyordu. Bu beyannameleri birer kutsal muska gibi katlayıp koynumuza sokuyorduk ve bunların her bir satırında, her bir kelimesinde bir ayrı hikmetin, bir ayrı hakikatin sırrını keşfediyorduk. Zira, bunların herbiri bizim düşüncemizin, duygumuzun ifadesiydi. Onları okurken, sanki kendi vicdanımızın sesini duyar gibi oluyorduk[52] Mustafa Kemal: "Hiç bir kuvvet mazlûm Türk milletini kendi hakkını kendi eliyle istihsalden mene-

(47) Birinci baskıda: "Zehirli"
(48) Korkunç, ürküntü verici yüksekliklerin.
(49) Birinci baskıda: "İçerimde."
(50) Öncüsü.
(51) Birinci baskıda: "dans"
(52) Birinci baskıda: "duyar; kendi vicdanımız dile gelmiş sanırdık."

demeyecektir" diyordu. Mustafa Kemal: "emperyalist devletler bilmelidirler ki..." diye başlıyordu. Mustafa Kemal: "İradei milliyenin her müşküle galebe çalacağı"ndan bahsediyordu. Bu sözlerde sanki millet, bütün Türk milleti onun ağzından konuşmaya başlamış gibiydi. Vatan müdafaası için fertlerin kendi gönüllerinde ayrı ayrı besledikleri ümitler, verdikleri kararlar onun ifade ve iradesinde en kesin sentezini buluyordu. On dört milyonluk perişan bir insan sürüsü, dağınık dilekleri, müphem gayeleriyle tek bir adamın, bir idam mahkûmunun şuurunda ve iradesinde birleşiyordu.[53] (Bir idam mahkûmu... Kader, kendisini idama mahkûm bir millete ne münasip bir şey bağışlamıştı! Ve bu vâkıanın, millî hayatta ne kadar sembolik bir mânası vardı!)

Bir adam; nasıl bir millet haline girer? Bir millet, kendini bir tek adamda nasıl bulur? Fertle kollektivite arasındaki bu "eriyip meczoluş" hadisesi, ne gibi esrarlı cemiyet kanunlarının tesirleri altında vuku bulur? Bütün bu noktaların izahını bilgiç ve tahlilsever tarihçilere bırakırım. Böyle bir işi, ancak, gelecek nesillerin içinden yetişecek objektif bir zekâ başarabilir. Buraya kadar okuduğunuz sahifeleri yazan adamın ise böyle bir objektiviteden ne derece uzak olduğunu tahmin güç değildir. Bu uzun başlangıç ise herhangi bir tarihî etüde hâzırlanış veya herhangi bir biyografiye girişten ziyade, birtakım millî kargaşalıklar içinde yetişmiş, birtakım fikir ve his buhranları arasında yolunu şaşırmış bir gencin itiraflarını ve acıklı dert yanmalarını andırdı. Gerçi, bundan sonraki sahifelerde kendisinden bahsedeceğim harikulâde insanın büyük gölgesi benim titrek hayaletimi büsbütün örtecek, hiç sevmediğim bu şahsî ifade şeklinden beni kurtaracaktır. Fakat, buna rağmen korkarım ki, gene kalbimin çarpıntılarını işitmekte devam edeceksiniz.

(53) Birinci baskıda: "birleşip bir müttehit, ve mütefekkir kütle haline geliyordu."

Türk Milletinin Kurtarıcısı, Türk Cemiyetinin Kurucusu ve Büyük Türk İnkilâpçısı Mustafa Kemal hakkında, -gerek yaşarken ve gerek öldükten sonra- yeryüzünün bütün devlet, siyaset ve edebiyat erleri tarafından türlü türlü dillerde, türlü türlü mevzularda o kadar çok neşriyat yapılmıştır ki, bunlar, bir araya toplansa, şimdiden oldukça büyük bir cilt teşkil ederdi. Bütün bu neşriyata Büyük Şef'in kendi Nutuk'larını, kendi eserleri hakkında gene kendi ağzından öğrenilmiş malûmatı, yakın iş arkadaşlarının ona dair müşahedelerini ve hâfızalarda henüz taptaze duran hatıraları ilâve edecek olursak, o engin şahsiyeti muhtelif cephelerinden aydınlatabilecek vesaike[1] kâfi derecede malik bulunduğumuz kanaatine varırız.

Bütün bunlar sayesinde Mustafa Kemal'in ne yiğit bir asker, ne dâhi bir kumandan, ne tam bir inkilâpçı ve ne kadar realist bir devlet adamı olduğunu biliyoruz. Gene bu vesikalardan aldığımız intibaa ve insanlık tarihinin umumî kıymet ölçülerine göre inanıyoruz ki, o, yiğitlerin en yiğidi, dâhilerin en dâhisi, inkılâpçıların en inkılâpçısı ve devlet adamlarının en mükemmeli idi. Harp dehâlarından bahsedilirken daima,

(1) Belgelere.

en belirli bir örnek olarak ileriye sürülen Napoléon Bonaparte'ın askerî hayatının birçok zaferlerle dolu olduğu kadar, bir sürü mağlûbiyetlerle de yüklü bulunduğunu bilmeyen kimse yoktur. Buna karşı tarih Mustafa Kemal'in tek bir mağlûbiyetini, tek bir hatasını kaydetmemektedir. Devlet kurucusu ve siyaset eri olarak ise Fransız İmparatoru, birinci Türk Cumhurreisi'nin yanında bedbaht bir cücedir. İnkılâpçılık sahasına gelince, onu, gene eşsiz bir şahsiyet olarak telâkki etmek ıstırarında[2] kalıyoruz. Birçok ecnebî müellifler Mustafa Kemal'le Lenin arasında bir paralel yapmak istemişlerdir. Hiç şüphesiz ki, Lenin büyük bir ihtilâlci idi. Fakat Lenin, Mustafa Kemal gibi kendi ideolojisini kendisi bulmuş; kendi taktiğini kendisi tespit etmiş yıktığı kadar ve yıktığından fazlasını yapmış bir ihtilalci değildir.

Türk İnkılâpçısı, gayesini yazılmamış bir dâva halinde ortaya koydu ve onu sırf kendine mahsus metotlarla hayata tatbik etti. Kemalist inkılâbın bütün azametini, bütün kuvvetini her şeyden evvel bu orijinalliğinde aramak gerekir. Bundan başka, "Kemalizm", ne komünizm gibi yalnız bir sınıf kavgasının, ne de faşizm gibi yalnız bir devlet inzibatı hareketinin adıdır. O, evrensel bir plâtform üstünde vuku bulmuş, umumî tarihin seyrine şâmil[3] ve bütün insanlığın mukadderatıyle alâkalı bir geniş hâdisedir. Yeryüzünde yaşayan milletleri, itibarî[4] bir tasnifle birtakım eşitsiz kategorilere taksim eden ve büyük camiaların menfaatini küçüklerin veya zayıfların hakkına hâkim kılan adaletsiz ve zalim enternasyonal hiyerarşi sistemi ilk defa, bu hâdise karşısında sarsıldı. Birkaç emperyalist devletin, sırf makine kuvvetiyle hayvan sürücüleri gibi alıp sattığı veya kanlarını emip deri-

(2) Zorunda.
(3) Genel tarihin gelişim sürecini kaplayan, içine alan.
(4) Görece.

lerini yüzdürdüğü mazlûm milletler, bu hâdiseden sonra, artık insanî haysiyetlerini duymaya ve başlarını kaldırmaya başlamışlardır. "Millî istiklâl" sözü, artık yeni bir humanizmanın parolasıdır. Yirminci asrın son yılı, bir sonuncu kurtuluş mücadelesiyle kapanacaktır ve ikinci bir Renaissance devri olan bu asra, gelecek tarihçiler Kemalizm çağı demekte asla tereddüt etmemelidirler.

Lâkin, bütün bu mukayeseler ve bütün bu hükümleri Mustafa Kemal'in şahsiyetindeki büyüklük vasfı tamamıyle belirmiş; onun yüksek ve emsalsiz kahraman siması, gözlerimiz önünde en sentetik tarihini bulmuş olacak mıdır? Onu, pek yakından tanımak şerefine erenlerle beraber benim de şüphe ve tereddüde düştüğüm nokta budur.

Şimdiye kadar, insanlığın içinden sivrilmiş olan "büyük adam"ların enini boyunu, meydana koydukları eserler veya başardıkları işlerle ölçmek; hacımlarını bu işlerin ve bu eserlerin fayda veya kıymetleriyle tartmak âdetine bir ilmî metot nazarıyle bakmaya alışmış bulunuyoruz. Lâkin eski masallarda ejderlerle dövüşen kahramanların kudret ve yiğitlik derecelerinin de bu ejderlerin boyuna ve enine göre tayin edildiğini düşünecek olursak, "büyük adam" tarifini yapmak için alıştığımız bu usulün ilmî olmaktan ne kadar uzak bulunduğunu derhal takdir ederiz.

Bu usul gayri ilmî olduğu kadar insafsız ve haksızdır da. Zira, nice "büyük adam"lar vardır ki, meydana koydukları eserlerin ve yaptıkları işlerin paye ve mahiyeti ancak muayyen bir devrin telâkkilerine tâbidir. Hele sanat ve fikir sahasında bu telâkkiler o kadar çok değişir ki, bugün azametine hayran olduğumuz bir şahsiyeti, yarın -küçük bulmazsak bile- ihmal etmek mecburiyetinde kalırız. Birçok tarihî kahramanların kıymetleri, bu yüzden, muttasıl[5] tadillere (revi-

(5) Sürekli. Durmaksızın.

sion) uğrayıp durmaktadır. Peygamberler -ne diyoruz?- Tanrılar bile bu imtihanlardan kurtulamadılar.

Bundan başka, "büyük adam" mutlaka muvaffak olan ve yenen adam değildir. Napoléon Bonaparte'ın destanî sergüzeşti bir hezimetle nihayet buldu diye onu büyük adamlar safından çıkarmayız. Nitekim, beyhude fütuhatlarından dolayı hiçbir tarihçi, İskender'le Sezar'ın, Atillâ ile Timur'un yüksek cihangirlik sıfatlarını nez'edemez.[6] Eğer Mustafa Kemal, Sakarya harbinden sonra -hatta daha evvel- bir serseri kurşunla vurulup ölmüş olsaydı, onun adını, Türk milleti alelâde kumandanlar arasında mı yâdedecekti? Hayır. O bizim nazarımızda bir mübarek şehit mertebesine erecekti ve kanının aktığı noktadan taptaze bir millî enerji kaynağı fışkıracaktı. Zira, o hepimiz için mukaddes olan bir maksat yolunda ilk adımı atmış, millete muhtaç olduğu hamleyi vermiş ve millî kurtuluş cehdinin[7] ateşini damarlarımıza geçirmiş bulunuyordu.

Büyük Alman Filozofu Nietzche, "Übermensche" in -yani insandan üstün insanın- tarifini yaparken bize, ne yalnız "Siegfrid"i, ne de yalnız Herkül'ü misal olarak gösteriyor; sadece, "Übermensche; tehlikeli bir sürette yaşayan insandır" diyor. Buna göre, "insandan üstün insan", hem bir "Herkül", hem de bir "Promete" olabilir. Nitekim Mustafa Kemal, genç Mustafa Kemal, Harbiye mektebinden çıktığı günden, Dumlupınar zaferini kazandığı güne kadar hep o âsi *martyr* Tanrının çektiği azaplar ve ıstıraplar içinde yaşamıştır. Çürümüş ve karanlık bir cemiyetin taaffünleri[8] arasında daha ilk adımlarını atmaya başladığı andan itibaren tehlike onun yegâne arkadaşıydı. Tıpkı Promete gibi, yüreğinin üstünde "bir

(6) Çekip alamaz.
(7) Çabasını. Uğraşını.
(8) Leş gibi kokuları.

milleti kurtarmak" risaletinin[9] ilâhî ihtirası, fakat ayaklarında esaretin, çeresizliğin ağır prangaları olduğu halde, Türkiye denilen o zindanı aydınlatacak yıldırım ışığını çetin bahtın elinden kapmak için yola çıkmış bulunuyordu. Bu genç kahraman, bu mehip[10] teşebbüsün peşinde yıllarca yıllarca tek başına yürüyecektir. Kâh kapanıp dilsiz topraklardan ses almaya çalışacak, kâh taş kesilmiş insanlara söz dinletmeye çabalayacaktır ve yıllarca hiç kimse ondan yana dönüp bakmayacaktır. Bakan olsa bile, kimi, bir serseri, kimi bir adî şarlatan zannedecektir. Bunun içindir ki, 1908 inkılâbının ilk temel taşını atanlardan biri olan Mustafa Kemal, Meşrutiyet devrinin siyasî şereflerinden hiçbirini elde edememiştir. Ordunun resmî kadroları içinde, uzun müddet, küçük rütbelerinin solgun şeritlerini taşımaya mahkûm bir adsız Zâbit olarak kalmıştır. Gerçi bu ordu erkânı arasında mahdut ve fakat seçkin bir zümrenin ondaki yüksek kumanda kabiliyetlerine pek erkenden inanmış olduğunu biliyoruz. Hattâ, gene bu zümre içinde bazıları vardı ki, Çanakkale zaferinden evvel bile Mustafa Kemal'in askerî dehâsına kani bulunuyordu. Lâkin, ona, lâyık olduğu mevkii vermek bahsi açılınca en takdirkâr ağızlar bile kilitleniyor veya itiraf edilemeyen bir endişe ve tereddütle kekelemeye başlıyordu. Dünya Savaşının sonlarına doğru, artık bütün mukavemet imkânlarının yok olduğu bir devirde, bunlardan bir tanesi bana demiştir ki: "Bizi muhakkak bir hezimetten kurtaracak tek bir adam var: Mustafa Kemal! Lâkin ne çare ki, bununda ihtirasına payan yoktur. Bugün eline bir firka verirsin, yarın bir kolordu ister, kolordu kumandanı yaparsın, grup kumandanı olacağım, der. Biraz sonra bunu da az bulup, *Umumi*

(9) Görevinin (ricalet, peygamberlik anlamını taşıdığı için görev bu açıdan alınmalıdır.)
(10) Ulu.

Erkânıharp[11] reisliğine göz diker. Umumî Erkânıharp reisliğine geçtikten sonra da, başkumandan vekilliğine el uzatır.

Mustafa Kemal'e bir çılgın, bir serseri ve bir şarlatan nazarıyle bakmayanlar da, onu, işte bu hadsiz ikbalperestlik ve bu sonsuz hırsla itham ederek kendi küçük ve dar görüşlerine mantıkî bir izah bulmak istiyorlardı. Bu yüzden, yıllarca "Kolağası" kalan ve hemen bütün arkadaşlarının birer birer kendisini geçip gittiğini gören Mustafa Kemal, nihayet askerî kariyerinin her derecesini -bir kale zapteder gibi- kendi pazısının zoru ile kazanmak ıstırarında[12] kalmıştır. Nitekim, Liman von Sanders'in, hattâ belki de başkumandan vekilinin bütün muhalefetine rağmen Anafartalar kumandanlığını ne büyük mücadelelerle elde ettiğini hepimiz biliyoruz. Lâkin, Mustafa Kemal'in ordu kadrosu içinde bu çekişme ve bu didişmelerinde, sadece, mağdur bir Zâbitin izzetinefis ihtilâçlarını[13] veya sadece hakkını arayan bir adamın şahsî ihtiraslarını keşfe kalkışmayalım. Mustafa Kemal'e göre, rütbe derecelerinin yegâne mânası, tasarladığı büyük işleri yapabilmek için muhtaç olduğu maddî ve manevî imkânları kendisine teminden ibaretti. Son derece realist ve duru zekâsı sayesinde pekâlâ biliyordu ki, insanları sevk ve idare etmek için yalnız hak ve hakikatin belâgatiyle cihazlanmış olmamız kâfi değildir, ayrıca, içinde yaşadığımız cemiyet ölçülerine göre bir kıymet ve prestije sahip bulunmamız şarttır. Anafartalar kumandanı olmamış ve o zamanın tabirlerine göre "ümerayi askeriye"[14] sırasına geçmemiş bir Mustafa Kemal'in Anadolu harekâtına başlayabilmesi epeyce güç olurdu. Böyle olduğu halde bile, şark vilâyetlerinde bir ordu mü-

(11) Genelkurmay.
(12) Zorunda.
(13) Çırpınmalarını.
(14) Büyük rütbeli subaylar.

fettişliği elde etmek için İstanbul hükümeti nezdinde ne kadar ceht ve gayret sarf ettiğini, bütün kapalı kapıları nasıl zorladığını bilmeyen yoktur.

Kapalı kapıları zorlamak!.. Lâkin, bu, onun mektepten çıktığı günden Anadolu'da bir millî hükümet teşekkül edinceye kadar bıkmaksızın, yorulmaksızın durmadan tekrar etmeye mecbur kaldığı yegâne iş değil midir? Eserinin birçok noktaları, yazık ki, yanlış tefsir edilmiş bir İngiliz muharriri, genç Mustafa Kemal'i duygusuz ve kayıtsız bir muhitin içinde boş yere kaynayan bir enerji mihrakına benzetmişti. O zamanlara ait resimlerinde bize, avurdu avurduna çökmüş; gözleri şiddetli bir sıtma ateşiyle çakmak çakmak parlar görünen bu genç "Erkânıharp" Zabitinin, bu ıstıraplı çehresine bakıp da gerçekten onda, kendi kendini kendi içinden kemirip bitirmekte olan bir yanar enerji cevherinin sembolünü bulmamak mümkün değildir.

Gerçi, İkinci Abdülhamit devrinin inkılâpçı gençliği arasında, sürgün yollarını boylayan, zindan köşelerinde inleyen, kahır ve sefalet içinde çürüyüp giden bedbahtların sayısı, yalnız Mustafa Kemal'le onun birkaç arkadaşına inhisar etmez. "Hürriyet ve vatan" yolunda mücadelenin en trajik safhası da, herhalde, Yüzbaşı Mustafa Kemal'in Suriye'ye sürüldüğü 1904 ve 1905 yıllarına rastlamaz. Zira,bu tarihten çok evvel bir "Mithat Paşa" ve arkadaşlarının tüyler ürpertici "şehadet hâdisesi" vardır ve bu, bizdeki hürriyet mücadelesinin en ulvî destanlarından biri, belki, başlıcasıdır.

Onun içindir ki,biz, genç Mustafa Kemal'i, genç Mustafa Kemal'in nihai zaferi elde ettiği güne kadar devam eden nikbet ve husran[15] hayatını bu bakımdan tetkik etmek istemiyoruz. Bu büyük "martyr"in çektiği işkenceler büsbütün başka nevidendi. Mustafa Kemal'de, muhiti tarafından tanın-

(15) Bahtsızlık ve yoksunluk, düş kırıklığı.

mamış, takdir edilmemiş ve kâh istihza, kâh istihfaf,[16] kâh şüphe ve zan altında kalmış bir takdir edilmemiş dehânın dramı[17] vardı.

Mustafa Kemal, mektepten çıktığı günden, tâ Sakarya harbine kadar cehaletin demir pençesi ağzına tıkılmış ve haset bir yılan zinciri gibi elini[18] kolunu bağlamış bir bedbahttı. 1908 inkılâbının başında, hareket ordusunun içinde, Trablusgarp müdafaasında, Balkan muharebesinde, Umumî Harpte Mustafa Kemal bize hep bu heyeti, bu trajik siması, bu demir kafes içine konulmuş aslan manzarasıyla gözükür.

Yıldızının ilk defa parlar gibi olduğu Anafartalar zaferini müteakip, bütün Türk milleti gibi Mustafa Kemal de nihayetsiz enerjisinin artık kendisine memleket mikyasında bir geniş saha bulacağına zahip olmuştu. İmparatorluğun payitahtını kurtarmış, adı dillerde destan bu şanlı Kumandan artık devletin umumî siyasetinde bir fikir ve söz sahibi olmak hakkını kazanmış sayılabilirdi.

Nitekim, bu sıralarda, bir gün, devrin Hariciye Nazırı ile dış politikaya dair bir hasbıhalde bulunmaya gitti. Lâkin, bir Nezaret'in intizar salonunda iki saat süren bir beklemeden sonra, ancak Nazır'ın resmî bir sükûtile karşılaştı. Meğer, kapılar ona hâlâ kapalıymış. Gene bu sıralarda bir genç muharrir,(*) mensup olduğu bir mecmua namına, onun ağzından Çanakkale destanın bazı safhalarını dinlemeye gitmişti. Fakat bu mülâkatın çıktığı mecmua birkaç gün içinde ortadan... yok edildi. Demek ki, İstanbul'u kurtarana İstanbul matbuatına birkaç söz söylemek hakkı bile verilmiyordu.

Anafartalar Kumandanlığından sonra, Mustafa Kemal

(16) Küçümseme.
(17) Birinci baskı: "bir *méconnu* dehânın hâilesi."
(18) Birinci baskı: "haset denilen yılanın zinciri elini."
(*) Ruşen Eşref Ünaydın (Y.K.K.)

Paşaya verilen hizmetleri birer menkûpluktan[19] ayırt etmek müşküldür. Birtakım ücra ve ıssız cephelerde hiçbir şey yapmamaya ve yavaş yavaş unutulmaya mahkûm edilerek ve en son Mütareke devrinde O'nu, bir kadro harici General halinde, esir İstanbul'un sokaklarında ve işin en fecii, Beyoğlu halkı arasında dolaşırken görecektik.

"Mondros" kapitülâsyonundan ve İstanbul'un işgalinden sonra, Doğruyol'da, Tepebaşı'nda veya Şişli caddesinde Anafartalar Kumandanı hazin bir anakronizmadır. Çoktan, eski ve efsanevî bir destan haline girmiş olan Çanakkale zaferinin bu henüz kırkına varmamış genç kahramanına, insanın: "Sen nereden çıktın? Hâlâ sağ mısın? Burada işin ne?" diyeceği geliyordu. Her gün bir sürü İngiliz Zabiti, daha iki yıl evvel, Büyük Britanya İmparatorluğunun en büyük kumandanına en ağır mağlûbiyet darbesini indirmiş olan bu Türk Generalinin yanında, her şeyi unutmuş, hiçbir şeyi hatırlamaz gibi geçip gidiyordu. Bununla beraber, İngiliz erkânıharbiyesinin arşivlerini dolduran Çanakkale harbi raporlarının mürekkebi mutlaka henüz kurumamış; Sir Hamilton'un buna dair hâtıratı henüz matbaadan çıkmış bulunuyordu. Ve İstanbul'u dünyanın en ezici ordularının saldırışından kurtarmış olan adam, kendine rağmen teslim edilmiş bir şehrin içinde hâlâ aynı uğursuz günlerinin kâbusunu[20] yaşamakta idi. Arkasında tek bir neferi yoktu. Elinde tek bir topu, tek bir tüfeği yoktu ve kendisinin düşmana esir düşmüş bir askerden farkı kalmamıştı. Fakat hâlâ bir büyük ordunun başında ve bir çelikten kalenin zırhı içinde gibi kendini, ümitlerle dolu bir müdafaa cephesinin kumandasında[21] hissediyordu. Hakikatte yaptığı şey ise, heyhat! gene birtakım ka-

(19) Gözden düşüp önemsiz bir göreve atananlar için kullanılan deyimlerden.
(20) Birinci baskı: "rüyasını."
(21) Birinci baskı: "kumandanlığında."

palı kapıları zorlamaktan ibarettir.

Halep'ten İstanbul'a döndüğü gün, ayağının tozu ile, devrin padişahını görmeye gitmişti. Dolmabahçe Sarayının, pencerelerinden "İtilâf" harp gemilerinin bacaları gözüken bir odasında vuku bulan bu mülâkat, bize, Atatürk'ün muhtelif vesilelerle neşredilen hâtıralarında canlı ve ibret verici bir levha halinde hikâye edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı hânedanının bu son ve soysuzlaşmış padişahına: "Bakınız, şu gemilerin topları ağızlarını sarayınızın duvarlarına nasıl çevirmiş duruyorlar. Bu vaziyette taç ve tahtınızdan emin olabilir misiniz?" diye sürdüğü vakit, Altıncı Mehmet, ona, yalnız göz kapaklarını indirmekle cevap vermişti. Altıncı Mehmet'in bu jesti o zaman payitahtta hâkim olan ruh halinin bir ifadesi gibi telâkki olunabilirdi. Mustafa Kemal'in sökülmüş harp cephelerinden İstanbul'a getirdiği acı hakikatler karşısında yalnız gözler kapanıyor, kulaklar da tıkanıyordu. Sade Vahdeddin nevinden namertlerin değil, yıkılan saltanatın enkazından ne kurtulursa kâr saymayı düşünen bazı safderun Vezirlerle kendi köşelerinde memleket yası ile için için ağlayan birçok iyi kalpli vatanperverlerin sinirlerinde bile artık herhangi bir katı mantığa, herhangi bir şiddetli aydınlığa mukavemet gösterecek takat kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, boş yere, bu saraydan çıkıp birtakım Vezir konaklarına baş vuruyor, bu Vezirlerin konaklarından çıkıp o vatanperverlerin evlerine koşuyordu.

Bu ordusuz kumandan ne diyordu? Galip devletlere karşı hâlâ bir mukavemetten mi bahsediyordu? Mukavemet! Bu kelime, o devrenin ve muhitin boşluğu içinde âdeta bir delinin kahkahası gibi tüyler ürpertiyordu. Herkes onu bir ikinci Enver Paşa zannediyordu. Hayır, bu ikinci Enver Paşaya artık hiçbir ana evlâdını vermeyecekti.

Mustafa Kemal, bu mânevî hezimetin önüne geçmek için

gazete idarehanelerinin eşiklerine düşüyor. Hattâ bir müddet kendisi de gazetecilik ediyor. Birleşmiş bir "efkârı umumiye" millî vahdeti[22] doğurabilir. Lâkin, gazeteler saç saça baş başadırlar. Kimi kaçan şeflerinin ardından ağız dolusu sövmekle yürek serinlendirmeye, kimi birtakım boş ah ve vahlarla teselli bulmaya çabalıyor. Kimi bir büyük sıtma ateşi içindeymiş gibi sadece hezeyan ediyor. Bazısı ortaya "manda" diye acayip bir kurtuluş çaresi atmıştır, fakat bunu kime vereceğini bilemiyor; kâh Amerika mümessili Amiral Bristol'a, kâh İngiliz kuvvetleri Kumandanı General Harrington'a teklif ediyor. Doğrudan doğruya hıyanetle taayyüş edenler[23] ise, muttasıl Türk milletinin namusunu, şerefini, haysiyetini çamurdan çamura sürüklemekle düşmanlarının gönlünü çeleceğine zâhip oluyor. Bir manzara ki, Hıristiyanların tâbirine göre, "meleklerin sabrını taşırır"

Fakat, Mustafa Kemal asla fütur[24] getirmemiştir. Bu tımarhane curcunası arasında en zır delilere akıl ve mantık dersi vermekten ve en kötü ahlâklılara fazilet yolunu göstermekten bıkıp yorulmamıştır. Bu meyanda Sait Molla[25] gibi bir leşin yanına kadar sokulmak ve onun efendisi papaz Frou[26] serserisine el uzatmak fedakârlığını bile göstermiştir. Yine bu sırada, damat Ferit'in Dahiliye Nazırı Mehmet Ali ile ne sık temaslarda bulunduğunu ve günün birinde onun delâletiyle damat Ferit hükümetinin elinden Şark Ordusu müfettişliğini nasıl kopardığını biliyoruz.

Her büyük idealist gibi. O gayesine varmak için bütün vasıtaları kendisine mübah telâkki etmektedir. Bu yol ça-

(22) Birliği.
(23) Geçinenler.
(24) Bezginlik.
(25) Damat Ferit hükümetinin nazırlarından, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesidir.
(26) Rahip Frew. O dönemde İngiliz Kızılhaç temsilcisi olarak İstanbul'da bulunuyordu. Nutuk'ta her ikisinin etkinlikleri üzerine yeterli bilgi vardır.

murlu, bu mıntıka bataklık demeyecektir; yürüyecektir. İstanbul'a nüfuzlu bir İngiliz politikacısı mı gelmiştir? Günlerce onun arkasından koşacaktır. Beyoğlu otellerinden birine tanınmış bir Fransız muharriri mi inmiştir? Günlerce "Pera Palas"ın holünde veya "Tokatlayan" lokantasında o adamla yaklaşıp birkaç söz söylemek fırsatını kollayacaktır. Bunlardan biri anlatır:

"...Bu büyük "ressuciteur" (ölüyü diritici), bir gün bana, "Pera Palas"ın salonlarında göründü idi. Otelci, ona bazı ecnebilerle görüşme fırsatları hazırlıyordu. Bende, (bu mülâkattan) yalnız sert bir sükûtiliğin, bir astragan kalpağın ve bir şehlâ bakışın hâtırası kaldı. O zaman benimle beraber bulunanlar, bana, son günlerde hatırlattılar ki, muvakkaten gözden düşmüş bu generalin yanından ayrılırken: "Bu adam ya bir deli, ya bir dâhidir" demişim. Hiç şüphesiz bu kısa görüşmenin bende bıraktığı iç sıkıntısını ancak bu sözlerle örtebilmiştim. Demek ki, büyüklüğün önünden hiçbir şey görmeksizin geçip gitmiştim."

O zamanın bütün Avrupa gazetecilerini ve bütün Avrupa siyaset adamlarını kavrayan bu gafletin tahlilini tarihin hükümlerine bırakarak asıl mevzumuza gelelim. General Mustafa Kemal, bu satırları yazan, "Le Temps" gazetesi muharririne, bu "kısa görüşme" esnasında ancak bir "iç sıkıntısı" telkin edebilmiştir. Hiç şüphesiz, "Le Temps" muharriri, bu inatçı, dertli ve inatçı Türk paşasının yanında esneyerek ayrılan yegâne ecnebi değildi. Kimbilir, onun gibi kaç Fransız, kaç İngiliz, kaç Amerikalı o büyük vatanperverin önünden böyle bir dudak bükmesi, böyle bir omuz silkmesiyle geçip gittiler. Bu bize, şimdi sabrımızı taşıran bir haksızlık ve adaletsizlik gibi görünüyor. Fakat 1918-1919 atmosferi içinde, bunun böyle oluşundan tabiî bir şey yoktu. Umulmadık bir zaferin sarhoşluğuyle mağlûpları sayıp sövdükten, dünyanın

her tarafında yalnız kendi iradelerini, kendi keyif ve heveslerini dikte etmekten ve ganimetleri paylaşmaktan başka bir şey bilmeyen o devrin Garplılarına haktan ve adaletten bahsetmeye kalkışmak trajik bir kahramanlık ve korkunç bir teşebbüstü. Hele, bunlar tarafından bin bir türlü cinayet ve fecayi ile suçlanan Türklerden herhangi bir ferdin böyle bir cürette bulunuşu, kürenin kendi etrafındaki dönüşünü tersine çevirmek arzusu kadar delice bir hareketti.

Hem, Mustafa Kemal denilen bu Türk Generali, kim oluyordu? Kimin namına ve ne selâhiyetle söz söylüyordu? Padişah ve halife, bir hapishaneden farkı olmayan sarayında tam bir teslimiyetle idam hükmünü beklerken, Babıâli'nin veziri, vüzerası ikide bir sulh konferanslarının eşiklerini köpekler gibi yalarken, bu ordusuz General, otel köşelerinde, hangi muhataplarla boy ölçüşmeye ve eşit bir tonla kimlere söz geçirmeye çalışıyordu?

Doğrusu, bu suallere; o zamanki Mustafa Kemal'i haklı gösterebilecek bir cevap vermek oldukça güçtü. Onda herhangi bir resmî salâhiyet aramak şöyle dursun, hattâ memleketin içinde taraf taraf organize olmaya çabalayan ve herbiri kendi başına hareket etmek isteyen birtakım dağınık siyasî fıkralarla millî teşekkülerin tasdik edebileceği bir sıfat bulmak bile mümkün değildi. Bu millî teşekküllerde yarının millî şefi arasındaki münasebetlerin ne kadar gevşek ve plâtonik olduğu "Büyük Nutuk" un ilk sahifelerindeki tafsilâttan kolaylıkla anlaşılır.

Tarih, günün birinde "Mustafa Kemal, 1919 senesi Mayıs on dokuzunda Anadolu'ya geçip millî kurtuluş hareketine baş oldu ve onun sevk ve idaresinde vatan kuruldu" diyecektir. Lâkin, hakikat bu kadar basit olmaktan çok uzaktır. Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtikten sonra bir "Erzurum Kongresi"nin reisliğini almak için bile bir meydan muhare-

besindeki cehdi sarf etmiştir. Onu takip eden "Sıvas Kongresi"nde ise, kendi fikri ve kendi şahsı aleyhinde bin bir türlü muhalif cereyanlarla çarpışmak zorunda kaldı. Bu satırları yazan muharrir, kendi müşahadelerine dayanarak iddia edebilir ki, 1920'de, Akhisar, Aydın ve Balıkesir'deki "Kuvayı Milliye" erkânı bile henüz Mustafa Kemal diye birşey tanımıyordu. Ondan ziyade bir "Demirci Efe" ile bir "Çerkes Etem"e bel bağlamış bulunuyordu; millî kurtuluş harbimizin tarihinde "Mustafa Kemal Paşa Çerkes Etem ikiliğinin" İkinci İnönü'nün ferdasına[27] kadar devam ettiği görülecektir. Hattâ, gün olacak, bu çete reisi, Anafartalar kumandanınından daha ziyade rağbet ve itibara erecektir. Milletvekilleri onun, huzurunda ayağa kalkacaktır ve Mustafa Kemal Paşa, onu, Ankara'ya gelip gidişinde "merasimi mahsusa"[28] ile karşılayıp uğurlayacaktır. Mustafa Kemal gibi gururlu bir insanın, takip ettiği gaye yolunda, bu kadar ağır bir zarurete boyun eğişi bize fedakârlığın en son haddi gibi görünebilir. Halbuki, O, bundan daha ağır şartlara tahammül göstermiştir ve her adımda bir haysiyetinden vererek, gönlünden vererek, sinirlerinden vererek, o sarp yolu, böylece, içi kanaya kanaya sökmüştür.

Diyebilirim ki, onun kendi nefsine ve nefsaniyetine karşı bu cidali,[29] muhiti üzerindeki bu azmi ve âtıl maddeyi itip kımıldatıp harekete getiriş cehdi[30] ömrünün son yıllarına kadar devam etmiştir.

Ben, onu, ilk gördüğüm zaman, O, birkaç aydan beri, Meclisi Nazırları, memurları ve ordusu olan bir devletin başında bulunuyordu ve cihan matbuatı edebiyatındaki adı ar-

(27) Ertesine.
(28) Özel devlet töreni.
(29) Savaşı.
(30) Çabası.

tık "âsi General" veya "çete reisi" değildi. Memleket içindeki otoritesi, artık, her taraftan kabul ve tasdik edilmiş gibiydi. Birbirini takip eden iki "İnönü zaferi" ve Çerkes Etem'in tenkili[31] onun sönmeye yüz tutmuş yıldızına yeni bir parıltı getirmişti. Sıvas Kongresi'nden beri, birçok mühim bahislerde hak kazanmış olmak, ona milletvekilleri arasında itibarlı bir mevki kazandırmış; onu, aklından istifade edilir, sözü dinlenir insanların ön safına getirmişti. Hele Meclisin, onun reyine rağmen İstanbul'da toplanış macerasından sonra artık bir Celâleddin Arif'in aklı, dirayetiyle bir Mustafa Kemal'in zekâsı arasında mukayeseler yapılmaktan vazgeçilmiş ve bunun yerine Meclis reisliğine acaba onu getirsek mi gibi tereddütler artık nihayet bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa artık kuşkusuz, itirazsız Büyük Millet Meclisinin Başkanı idi. Ve bu Meclis "teşriî" ve "icraî"[32] selâhiyetleri kendinden cem'etmiş bir müessese olduğu için, onun reisi bütün devlet salâhiyetlerini, devlet kudretini ve devlet şereflerini kendinde toplamış sayılabilirdi. Mustafa Kemal Paşanın yaşayış üslûbu da çoktan buna göre değişmiş bulunuyordu.

Öyle ki, bir araba içinde onun henüz yerleştiği ilk Çankaya köşküne doğru yol alırken, yüreğimde, yıllardan beri, gölgesiyle beraber yaşamaya alıştığım bir millî kahramana kavuşmak mutluluğundan ziyade, o zamana kadar hiç temas etmediğim devlet reislerinden birine yaklaşmanın heyecanını duyuyordum. Oturduğu ev çok sade ve her türlü gösterişten uzak olmakla beraber, yaverleri, nöbetçileri, resmî kabul şaraitiyle yine benim gibi bir genç gazeteci üzerinde tesir yapacak bazı merasimden uzak değildi. Nitekim, bu ilk mülâkata dair o zaman yazmış olduğum bir makalede,(*) "Yarınki

(31) Tepelenmesi.
(32) Yasama ve yürütme.
(*) "Ergenekon" "Millî Mücadele Yazıları" Y.K. Karaosmanoğlu. (Birinci baskıda bu dipnot, "Ergenekon'un, birinci cildinde" biçimindedir.)

müstakil Türkiye'nin payitahtındayım ve millî devletin reisiyle diz dize bir sofrada oturuyorum" mealinde bir öğünmeden kendimi alamamıştım.

Lâkin, o tarihte, gerçek hiç de bana bu emniyeti verecek mahiyette değildi. Mustafa Kemal Paşanın riyaset ettiği Meclis birbirini tutmaz birçok muhalif cereyanların kaynağı idi. "Müdafaai Hukuk"çu mebuslar, iki muarız safa ayrılmışlar, biri Mustafa Kemal lehinde, diğeri aleyhinde, hep didişip duruyorlardı. Eski İttihatçılar, küçük fakat kuvvetli bir klik halinde bu iki cereyan arasında durmaksızın kendi oyunlarını oynamakta idiler. Hacılardan, hocalardan, şeyhlerden ve ağalardan mürekkep diğer bir zümre de, her çekişmeden fırsat kollayarak milleti, Ortaçağın karanlıklarına itmeye çabalıyordu.

Mustafa Kemal'in halk arasında da "popularité" kelimesiyle ifade olunabilecek bir itibarı yoktu. Hususî hayatında demagojiye ve mürailiğe tenezzül etmediği, bütün faziletleri gibi, bütün "vice"leri de herkesin gözü önünde apaçık serili durduğu için birtakım bedbah fiskoslar, çirkin iftiralar onun teneffüs ettiği havayı zehirleyip durmakta idi. O zamana göre denebilir ki, Mustafa Kemal Paşa ordudaki nüfuzuna dayanmasa, ne Meclise sözünü geçirmek, ne de Ankara'da rahatça yaşamak imkânını bulurdu. Zaten, daimî bir tehlike içinde gibi sıkı bir muhafaza, dikkat ve tetiklik tertibatıyle çevrilmiş oluşu da bunu ispat ediyordu.

Madem ki, ondan bahsediyorum, niçin her şeyi bildiğim gibi söylemekten çekineceğim? Evet, Mustafa Kemal, dağılmış orduyu topladıktan, bütün millî müdafaa teşkilâtını ikmal ettikten, milleti devleti kurduktan ve Anadolu'yu hiç görülmemiş bir sükûn ve asayişe kavuşturduktan sonra dahi, hâlâ "vatanın harimi ismetinde" bir barut fıçısı üstünde gibi oturuyordu. Bu itibarla Çankaya'nın, yalçın Kafkas tepele-

rinden farkı yoktu ve Türk milletine yeniden can veren bu genç Titan'ın ciğerlerini, nifak, fesat, iftira ve haset kartallarının gagaları durmaksızın didikliyor ve o, tıpkı Promete gibi kahhar[33] ve zalim bahtın ters ve asık suratına kahraman dehâsının verdiği bir sükûn ve emniyetle gülümseyerek bakıyordu.

Kütahya ve Eskişehir ricatı esnasında, Büyük Millet Meclisi'ndeki aleyhtarları, gemi büsbütün azıya aldılar. Niçin bizzat cepheye gitmiyor, niçin kumandayı kendi eline almıyordu? Politikayı politikacılara, idareyi idarecilere bırakıp niçin kendi vazifesiyle meşgul olmuyordu? Millet, onu, bir büyük devlet adamı olarak mı başa geçirdi? Hayır. Onun yegâne sıfatı askerliktir. Milletvekilleri, onu yalnız bir talihi yaver kumandan olarak tanıyor ve ondan, yalnız -Çanakkale'de olduğu gibi- düşmanı sürüp denize atmasını istiyordu. Ondan ötesi, kanundan, idareden, devlet ve hükümet işlerinden anlar kimselerin elinde kalmalıdır ve Mustafa Kemal Paşanın asıl vazifesini bırakıp bunlarla meşgul olmak isteyişi bir "hadnâşinaslık"tır.[34] İttihatçılar, "Yok canım! diyordu; beceremeyeceğini biliyor da onun için gitmek istemiyor." Bunlar arasında şimdiden; "Ah, Enver olsaydı, görürdünüz!" diyenler bile vardı.

Düşman ordularının tâ Haymana ovasına kadar geldiğini duyan halk ise yalnız ona karşı değil, bütün Meclis ve hükümetin erkânı aleyhine, homurdanmaya başlamıştı. Ankara'nın kahvehanelerinde, mahalle aralarında, "İşte, İzmir'de uslu uslu oturan düşmanı kışkırta kışkırta tâ burnumuzun dibine kadar soktular. Zateni bu "yaban"lar geleli başımız belâdan kurtulmaz oldu" sözleri artık bir mırıltı halinden çıktı; âdeta bir sokak yaygarası mahiyetini aldı.

(33) Kahredici.
(34) Birinci baskıda: "haddinaşinaslık," anlamı: kendini bilmezlik.

Sökülen yalnız cephe değil, cephenin arkasıydı.

Çankaya'daki adam, bunların hepsini işitiyor, biliyordu. Fakat, dudaklarındaki o muammalı tebessümü, gözlerindeki o çelik parıltısını hâlâ kaybetmiyordu.

Bir gece, -ah, o geceyi hiç unutmayacağım- bu, gündüz gibi aydınlık bir Ağustos gecesiydi. Çıplak, ıssız Anadolu yaylası, donuk bir ay ışığında büyülenmiş, kaskatı kesilmiş bir Okyanus gibi ta ufuklara kadar serilip gidiyordu. Ankara tepelerinin birinde, boz renkli bir binanın çıplak ve dar bir odasında O'nunla karşı karşıyayız. Aramızda, üstü bir harita ile örtülü küçük bir masa var. Perdesiz, açık pencereden giren ay aydınlığına karışmış bir gaz lambası ışığı, onun yüzüne bir mevta solukluğu veriyor. Yalnız birtakım nadide ve nazik sanat eserleri tutmak için yaratılmış sanılan elini, haritanın bir noktasına uzattı ve parmağının ucu ile helezonlu bir çizgi çizerek şöyle dedi:

"- Şimdi, buradayız.[35] Kuvvetlerimiz Eskişehir'in şimal ve cenubundan bir kavis halinde yavaş yavaş geri çekiliyor. Gece, serin, aydınlık ve yürüyüş için müsaittir. Fakat, bu tatlı hava, günün yorgunluğundan sonra insanı uykuya da sevk edebilir. Ben, çok defa yürürken uyuyan askerler gördüm. Hele at üstünde... Bizim arkadaşlardan bir süvari alayı kumandanı vardı ki, yalnız at sırtında rahat uyuduğunu söyledi. Yatağına girince uykusu kaçarmış. Askerlik çok tuhaf şeydir. İnsanın bütün hususiyetleri orduda belli olur. Hani, içki mehenk taşıdır derler. Bence *mehenk taşı* harp meydanıdır. Şu dakikada gözümü kapayınca bizim bütün cephe arkadaşlarının ne yaptıklarını, ne halde olduklarını görür gibi oluyorum. Meselâ (...) fırka kumandanı (...) Bey, hesapça ancak (S...) köye varmış olacak ve varır varmaz mutlaka kendine köyün en rahat evini buldurmuş, hazırlatmış, seyyar kar-

(35) Birinci baskıda: "Buralardayız."

yolası üzerinde "hâbı gaflet"e[36] dalmıştır. İster misiniz, bunun böyle olduğunu şimdi ispat edeyim?"

Zile bastı:

Çocuğum, bana derhal (...) fırka kumandanını bulur musunuz?"

Aşağıda, telgraf durmadan işliyor. Halim, birtakım şairane teşbihler yapmaya müsait olsa bu ıttıratsız[37] ve fâsılasız "tık tık"lar için hummalı gecenin nabzı atıyor, diyeceğim.

Mustafa Kemal Paşa, sözlerine birkaç saniyelik ara verdikçe bu nabız vuruşunu âdeta kendi kulaklarımızda, kendi göğsümüzün altında duyar gibi oluyoruz. O sıcak ve karık sesiyle kâh gülerek, kâh gülümseyerek, arasıra da ciddî ve metin bir ton alarak konuşmasına devam ediyor:

"-Yarın, düşmanla bizim aramızda "lâakal"[38] yüz, yüz elli kilometrelik bir mesafe koymak lâzımdır. Böyle emir verdim. Sakarya'nın şimali bizim için en müsait mevkidir. Ha, ha, büyük muharebe asıl şimdiden sonra olacak. Yunan ordusu, tabiî bizi takip etmek isteyecek ve Haymana ovasıyle, Mıhalıççık'a doğru ilerleyecek; yani..."

Bu sırada, demincek çağırdığı genç Zabit giriyor:

"- Efendim; (...) fırka kumandanı (...) Bey, (...) köyde istirahatteymişler. Telgraf memuru "uyandıralım mı" diye soruyor."

Mustafa Kemal Paşa, kısık ve küçük bir kahkaha salıverdi:

"- Hay, ben size demedim mi? Bak, bak! Şimdi bana, (..) kumandanı (...) Beyi arayınız."

Ve bize dönerek gözünün ucunu kırptı:

"- Bulamayacaklar. O, dediğim mevkide bir an evvel yer-

(36) Gaflet uykusuna.
(37) Bir düziye.
(38) En azından.

leşmek için doludizgin yürüyordur. Sakın kehanet tasladığıma hükmetmeyiniz. Bütün bu tahminler gayet basit hesaplara müstenittir.[39] Asıl mühim olan mesele, hasım tarafın niyet ve hareketlerini keşfedebilmektedir. Düşman bu muntazam ricatimiz esnasında bizi takipte devam edecek midir, etmeyecek midir? Demin sizin teşrifinizden evvel Fevzi Paşa hazretleriyle bu bahis üzerindeydik."

O konuştukça, bize, âdeta ferahlık diyebileceğimiz bir huzur ve sükûn geliyordu. Yarım saat evvel, yandaki odaların birinde artık herşeyin bittiğine, hiçbir ümit kalmadığına zâhip[40] şaşkın ve perişan birtakım biçarelerdik. Şimdi ise, damarlarımızda yeni bir hamleye hazırlanan pehlivanların şevki kaynamaya başlamıştı. Buna sebep, yalnız onun gülüşleri, şakaları ve neşesi değildi. Hayır! Hissediyorduk ki, bunlar, bizi avutmak, bize teselli vermek için, onun, kendini zorlayarak takındığı birtakım sunî tavırlardan ibarettir. Biz, bu şevki, onun vücudundan intişar eden[41] bir esrarengiz kudret seyyalesinden[42] alıyorduk. Bütün oda, bütün gece, pencereden görünen ıssız ve donmuş sahalar yavaş yavaş bu seyyale ile dolmaya, canlanmaya başlamış gibiydi.

Biraz sonra telgraf zabiti içeri girip de, (...) fırka kumandanının bulunmadığını söyleyince neşemiz âdeta taşkın bir hal aldı. Çocuklar gibi gülüyorduk. Bu neşemiz o meş'um gecenin sabahına kadar devam etti.

Lâkin, bu sabah bile başlayan gün, Mustafa Kemal için siyasî ve askerî hayatının en zorlu, en sarp dönüm noktalarından biriydi. Bunu, bize, kendisi, "Büyük Nutuk"unda şöyle hikâye etmiştir:

"...İlk teessürat Mecliste tezahür etti. Bilhassa muhalifler

(39) Dayanmaktadır.
(40) Kalmadığını sanan.
(41) Yayılan.
(42) Su gibi akan şey. Akıntı. Burada akın anlamı da verilebilir.

Bedbinane nutuklarla feryada başladılar. "Ordu nereye gidiyor-Millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın elbette bir mesulü vardır. O, nerede? Onu göremiyoruz. Bugünkü elim halin, feci vaziyetin âmili hakikîsini ordunun başında görmek isterdik" diyorlardı.

"Bu mealde iradı kelâm eden zevatın ima ve ifade etmek istediklerinin ben olduğuna şüphe yoktu. Nihayet, Mersin mebusu Salâhaddin Bey, kürsüden benim ismimi telâffuz ederek, "Ordunun başına geçsin!" dedi. Bu teklife iştirak edenler çoğaldı. Buna muarız olanlar da vardı.

"Efendiler, bu tehalüfü efkârın esbabı hakkında biraz izahatta bulunmak muvafık olur. Bir defa, benim, fiilen ordunun başına geçmem teklifinde bulunanların fikir ve maksatlarını ikiye ayırmak mümkündür. Benim ve benimle beraber birçoklarının o zaman anladığımıza göre, bir kısım zevat, artık ordunun tamamen mağlûp olduğuna, vaziyetinin iadesine imkân kalmadığına, binaenaleyh davanın, takip ettiğimiz davayı millinin kaybolduğuna hükmetmişlerdi. Bu sebeplerle duydukları hiddet ve şiddeti, benim üzerimde teskin etmek istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi tasavvurlarına göre münhedim olmuş ve inhidamı devam edecek olan ordunun başında benim de şahsiyetim münhedim olsun."

Demek ki, bir akşam evvel, bizimle futbol maçından bahseden bir delikanlı sadeliğiyle gülüşüp konuşan adam, böyle bir tuzağa düşürülmek istenen ve böyle bir tuzağa düşürülmek istendiğini önceden hissedip bilmiş olan adamdı. Ve ertesi günü, -ne diyoruz?- belki, birkaç saat sonra, kementlerle ağların hazırlandığı ve üstü dallarla örtülü kuyuların kazıldığı alana doğru ilerleyecekti.

O, böyle zorlu mücadele anlarında, ne aslan gibi kükremeyi, ne de boğa gibi saldırmayı severdi. Bütün kudretini "akıl"dan ve "zekâ"dan alan insanî kahramanlığı, hem hasmını

kahretmek, hem de kendisini korumak için o cinsten yırtıcı hayvan gösterişlerine tenezzül etmezdi. Cöngül prenslerinden onda, yalnız, havayı koklayıp tehlikeyi önceden sezmek içgüdüsü vardı. Buna göre tedbirlerini alır, azmini bilerdi ve neticede daima hikmet ve mantıkla mücehhez olduğu anlaşılırdı.

Mustafa Kemal Paşa, politik düşmanlarının önüne, yirmi iki gün süren bir meydan muharebesinden sonra, defne dallarına sarılmış tunçtan bir zafer âbidesi gibi dikilmişti. Fakat, bununla, yine aleyhindeki düşmanlık nihayet bulmamıştı. Hattâ, Dumlupınar, İzmir, Mudanya dahi bunu tasfiye edemedi. Topal Osman vakasında, Türk milletinin bu mübarek bandrası, cinayet mahkemelerinin kapısı önüne sürüklenmek üzereydi. Biraz sonra Büyük Millet Meclisindeki muhalefet grubu, bize bir vatan vermiş olan bu büyük Türk'ü vatandaşlık hakkından düşürmeye çalışacaktır. Mustafa Kemal Paşa, "Büyük Nutuk" ta bu tüyler ürpertici denaetten[43] şu suretle bahseder:

"Meclisteki muhaliflerin muhtelif tarzda, başka başka zeminler üzerinde hücüm hazırlıklarında bulundukları yeni değildi. Seyahate çıktığım tarihten bir gün sonra "Hilâfeti İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" unvanlı risalenin ortaya atıldığını, bütün Meclisin ve milletin aleyhimize tahrik edilmek istenildiğini arz etmiştim. Buna takaddüm eden bir manevra vardır ki, henüz ondan bahsetmedim. Sebebi, Kânunuevvel, 1337 (yani, Büyük Zafer'den dört beş ay sonra) iptidasında oynanmak istenen oyun, netayici itibariyle, seyahatim esnasında da devam etmişti. Müsaade buyurursanız, bu meseleye dair burada hâtıranızı ihyaya vesile olacak birkaç söz söyleyeyim:

Üç mebus, intihabı mebusan lâyihal kanuniyesinin ta-

(43) Alçaklıktan.

dili hakkında bir teklif hazırlamışlar. Muhteviyatına muttali olmuştum.

"Bu meselenin ne olduğunu ve Mecliste cereyan eden müzakereyi o güne ait zabıt ceridesinde okumak mümkündür. Fakat, heyeti aliyenizi bu külfetten kurtarmak için müsaade buyurursanız, o celsede benim, vuku bulan beyanatımdan bir kısmını aynen arz edeyim:

"...Efendim, bu teklifi kanunî, maksadı mahsusu ihtiva ediyor ve bu maksadı mahsus doğruca şahsıma teallûk ettiğinden, müsaade edersiniz, birkaç kelime ile fikrimi arz edeyim. Erzurum mebusu Süleyman Necati, Mersin mebusu Salâhaddin ve Canik mebusu Emin Beyefendiler tarafından teklif olunan lâyihal kanuniye doğrudan doğruya benim şahsımı vatandaşlık hukukundan iskat etmek noktai nazarına matuftur. 14 üncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız orada deniliyor ki: "Büyük Millet Meclisine âza intihap olunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dahilindeki mahallin ahalisinden olmak meşruttur veya dairei intihabiyesi dahilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhaceretten gelenlerden Türk ve Kürtler, tarihi iskanlarından itibaren beş sene mürur etmişse intihap olunabilirler."

"Maalesef, mahallî tevellüdüm(*) bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen herhangi bir dairei intihabiyenin beş senelik mütemekkini değilim. Maahalli tevellüdüm bugünkü hudutlarımızın haricinde kalmıştır. Fakat bu, böyleyse bunda benim katiyen bir kast ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi, bütün memleketimizi, milletimizi mahv vemüzmahil etmek isteyen düşmanların, harekâtında muvaffak olmaktan kısmen men'edilememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar

(*) Doğduğum yer.

tamamen maksatlarına muvaffak olmuş olsalardı, Allah muhafaza etsin, buraya vâzıülimza olan efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde kalabilirdi."

Millî kahramanının, siyasî düşmanlarının o kancıkça suikastına karşı bu asîl mukabelesi, büyük ruhlara mahsus sükûnet ve vakarın insanlık tarihinde pek az görülen tecellilerinden biridir. Hiç şüphesiz ki, o anda, onun yüreği kan ağlıyordu. Fakat, bu ıstırabın reaksiyonunda ne bir öfkenin, ne de bir kinin feveranını görüyoruz. Bu şeni[44] tecevüzün vuku bulduğu tarihte, o, bir insana mukadder olabilecek şan ve şereflerin en yüksek bir tepesindeydi. Türk milletinin bütün kudret ve hâkimiyeti onun şahsında toplanmış bulunuyordu. Dört galip imparatorluğu ve bunların emrindeki düşman ordularını siyasî ve askerî izmihlallerin[45] en ağırına uğratan bir savaştan henüz dönmüştü. Yolunu kesmek isteyen şu bir avuç sokak politikacısına ne istese yapamazdı? Ve niçin yapmadı? Çünkü, o, kudret ve heybetini sinirlerinden ve adelesinden olan bir kahraman değildi. Çünkü, onun kahramanlığı, Promete'nin ulûhiyeti[46] gibi sırf akıldan, zekâdan, ruhtan gelen insanî bir kahramanlıktı.

(44) İğrenç.
(45) Yok olma, çökme, dağılma.
(46) Tanrılık niteliği, tanrısallığı.

DÂHİLİĞİ

Klâsikleşmiş, vecizeleşmiş bir tarife göre "dehâ, uzun bir sabırdır", İlim ve sanat sahasında olsun, aksiyon sahasında olsun, insanlık tarihini dolduran büyük adamlar serisi içinde hiçbir büyük adam Mustafa Kemal kadar sabırlı olmasını bilmemiştir. O kadar ki, ben, bu tarifin en sadık misallerinden başlıcasının onun dehâsı olduğuna hükmedeceğim. O, bize, şahsiyetinde toplu duran, "kullî kudret"in[1] ilk sentetik meyvelerini vermek için tam otuz sekiz yıl bekledi. Bu yaşta koca İskender, çoktan ölmüştü. Sezar'la Bonaparte karyerlerinin sonuna ermişti. Mustafa Kemal, fıtrattan aldığı tarihî misyonuna bir an evvel başlamak için, bunlardan daha mı az ihtiraslıydı? Nefsine emniyeti daha mı eksikti? Cüret ve cesarette onlardan daha mı geriydi?

Harbiye mekteplerinden beri ilk gençlik hayatına dair elimizde bulunan vesikalar bunun aksini ispat ediyor. Sınıf arkadaşları, daha on yedi, on sekiz yaşlarında iken, onun üzerlerinde bir nevi nüfuz ve tesir tecrübesi yaptığını ve bir nevi şeflik tasladığını söylerler. Şam'da sürgün bulunduğu zamanlar, henüz yirmi üçüne basmamış, yüzbaşı rütbesinde bir delikanlıydı. Fakat, bir taraftan ihtilâl teşkilâtı kurmak-

(1) Tanrısal gücün (Kudret-i külliye, Allahın kudreti demektir.)

tan, bir taraftan da yüksek kumanda işlerine karışmaktan kendini alamıyordu. Ordunun ıslahına ve isyan içinde kaynaşan mıntıkaların teskinine dair şahsî birtakım fikirleri vardı. Bunları, kendisinden gerek yaşça, gerek rütbece kat kat üstün olan âmirlerle münakaşa ettiği ve çok defa hak kazandığı oluyordu. O devirde çekilmiş fotoğraflarının birçoklarında, onun, bu âmirler arasında en âmirane bir tavırla durduğunu görürüz. Heyet halinde toplanmış Miralaylar, Mirlivalarla herhangi bir ciddî müzakere esnasında ya kendilerinden bir emir almak, veyahut sadece söylenen şeyleri not etmek vazifesiyle yanlarında bulunan bu genç yüzbaşıdan âdeta çekinirler ve mütalâalarını izah ederken: "Acaba o ne düşünüyor? Acaba bize hak veriyor mu?" der gibi gözlerini endişeyle ondan yana çevirmekten kendilerini zaptedemezlerdi.

Falih Rıfkı, Kolağası Mustafa Kemal beye ait bir hâtırasını anlatıyor. Balkan harbinden sonra, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden ve bazı mühim erkânından müteşekkil bir heyet Edirne'de valinin yanında toplanmıştır. Edirne henüz geri alınmıştır ve bu vaka İttihat ve Terakki Partisinde Enver'in tek büyük zaferidir. Hiç şüphesiz, burada bunu kutlama için yapılması lâzım gelen millî törenlerden bahsediliyor. Meclistekilerin bu sevinçli bahis etrafında taşkın bir neşe ve hattâ biraz da çalımla konuşması lâzım gelirdi. Fakat, odanın bir köşesinde oturan sarışın, asık çehreli ve sükûtî bir Zâbit, yalnız oradaki huzuruyle hepsinin şevkini kırıyor gibidir. İtiraz mı ediyor? Bir küstahlık mı yapıyor? Hayır. Sadece susuyor. Ve bu susuş, bu ağır, vakur susuş, hiçbirinde, serbestçe, rahatça hasbıhale imkân bırakmıyor, sanki, bu seçkin heyetin "merkezi sıkleti"[2] bu küçük rütbeli, sessiz ve mütevazi zabitin kapı kenarına çekilmiş sandalyesinde-

(2) Ağırlık merkezi.

dir. Kolağası Mustafa Kemal susuyordu. Çünkü, mevzubahis olan zaferin hiçbir askerî kıymeti olmadığını ve Balkan harbi hezimeti yüzkarasının bununla silinmiş addedildikten çok uzak kalacağını biliyordu. Biliyordu ki, karşısındaki bu adamlar, birtakım demogoglardır ve Londra sulh muahedesiyle Türk milletinin bünyesinde yapılan acıklı ampütasyonun dayanılmaz ıstırabını avutmak için burada halka bir avuç afyon hazırlamakla meşguldürler.

Kolağası Mustafa Kemal susuyordu. Kimbilir, belki, onun ıstırabı, hiçbir müsekkinle avunmayacak kadar derindi. Doğduğu yer, ilk gençliğinin en tatlı demlerinin geçtiği güzel şehir elden gideli henüz birkaç ay oluyordu. Belki ihtiyar anası, genç hemşiresi henüz düşman elinde esirdi veyahut cesetlerle, viranelerle tıkanan uzun muhaceret yollarında bir çıkış yeri bulmak için sürünüp duruyorlardı. Fakat, Kolağası Mustafa Kemal o adamdır ki, şahsî dertler ve kendi ailesine ait felâketler üzerinde durmaz; bütün hâdiselere, daima millet ve memleket açısından bakar. Fransızcada "sensiblerie" kelimesiyle ifade edilen bir nevi yumuşak içliliğin ne olduğunu bilmemiştir. O, Edirne'nin istirdadını[3] kutlamaya hazırlanan bu heyetin içinde, böyle küskün ve mahzun susuyorsa, bunun sebebi, Balkan harbinde yapılan hataların, hıyanetlerin birer birer gözü önünden geçmesindendir.(*) Ona göre bu harbi sevk ve idare edenler, kendilerine düşen vazifeyi, hakkıyle ifa etmiş olsalardı, bu büyük felâket başımıza gelmeyecekti. Hata ve hıyanetler... Bunların nevi ve mahiyetini kafasının içinde çoktan tespit etmiş, kritiğini yapmış ve hükmünü vermiş bulunuyordu. Fakat, ne çare ki,

(3) Geri alınışını.

(*) Atatürk'ün o zamanlara ait bu psikolojik tahlilini, birtakım hayalî tahminlere göre değil, bizzat, kendi ağzından dinlediğim ve yakınlarının ona dair söyledikleri hatıralardan ilham alarak yapıyorum. (Y.K.K.)

bu hezimetin mesuliyetini taşıyanlarla onun arasındaki resmî mesafe, ne kadar bağırsa, yine sesinin erişemeyeceği kadar uzundu. Bunların her biri, bir kolağasının başını döndürecek kadar yüksek makamların zirvesinde, birer fildişi kulenin içine kapanmış gibiydiler. Yakın olsalar, ona kulak verseler de, neye yarardı? İş işten geçmişti. Vatanın büyük bir parçası, artık bir daha dönmemek üzere, bizden koparılmış, ayrılmış, yâd ellere verilmişti.

Fakat, bizim Kolağası, her şeye rağmen, optimist ve inatçıdır. Bu anda geriye kalanın nasıl korunabileceğini düşünüyor ve kendi kendine diyor ki: "Her şeyden önce, orduyu tensik[4] ve ıslah etmek lâzımdır." Lâkin, bu ordu, onca çoktan birtakım yarım ıslahatçıların, birtakım yarım kahramanların eline geçmiştir ve bu adamlar, şu "Edirne Zaferi" nev'inden kolay, göz boyayıcı başarılarla onun kara lekeleri üstüne bir perdah geçirmekle meşguldürler. Bunlar, şimdiden, ordunun bütün yüksek kadrolarını işgal etmişler; rütbeleri ve nişanları paylaşmışlardır. Bir erkânıharb kolağası, diyelim, bir binbaşı, bunlara nasıl söz geçirebilirdi? Gerçi, bunların hepsi onun yakından tanıdığı kimselerdi; onun yakın arkadaşlarıydı. Fakat, öteden beri malum olan toksözlülüğü, dikbaşlılığıyla onları gücendirmiş, onların hasretlerini tahrik etmiş bulunuyordu. Bundan başka, bir de, adı ikbalperestliğe, ihtiraslılığa çıkmıştı. Harekete geçmeye kalkışsa, binbir şüphe ve iftira ile karşılaşacaktır. Zaten, onun düşündüğü şekilde bir radikal ıslahat ancak bir "coup d'Etat" ile kabildir. Mustafa Kemal ise, ne Enver, ne de Yakup Cemil gibi bir "coup d'Etat" adamıdır. O, her şeyi kanun, nizam, akıl ve mantık dairesinde yapmak ister. Onun için, işte, böyle suratını asmış, küskün susuyordu.

Susmak. Ama ne vakite kadar? Bazen sabrı tükeniyor;

(4) Düzene sokmak.

kendisine sadık bildiği silâh arkadaşlarına dert yanıyordu. Bunlar arasında, sözünü yüksek makamlara geçirebilecek salâhiyetli Fırka kumandanları, ordu erkânıharb reisleri veya nüfuz sahibi politikacılar vardı. Mustafa Kemal, arada bir, bunları öne sürmekle maksatlarından hiç olmazsa bir kısmını yaptırabileceğini sanıyordu. Hattâ, bazen zekâ ve dirayetlerinden değilse bile, namuslarından emin bulunduğu paşalara, âmirlere hulûl ederek,[5] onları kendi çizdiği hat üzerinde yürütmeye çalışıyordu. Fakat, heyhat! Bunların hiçbiri yürümesini bilmedi. Hattâ bazısı patavatsızlıklarıyle onu ele verdi. Mustafa Kemal'in, Sofya elçiliğine ateşemiliter tayini, belki bu gizli teşebbüslerinin bir neticesidir; zira, biz, bu tayine ancak bir sürgün nazariyle bakabiliriz.

Lâkin, Binbaşı Mustafa Kemal beyin, memleketten uzaklaşmakla, memleket işlerine alâka göstermekten vazgeçtiğine hükmedilemez. Bu, onun bütün fikirlerini, tenkidlerini hususî muhabere halinde ve büyük bir takt[6] ile memlekete neşrettiği bir devirdir. Bazılarını kendi gözümle okumak fırsatına nail olduğum bu mektuplar, diyebilirim ki, peygamberane "vision"larla doludur. Hele Osmanlı Devletinin merkezi imparatorlukların yanısıra harbe iştirak etmemesi için yazdığı bir mektubundaki deliller ve müşahedeler, gerek bir büyük kumandanın, gerek bir büyük diplomatın biyografisine şeref verecek görüşlerle doludur. Mustafa Kemal Paşa, hele "Marno" taarruzundan sonra, Almanya'nın tarafını tutmayı bir delilik telâkki ediyordu. (Umumî harbten sonra, her iki muharip ordunun askerî uzmanları tarafından yazılmış olan etütler, bu görüşün doğruluğunu bize kesin bir surette ispat etmiştir.) Demek ki, Binbaşı Mustafa Kemal (Bey) Çanakka-

(5) Girme, geçme; burada, "bir çevreye girme, biriyle yakınlık kurma" anlamında.
(6) Taktik.

le müdafaasında vazife alırken, bizim tarafın herhangi bir nihaî zafere erebileceğini çoktan imkân dışında görüyordu. Fakat o, her şeyden önce bir asker ve bir vatanperverdi; kendisine verilen vazifeyi kabulden kaçınamazdı. Bundan başka, Mustafa Kemal, en güç ve en tehlikeli vaziyetlerin adamıdır. İşin ağırlığı nispetinde iradesi artar ve tehlikenin büyüklüğü nispetinde cüret ve cesareti galeyana gelirdi. Onun için, taze bir şevkle ilk ateş hatlarına atıldı.

Hiç şüphesiz ki, onu, oraya gönderenler, bu iddialı ve ihtiraslı Zâbitin bir facialı çıkmazda mahvolup gideceğini tahmin ediyorlardı. Fakat bu Zâbit, kendini ucuza satmayacak, birtakım cahil ve beceriksiz kumandanların zevk ve idare hatalarına kendini kurban vermeyecektir. Önce, salâhiyet ve mesuliyeti kendi eline alıp tehlikeye ondan sonra atılacaktır. Bu hareket, bir cüretin değil, korkunç ve endişe verici bir zekâ berraklığının alâmetidir. Bunun aydınlığında, şimdiden kendi alınyazısını okuyor ve kendi kabiliyet ve iktidarının hudutlarını ölçüyor. Artık, hayatında, çoktan beri beklediği karar saati çalmıştır. Devrin kara bulutları arasında bir batıp bir çıkan şu ufuktaki parlak yıldız, onun yıldızıdır. Kendi kendine emrediyor: Yürü! Ve sonu ebediyete dayanan şan ve şeref yoluna ilk adımını atıyor.

Bu kararı vermek için tam otuz beş yıl bekledi. Dehâ, uzun bir sabırdır.

Fakat, sadece sabır neye yarar? Mahatma Gandhi de sabırlı bir adamdı. Yetmiş yıldan beri, yosun tutmuş bir kaya parçası gibi Büyük Britanya İmparatorluğunun ummanı ortasında sessiz, hareketsiz duruyordu. Ne vakite kadar? Ne yapmak için? Kendisi de bilmiyordu. Bu şuursuz, gayesiz ve pasif bir sabırdır ve bizim bildiğimiz eski şart tevekkülünden farkı, devranın dinamizmasını sekteye uğratacak kadar donmuş ve yoğunlaşmış oluşundadır. Buna mukabil bir de "ter-

mit"lerin faal ve kurucu sabrı vardır. Hint Okyanusunda, bazı adalarda insanların dinamitlerle ancak delmeye muvaffak oldukları o betondan karınca yuvaları, bunların eseridir. Evet, uzun, yılankavi dehlizleri, kubbeli divanhaneleri, bodrumları, zahire ambarlarıyle eski masallardaki ecinni saraylarını andıran ve bütün seyyahların parmağını ağzında bırakan bu harikulâde inşaatı uzun ve inatçı bir gayretle, birtakım kızıl renkli, küçük karıncalar yapmıştır.

Genç Mustafa Kemal'in içgüdüleri[7] de denilebilir ki, tıpkı bu termitler gibi sessiz bir yeraltı faaliyetiyle durmaksızın çalışarak kendi tehâsının emsalsiz ve sağlam mimarisini kurdu. Yani, yaradılıştan aldığı müstesna malzeme ile kendi kendini yeniden yarattı.

Buraya kadar, dehânın nasıl vücuda geldiğini ve teşekkül ettiğini gördük. Bundan sonra, onun fiil sahasındaki gelişmelerine şahit olacağız. Fiil ve hareket sahası, yani objektif âlem, hiçbir hesap ve kitaba sığmayan meçhul "donnée"ler ve insanı gafil avlayan hâdiselerle doludur.

Büyük Yunan filozofu, hikmet (sagesse) in yegâne düsturu olarak "kendi kendini öğren, bil" vecizesini söylemiş. Mustafa Kemal Paşa, hassaten "Çanakkale" imtihanından sonra kendini çok iyi öğrenmiş; nefsine emniyeti âzamî haddine ermişti. Savaşçı kabiliyetinin nelere *güçlü* olduğunu biliyordu. Bundan başka, Türk askerinin fedakârlığına, kahramanlığına da büyük bir itimadı vardı. Fakat, bu iki "malum"dan yüzlerce "meçhul"ün keşfine giden yollar epeyce dolaşıktır. Bahusus ki, 1919 yılında bahis konusu olan dâva, yalnız askerî ve sevkulceyşî[8] bir dâva olmaktan çok uzaktı. Türk milleti, yalnız harp kaybetmiş değil politik, ekonomik ve sosyal bir yıkılışa da uğramıştır. Mukadderatı galip imparatorluk-

(7) Birinci baskıda: "ilahî instenktleri"
(8) Stratejik.

ların haşin ve çetin pençesinde bir kırık oyuncak haline girmiştir. Avrupa'nın diğer iki büyük imparatorluğu, (bizim eski müttefiklerimiz) bu pençenin içinde sessizce ezilip parampara olalı daha bir yıl geçmemiştir. Bu pençe, yeryüzünü, bir yumuşak pasta gibi dilim dilim koparıp durmakta ve bir gökten inme âfet halinde kâinatı şekilden şekile sokmaktadır. Bu müthiş iradeye öteden beri boyun eğmeğe alışmış Osmanlı Devletinin enkazı arasından bir Türk Generalinin çıkıp da bir avuç "bakıyetüssüyuf"la[9] buna karşı koymayı düşünmesi ne tehlikeli bir deliliktir. İşte, bu noktada, Mustafa Kemal'i yakından tanımayanlar, Lombroso'ya kolaylıkla hak verirler ve dehânın cinnetle bir olduğunu hükmedebilirler. Fakat, biz ki onun ne kadar realist, ne kadar ölçülü bir zekâya sahip olduğunu biliriz; bu basit ve ampirik hükümden çekineceğiz ve onun akla hayret verici bu cüretini izah için "cinnet" kelimesinin yerine, gene dehânın en tipik vasıflarından biri olan "intuition" tabrini kullanacağız. Eski mantık ve felsefe kitaplarında "istidâl", "teferrüs", "hades" sözleriyle ifade edilen bu "önceden seziş" hassası, bize Mustafa Kemal'in yalnız bu cüretini izah etmez; onu takip eden daha birçok tehlikeli işlerdeki başarılarının kemer kilidini veribilir.

Mustafa Kemal Paşa, kötü bir teknenin içinde, yanında birkaç arkadaşıyle Samsun'a doğru yol alırken, mutlaka kendi kendine şöyle konuşuyordu: "Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırı tarafından Üçüncü Ordu Müfettişliğine tâyin edilmiş bulunuyorum.(*) Cebimdeki talimata göre, Samsun'a çıkar çıkmaz, iki kolordu emrim altına girecek. Bundan başka, gene cebimdeki talimata göre, müfettişlik mıntakasına yakın bulunan vilâyetlere de tebliğatta bulunabileceğim ve istedi-

(9) Kılıç artığıyla.

(*) "Büyük Nutuk" taki muhakeme ve mütalâalara göre yazıyorum. (Y.K.K.)

ğim zaman oradaki askerî kıtaları emrim altına alacağım. Ankara'daki, Diyarbekir'deki kolordularla ve hemen bütün Anadolu "rüseayi memurini mülkiye"[10] siyle muhabere ve münasebette bulunmak salâhayetini de haizim. Fakat, bütün bunlara rağmen ben, hakikatte, bir hiçim; zira, salâhiyet ve kudretimi, hiçbir kudret ve salâhiyeti kalmamış bir devletten alıyorum. Bu saydığım ordular, hep "ismi var, cismi yok" birtakım heyulâlardır. Mondros mütarekesi imza olunur olunmaz, bütün muharip kıtaların erradı terhis edilmedi mi? Silâh ve cepaneleri ellerinden alınıp "kıymeti harbiye"-den mahrum bir sürü kadrolar haline getirilmedi mi? Ben neyi teftişe gidiyorum?"

Ve vatanın o zamanki manzarası, daha genel ve kapsayan[11] bir şekilde gözünün önünden geçiyor. Bunun tasvirini, "Büyük Nutuk" un başlangıcında bizler, ibret ve ıstırapla okuduk. Fakat, onun beyni gittikçe daha büyük bir vuzuhla işliyor. Bu levhanın tasvirinden tahliline geçiyor:

"Muhasım devletler, Padişah ve Halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde, farkında olmayarak başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyat içinde tecelli ya da muhazır. Felâketin dehşet ve sıkletini idrake başlayanlar, bulundukları muhit ve hissedebildikleri tesirata göre, çarei halâs telâkki eyledikleri tedbirlere sarılmış Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve Zabitler; Harbi Umuminin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle yüreği kan ağlar; gözleri önünde derinleşen karanlık felâketin uçurumu kenarında dimağları çare, çarei halâs (kurtuluş çaresi) aramakla meşgul...

(10) Mülkiye memurlarının reisleri, kaymakam, vali gibi yüksek devlet memurları.
(11) Birinci baskıda: "şamil." Kapsamlı sözcüğüyle karşılanması daha doğru olurdu.

Millet ve ordu, Padişah ve Halifenin hiyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makam ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve ananevî rabıtalarla muti ve sadık. Millet ve ordu çaresi halâs düşünürken bu mevrus itiyadın (atalardan miraz kalmış alışkanlığın Y.K.K.) sevkiyle kendinden evvel makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın halâs ve masuniyetini düşünüyor. Halife ve Padişahsız halâsın mânasını anlamak istidadında değil. Bu akideye muhalif rey ve içtihat izhar edeceklerin vay haline. Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdut olurlar.

"Çarei halâs ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi düveli muazzamayı gücendirmemek esas gibi telâkki olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devletinin yanında, koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden mağlup eden, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, tekrar onlarla husumete müncer olabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olmazdı. Bu zihniyette olanlar, yalnız avam değildi; bilhassa, havâs denilen insanlar böyle düşünüyordu.

"Şu halde çarei halâs ararken iki şey mevzubahis olmayacaktı: Bir defa İtilâf Devletlerine karşı vaz'ı husumet alınmayacaktı. Ve padişah ve halifiye canla başla merbut ve sadık kalmak şartı esas olacaktı.

"Bunun neticesi olarak üç türlü "karar" ortaya atılmış bulunuyordu:

"1. İngiltere himayesini talep etmek;

"2. Amerika mandasını talep etmek;

"Bu iki nevi karar sahipleri, (eski) Osmanlı Devletinin bir kül (bütün) halinde muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı memalikinin muhtelif devletler beyninde taksiminden ise kül halinde, bir devletin tahtı himayesinde bulundurmayı tercih

edenlerdir.

"3. Üçüncü karar, mahallî halâs çarelerine matuftur. Meselâ, bazı mıntakalar kendilerinin Osmanlı Devletinden fekkedileceği nazariyesine karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine tevessül ediyor. Öbür mıntakalar da Osmanlı Devletinin imha ve Osmanlı memleketlerinin taksim olunacağı emrivâkiini kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

"...Ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların istinat ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü; esassızdı. Hakikat halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir anayurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlûlü kalmamış birtakım bimâna elfazdan ibaretti.

"Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniyordu?

"O halde ciddî ve hakikî karar ne olabilirdi?

Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti milliyeye müstenit, bilâ kaydü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek." (*)

Mustafa Kemal; işe, niçin böyle bir devlet tesisinden başlamak istiyor? Zira, eski Osmanlı Devleti namına artık söz söylemeye imkân kalmamıştır. Bu müessese, Umumî Harbe kadar, üstüne yığılan bir sürü hataların, günahların, hıyanet ve divaneliklerin yükü altında çökmüş, tarihe intikal etmiştir. Ve onu terkip eden muhtelif cins ve dinden birtakım milletler gibi, Türk milleti de bu yıkılıştan ayrı bir varlık olarak meydana çıkmıştır. Kendine mahsus millî ve tabiî hudutlarının içinde yaşayan bu on üç, on dört milyonluk millet, o anın

(*) "Büyük Nutuk"tan. (Y.K.K.)

yegâne realitesi ve kurtuluş dâvasının yegâne sağlam mesnedidir.

Bundan başka, (Millî şef bu noktayı da hesaplarına katmış mıdır, bilmiyoruz; fakat) tahmin olunabilir ki, Mustafa Kemal Paşa, kendisini, Karadeniz'in emniyetsiz dalgaları arasında Samsun'a doğru götüren küçük, çürük teknenin içinde, başlamak azminde bulunduğu cidale[12] bu millî temeli bulmakla, galip ve haris düşmanların gayzını daha az tahrik edeceğine kani bulunuyordu. Onlar, aralarında akdettikleri mukavelelerle tespit olunan parçaları zaten almışlar; yani, asıl harp ganimetini aralarında paylaşmışlardı. İngiltere, Filistin'de, Basra'da, Bağdat'ta ve hattâ Mekke'si, Medine'si ile Arabistan'da idi. Fransa, Suriye'yi, Lübnan'ı mandası altına almıştı. Büyük Garp devletlerince Şark Meselesinin kördüğümünü teşkil eden Boğazlar meselesinin ise, onlarca, Rus Çarlığının inhilâlinden[13] sonra hiçbir ehemmiyeti kalmamıştı.

Evet, Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, anayurdun topraklarına yaklaşırken, belki, tasavvurlarını kementleyen yüzlerce menfi donnée'ler arasında, bu birkaç müspet donnée'yi de hesaptan çıkarmıyordu. Bundan başka, anayurdun toprakları ne Hisdistan yollarının ağzıdır, ne de emperyalist hırsları tahrik edecek kadar yağlı bir parçadır. Lâkin, buna rağmen, Anadolu'nun da parçalanma plânları milletlerarası konferans masalarının üstüne serilmiş bulunuyordu. Şark vilâyetlerinden Toros'lara kadar uzanan bir Ermenistan'ın ve Karadeniz'de bir Pontus eyaletinin icat ve teşkilleri lüzumundan açıkça bahsediliyordu. Ve şu dakikada Yunan ordusu, gene onların emir ve müsaadesiyle İzmir'i işgal etmiş, eski Aydın vilâyetinin en uzak hudutlarına doğru

(12) Savaşa.
(13) Çöküşünden.

yayılma arzusunu gösteriyordu.

Demek ki, galip devletler yalnız eski Osmanlı İmparatorluğunu taksimle kalmıyorlar; Türk milletini mahvetmek ve Türk ismini "haritai âlem"den[14] silmek istiyorlardı.

Şu halde, bu cinayete karar vermiş bir düşmandan hâlâ medet ummak, onu birtakım diplomatik inceliklerle yola getirmeye çalışmak, veyahut yalvararak, boyun eğerek onun merhametini ve affını kazanmak istemek ahmakça bir zillet değil miydi?

Hayır, böyle bir denaeti[15] General Mustafa Kemal'in ne aklı, ne vicdanı kabul ediyordu:

"Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek, insanlık evsafından mahrumiyeti, aciz ve meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika, bu derkeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

"Halbuki, Türk'ün haysiyet ve izzetinefsi ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır.

"Binaenaleyh, ya istiklâl, ya ölüm!

"İşte hakikî kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktı.

"Bir an için, bu kararın tatbikatında ademî muvaffakiyete duçar olunacağını farz edelim. Ne olacaktı? Esaret.

"Peki efendim; diğer kararlara mutavaat halinde netice bunun aynı değil miydi?

"Şu farkla ki, İstiklâl için ölümü göze alan millet insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla müteselli olur ve bitabî, esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yâr ve ağyar nazarındaki mevkii farkı." (*)

(14) Dünya haritasından.
(15) Alçaklığı.
(*) "Büyük Nutuk"tan. (Y.K.K.)

Ne sade, ne açık, ne dosdoğru bir muhakeme! İnsanın, âdeta, "Kristof Kolomb'un yumurtası" parabolünü hatırlayacağı geliyor. Lâkin, "aklı selim" in iki yolu yoktur ki... Muhakkak o dakikada, dört bir yanından tehlikeyle sarıldığını hisseden Anadolu köylüsünün de -gerçi müphem bir şekilde- millî şuurunda beliren düşünceler bunlardı.

Yüksek cihan diplomasisinin girift mantığıyle taban tabana zıt olan bu karar, ancak Türk milletinin tarihî realitelerine uygundu ve Mustafa Kemal'in berrak dehâsı bütün özünü bu realitelerden alıyordu.

Milliyetçi bir Fransız muharriri, kendi vatanının menfaatlerine aykırı olan hak ve hakikatleri, "Bunlar, Fransızca değildir" diye reddederdi ve yalnız Fransıza göre hakikatin, Fransıza göre hakkın doğru olduğunu söylerdi. Mustafa Kemal de ilk defa olarak "Türk hakikatleri" prensibinden azimet etti[16] ve onun için muvaffak oldu. Onun dehâsı, Türk vatanının topraklarından çıkmış, Türk vatanının topraklarına kök salmış bir heybetli ağaçtı. Onun içindir ki, yabancıların mantığı onu yerinden sökemedi; onu yerinden söküp deviremedi.

Gene onun içindir ki, bu ağaç, millî istiklâl hasadını takip eden mevsimlerde millî iklime has yemişlerini vermekte devam edecektir. Osmanlı hânedanını millî hudutlarının dışına atarken olsun, birtakım tufeylî kanunları ve âdetleri değiştirirken olsun, hep bu iklimin icaplarını yerine getirmiş olacaktır. Anadolu'nun tarihi, asırlardan beri, bu hanedan aleyhine vuku bulmuş isyan ve ihtilâllerle doluydu. Birtakım yabancı kabilelerin ırkî ve mahallî ihtiyaçlarından doğma bu kanun ve âdetler, bizim millî bünyemizi asırlardan beri sıkıp örseleyip kötürümleştiren bağlardı. Türk milleti, kendisine zorla giydirilmiş bu deli gömleklerinden kurtulmak için, asırlarca, uğraşmış; türlü türlü tarikatler ve mezhepler icat

(16) Yola çıktı.

ederek millî benliğinin zâruretlerini yerine getirmek istemişti. Osmanlı İmparatorluğunun bel kemiğini teşkil eden Yeniçeri teşkilâtının daimî bir isyan ve feveran halinde bulunuşunun da başlıca sebeplerinden biri, medrese oligarşisinin millî bünye üzerinde yaptığı bu sosyal baskıydı. Bu itibarla diyebiliriz ki, Büyük Türk İnkılâpçısının yaptığı inkılâplar bu anormal halin mânasını ifade eder.

Gerçi, Osmanlı Devleti çerçevesi içinde Türk milletinin kültürel ve sosyal[17] tarihine dair şimdiye kadar böyle bir tefsir yapılmamıştır. Bunu, Mustafa Kemal'in kendi kafasında, bizzat kendi içtihadiyle yapmış olduğuna da katiyetle hükmedemeyiz. Fakat, dehâsının mümeyyiz vasıflarından biri olan intuition kudreti sayesinde bu gizli hakikati sezmiş olduğuna kuvvetle inanabiliriz.

Eski rejim erkânından, hattâ eski Kazaskerlerden birisi, bana, bir gün demişti ki: "Tarihimizde bunun kadar büyük bir psikolog tanımıyorum. Milletin ruhunu avucunun içi gibi biliyor." Milletin ruhunu avucunun içi kadar biliyordu. Zira, hiçbir fert, mensup olduğu milletle onun kadar kaynaşıp birleşmemiştir. Milletin bütün ıstıraplarını kendi vücudunda hissetmiş; milletin neyi istediğini, neyi istemediğini, ne düşünüp, neden şikâyet ettiğini kendi beyninin hareketlerinde ve kendi vicdanının feveranlarında keşfedip anlamıştır.

Lâkin, bu noktada gene bir sürü istifham işaretleri karşısında kalıyoruz. Çünkü, bu hâdiseyi müşahede ve tespit etmekle onu izah etmiş olmadık. Biliyoruz ki, Türk milleti, susan ve derdinden ipucu vermeyen bir millettir. Mustafa Kemal, bu Sfenks'in muammalı çehresini nasıl okuyabildi? Onun granitten gövdesine hangi yerinden hulûl etti? Ve onu nasıl, cins bir küheylân gibi derhal harekete getirdi? Hiçbir âlimin bize keşfedemeyeceği sır işte buradadır.

(17) Birinci baskıda:"fikrî ve içtimai".

Devlet kurmak, Türklerin en millî fonksiyonlarından biridir. Terzi kuşları yuvalarını nasıl örerse, arılar kovanlarını nasıl yaparsa, Türkler de öylece devlet kurarlar. Bu hassa, onlarda bir Tanrı vergisi, bir ikinci tabiat, bir içgüdüdür. Hangi ahmak: "Türk ordularının geçtiği yerde ot bitmez" demiş? Türk orduları nereye gittiyse oraya nizam, intizam ve sükûn götürmüştür. Asırlardan beri anarşi içinde çalkalanan ülkeleri bir anda, huzur ve vifaka[1] kavuşturmuştur. Kendi kendini idareden âciz nice yabancı milletlere baş olup, onları istiklâl ve istikrar yoluna sokmuştur.

Türk, tek başına bile bir devlet kudretidir. Yarım pabuçlu bir garip olarak uğradığı memleketin, çok sürmez, mukadderatı başına geçmesini bilir. Burada bir Vezir, şurada bir Serdar, ötede bir Hükümdardır. Yakın ve uzak şarkın bütün tahtlarında menşei Türkçe bir ismin turasını görürsünüz.

Kavalalı Mehmet Ali Çavuş, okuması yazması yok bir adamdı. Napoléon ordularının bile nizam verıneye muvaffak olamadığı geri ve kargaşalı Kölemenler ülkesini, birkaç yıl içinde, kırk asırdan beri mahrum olduğu bir refah ve terakkiye götürdü ve sanki doğrudan doğruya Ramses'lerin, Tu-

(1) Barışa.

tankamon'ların sülâlesinin bir devamı, imiş gibi, eski Mısır medeniyeti tarihinin sahifelerini yeniden açtı.

Daha yakın bir zamanda, Umumî Harbin sonlarında, bir genç Türk Zâbiti, Rus İmparatorluğunun enkazı üstünde bir hükûmet kurmak üzereydi, eğer, mensup olduğu devlet onu bu kahramanca teşebbüsten men'etmiş olmasaydı...

Ne yazık ki, daima kötü niyetli veya cahil kimseler tarafından yazılmış olan cihan tarihi, milletlerin mukadderatında Türk dehâsının oynadığı bu ön rolü belirtmemiştir. Bundan başka, o dehânın engin bir zaman ve mekân sahası içinde, her iklimin ve her devrin icaplarına göre muhtelif devlet ve medeniyet şekilleri yaşatmak kabiliyetini gösterişi, bence, bitaraf hakikat kâşiflerini, bu müesseselerin ayniyetinde şüphe ve tereddüde düşürmüştür. Onun içindir ki, bugün Çin yaylalarından Gobi sahrasına, Gobi sahrasından Himalaya'nın eteklerine, Himalaya'nın eteklerinden Ganj kıyılarına, oralardan Orta ve Küçük Asya'ya, Küçük Asya'dan Mezopotamya'ya, Mısır'a, Akdeniz'e ve Akdeniz'in sathı maillerine doğru cevelânlar yapan arkeologlar birbirleri üstüne istif olmuş türlü türlü medeniyetlerin izlerine rastgelmekte ve bunların başka başka milletler tarafından tesis edildiğine zahip olmaktadırlar. Fakat aynı sahada yapılan antropolojik ve filolojik tetkiklerin neticeleri, sırf şekle ait, bu çeşitliliğin esastaki birliğini veya benzerliğini bize ispatta güçlük çekmeyen vesikalardır.

Uzak yerlere ve uzak devirlere gitmeye ne hacet! Bugün, üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları, bu zâhirî ve şeklî başkalığın ve bu esas benzerliğin açık ve canlı delilleriyle dolu değil midir? Orta ve Garbî Anadolu'yu dolaşan bir Avrupalı etnograf, "Truva" muharebesinden beri izini kaybettiği Frigyalıların külâhını bundan yirmi yıl evvel yaşayan Anadolu köylülerinin başı üstünde kolaylıkla bulabilir. Keza,

herhangi bir Avrupalı antropologun hayret dolu gözleri önünde, beş bin yıllık bir Hitit kafatasıyle otuz yıllık bir Anadolu Türk'ünün kafatası kardeş çıkabilir. Zâhirî şekil farklarına lüzumundan fazla ehemmiyet verecek olsak, Selçukîlerle Osmanlı Türklerinin medeniyet ve kültür hususiyetlerini birbirine yabancı iki ayrı millete nispet etmemiz lâzım gelirdi.

Nitekim, bundan birkaç yüzyıl sonra, tarihî tetkiklerde bulunmak için Ankara'ya gelecek herhangi bir yabancı âlim, dünkü şehirle bugünkü şehir arasında mukayeseli etütlerini yaparken aynı zehaba düşecek; bu iki şehrin, en az yüz yıllık bir ara ile iki ayrı millet tarafından kurulduğuna hükmedecektir. Hele Osmanlı Devletinden Büyük Millet Meclisi hükûmetine yaptığımız başdöndürücü atlayışın dinamik seyrini bir türlü ölçemeyecektir. 1920 senesinin yarım yamalak meşrutî Osmanlı saltanatı ile gene aynı yılın içinde teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin "kayıtsız şartsız" halk hâkimiyeti rejimine, aynı milletin sinesinde yaşamış iki çağdaş müessese nazariyle bakmak, yalnız böyle bir yabancı âlim için değil, hattâ o devri bizzat idrak etmiş, hattâ o devrin inkılâplarına karışmış kimseler için bile zor anlaşılır bir hâdisedir.

Nitekim, Osmanlı Meclisi Mebusanının, millî hareketin arkasından gelmiş ve bu meclisin basılıp dağılışını müteakip Anadolu'ya iltica etmiş bellibaşlı reis ve âzaları bu yeni devlet şeklini anlamak şöyle dursun, onun tasavvurunu dahi nefret ve istihza ile karşılamışlardı. Bunların en başında yer alan hukukçu Celâleddin Arif'in Ankara'daki *"Heyet-i Temsiliye"* tarafından verilen kararı ne suretle tenkit ettiğini burada hatırlamak lâzımdır. Bu zat, kendisi gibi daha birçok "hukuku esasiye" uzmanı mebusların fikirlerine tercüman olarak, *"devlet ve milletin kuvayı umumiyesini hüküm ve mura-*

kabesi altında bulunduracak bir meclisi fevkalâdenin" içtimaî fikrini, daha yoldan telgrafla şu suretle tenkit etmişti:

Böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas etmesi lâzımdır. Vâkıa, bizim Kanunu Esasimizde böyle fevkalâde bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret mevcut değilse de, kavanini esasiyei sairede mevcut desatirden istifade olunabilir. Meselâ, Fransız Kanunu Esasisine göre, Meclis, gayri kanunî bir surette fesholunur veya bir taarruza duçar olursa duçar taarruz olan meclis âzalarından kurtulabilenler, vilâyet ve elviye meclisi idaresinden intihap olunan ikişer âza ile birlikte bir mahallî münasipte içtima ederler ve Meclisin yeniden küşadı veya taarruzun ref'i için ittihazı mukarrerat ederler." (*)

Türk milletinin içtimaî bünyesini ve hayatî prensiplerini altüst eden bir büyük inkılâbın başlangıcında, hâlâ 93 Kanunu Esasisine göre düşünen bu statik adam, bize şimdi, gülünç olacak derecede anakronik görünmektedir. Fakat, Celaleddin Arif zamanının ileri kafalı entellektüellerinden biri sayılırdı. Bütün gençliği, hürriyet yolunda mücadelelerle geçmiş, Garp irfan âleminin ta içinden yetişmişti ve ifade ettiği bu Avrupakâri skolastik zihniyet kendi devrinin ve kendi neslinin ideolojik vaziyetine tamamiyle uygundu. Zaten, Kemalist inkılâptan önceki "Jeune Turc" lük cereyanı, Celâleddin Arif'in bu kısa telgrafında gördüğümüz "kanunuu esasicilik" ten başka bir şey değildi. Ziya Paşa Namık Kemal devrinden beri yapılan "hürriyet edebiyatı"nda da, ne hissî mânada bir halk sevgisine, ne konkretize olmuş bir demokrasi idealine rastgeliriz. Bu, baştan sonuna kadar, kupkuru, kibaî bir meşrutiyetçilik hareketiydi; hattâ, millî gayelerle sarih bir alâkası bile yoktu. "Jeune Turc" ler, yalnız, Osmanlı camiası içinde "bilâtefrikı cins ve mezhep" (yani, soy ve

(*) "Büyük Nutuk"tan. (Y.K.K.)

mezhep farkı olmaksızın) herkesin hürriyetine kavuşmasını istiyordu.

İmdi; Mustafa Kemal'in, günün birinde, düşünüp meydana koyduğu milliyetçi halk rejimiyle, Osmanlı devlet ve fikir adamlarının altmış, yetmiş yıl süren "hürriyet" nazariyeleri arasında hiçbir münasebet bulmak mümkün değildir. Belki, "İttihat ve Terakki" devrinde parmakla sayılabilecek birkaç Türkçü (Yusuf Akçora ile Ziya Gökalp gibi) bir nevi millî ve meşrutî demokrasi taslağını akıllarından geçirmiş ve buna dair bazı neşriyat yapmışlardır. Fakat, Mustafa Kemal'in bu neşriyattan dahi az çok ilham almış olduğunu tahmin edemiyoruz. Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve onun değişik bir devamı olan bugünkü Türk Cumhuriyeti, o kadar orijinal bir eserdir ki, bunun bir misalini, ne evvel zamanın demokrasilerinde, ne de Büyük Fransız inkılâbının doğurduğu çeşitli devlet şekillerinde bulabiliriz. "Hukuku Esasiye" ilminde Kemalist rejim başlıbaşına bir fasıldır ve sosyal, ekonomik, hattâ politik strüktürü itibariyle, harp sonrası buhranlarının meydana çıkardığı diğer bazı devlet şekillerine de örneklik etmiştir.

Bu iddiayı, bu tezi ortaya sürerken, Lenin'in kurduğu "Sovyetler" idare sisteminin de Mustafa Kemal'in "tevhidi kuvâ"[2] sistemi kadar orijinal bir müessese olduğunu hatırdan çıkarmıyorum. Şu farkla ki, Türk Inkılâpçısı, Karl Marx gibi bir ihtilâl ustasının çırağı değildi; ne de elinin altında yarım asırlık bir "Marksist diyalektiği" nin teknik kuvvetlerini[3] kazanmış düsturları vardı. Bir milletin henüz tespit ve tasnif edilmemiş problemleri ve ihtiyaçları ortada tek bir adamdı. Teşhisi, kendisi koyacak, ham realiteleri kendisi işleyecek ve bunların sentezini kendi dimağından çıkaracaktı.

(2) Kuvvetler birliği.
(3) Birinci baskıda: "ilim ve teknik kuvvetini"

Bu, kurtuluş mücadelesine karar vermekten ve "ya ölüm, ya istiklâl" parolasını bulmakta çok daha zor bir işti. Nitekim, Büyük Millet Meclisinde, bu mevzua dair ilk söz aldığı gün, ifadesi oldukça kapanık ve karışıktır. O kadar ki, ne demek istediğini anlamakta güçlük çekeriz. Bir "millî siyaset"ten bahseder; eski saltanat ve emperyalizm devirlerinin kapandığını söyler; Türk milletinin kendi millî hudutları içinde "kendi kuvvetine istinaden" "muhafazai mevcudiyet" etmesi lüzumunu ileri sürer. Bunlara, hayır! diyen, bunları inkâr eden kim? Milletvekilleri, bu basmakalıp sözler altında, hatibin asıl maksadına nüfuz etmek istiyorlar; şüpheli şüpheli birbirlerinin yüzüne bakıyorlar. Hatibin asıl maksadı mı? Onu, niçin bir türlü açığa vuramıyor? Cumhuriyet'in teessüsünden altı yıl sonra bu keyfiyeti, bize bizzat kendisi izah edecektir:

"Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin münkariz (çökmüş) *ve mülga* (kapatılmış) *olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenit, yeni bir devlet kurmaktan ibarettir.* Fakat, vaziyeti olduğu gibi telaffuz etmek, maksadın büsbütün ziyanı mucip olabilirdi. *Çünkü, efkâr ve temayülâtı umumiye, henüz padişah ve halifenin mağdur mevkiinde bulunduğu merkezinde idi. Hattâ, Mecliste, ilk anda makamı hilâfet ve saltanatla irtibat ve hükümeti merkeziye ile itilâf aramak cereyanı baş göstermişti."* (*)

Görüyoruz ki, devlet mimarı, plânını tatbik hususunda, henüz tereddütlüdür. Büyük bir ihtiyatla zemini yokluyor. Temelleri atacak. Fakat, bilmiyor; toprak kâfi derecede kazılmış ve hazırlanmış mıdır? Çoğu, eski Osmanlı mebuslarından toplu bu Büyük Millet Meclisi âzasının hal ve tavrına bakılacak olursa, zeminin henüz müsait olmadığına hükmetmek lâzım gelir. Şu halde, bekleyecektir. Ta ilk gençlik yılla-

(*) "Büyük Nutuk"tan. (Y.K.K.)

rından beri, gördük ki o, daima, beklemesini bilen bir adamdır. Ne işitiyoruz? İşte, kürsüden padişah ve halifeyi bile müdafaa ediyor:

"İstanbul şeriatinin padişah ve halife ile, ne alenî ve ne de hususî ve mahrem temasa müsait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimiz sordum ve "milletin; istiklâl ve tamamiyeti mülkiyenin temeni için çalışmakta olduğunu haber vermek içinse; buna hacet yoktur. Padişah, halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve arzu etmesine imkân var mıydı? Bunun aksini ağzından işitsem inanmam; mutlaka bunun icbar ve tazyik altında söyletildiğini kabul ederim." (*)

Büyük Millet Meclisi âzalarına verdiği bu tavizlerle, Mustafa Kemal, kendisindeki "teenni" ve "kiyaset"[4] hassasını en yüksek bir hakîmlik zirvesine çıkarmıştır. Şimdiden, bir eski devlet reisi tedbirliği[5] ile konuşuyor. Genç ve muzaffer bir Generalde bu kadar bir ihtiyatlılık, bu kadar bir ölçülülük[6] bizi hayrete düşürmesin. O, her şeyden evvel, dünyaya bir devlet reisi olarak geldi. İnsanları sevk ve idare etmek hünerini o, hiçbir kitaptan öğrenmedi. Bu bilgi ve bu hasletle doğdu. Onun içindir ki, tasavvur ettiği bütün inkılâpları, sokağa düşmeksizin, gayri mesul yığınların kör kuvvetine kapılmaksızın,[7] bir damla kan dökmeden, bağırıp çağırmadan, yıkıp yakmadan, daima kanunî şekillere dayanarak, daima bir "devlet adamı" otoritesi, bir devlet adamı mesuliyetiyle başarıp meydana getirecektir. Bu kadar insanî, bu kadar medenî bir inkılâp hâdisesine cihan tarihinde ilk

(*) "Büyük Nutuk"tan. (Y.K.K.)

(4) Dikkatlilik ve uyanıklık.

(5) Birinci baskıda: "taktı" İncelik, duruma en uygun biçimde davranma anlamındaki yabancı sözcük (tact).

(6) Birinci baskıda: "ihtiyat ve teenni"

(7) Birinci baskıda: "peyrev olmaksızın"

defa rastgeliyoruz. Mustafa Kemal, harp tekniğinde olduğu gibi, ihtilâl tekniğinde de emsalsiz bir taktikçiydi. Lenin de dahil olmak üzere, bütün harp sonrası inkılâpları liderlerinin hiçbiri bu sahada onunla boy ölçüşemez.

Bu iddiamızı; kuru bir millî övünme halinde bırakmamak için hemen izah etmeliyiz:

Harp sonrası inkılâpları liderleri, hep hazıra konmuş elebaşılardır. Rusya'da olsun, İtalya'da olsun, Almanya'da olsun, bu liderler başa geçtiği vakit, zaten her üç inkılâbın kendilerine mahsus ideolojileri yapılmış, organizasyonları kurulmuş ve bütün ayaklanma ve hareket kadroları doldurulmuş bulunuyordu. Birtakım uzun ve eski sınıf kinleri ve parti kavgalarıyle fanatikleşmiş yığınlar, sokakların ortasında, önlerine düşecek "meneur"ü bekliyorlardı. Böyle bir zincirden boşanmış kalabalığın içinden herhangi bir gözüpek ve cerbezeli fert bir adım ileriye atılsa, bu vazifeyi üstüne alıp zaten harekette olan yığınları istediği tarafa sürükleyebilirdi. Bu, bir anlık karar, bir anlık cüret meselesidir; "meneur", ondan sonra geriye dönecek olsa da, artık dönemez. Galeyan eden kollektif ruh öyle bir kuvvettir ki, onu bir coşkun sel gibi arkasından iten ve sürükleyen, bu suretle sürüklenen bir insan haline girer. Artık, onun tâbi olduğu ve olacağı kanunlar, bu kitlenin ihtiraslarıdır. Olmaya ki bunlara itaatten ve bunları tatminden vazgeçmeye kalkışsın. O vakit, ya tethişle yerinde tutunmaya çalışan bir elebaşı[8] derekesine düşecek; yahut da gene o yığınların içinden çıkacak yeni bir "meneur"ün ayakları altında ezilecektir.

Kitlenin ihtirasları, dedik. Lâkin, bu, histerik bir kadının kaprislerinden daha zorlukla tatmin edilir bir şeydir. Yığın, bugün bir geçit alayı ile avunur, yarın şefin bir ateşli hitabesiyle şevke gelir, öbür gün bir askeri zafer, bir destanî hâdise

(8) Birinci baskıda: "tiran"

veya bir fütuhat ister. Meneur, bu istekleri sıcağı sıcağına yerine getirmedi mi, yavaş yavaş itibarı küsufa[9] yüz tutar. Sözlerini ıslıklar kesmeye, yolunda pusular kurulmaya başlar. Onun içindir ki, meselâ, bir Neron, sokak kalabalıklarının herhangi bir azgınlığını kuvvetle bastıramayınca, onların hayran gözleri önünde, "arena"nın aslanlarını bir avuç mazlum üzerine saldırır; bu vahşi sahnenin verdiği heyecanlar, ayak takımının homurdanmalarını birkaç zaman için teskine muvaffak olurdu.

Harp sonrası diktatörlerinin de, mütemadiyen geçit alayları tertip ettirmelerinin; bir sürü çoluk çocuğa üniforma giydirip âleme meydan okumalarının, arada bir, Yahudi mağazalarının camlarını kırdırıp talana verdirmelerinin veya birtakım kanlı porgrom'lar[10] yaptırmalarının ve fırsat buldukça bazı müdafaasız milletlerin üzerine saldırmalarının en doğru sebebi, işte budur:

Bu diktatörler, hükûmet ve devlet duygusundan tamamiyle mahrum bulundukları ve dibinden fırladıkları mutaassıp kalabalığın salgın histerisiyle kendi ruhları da daima bulaşık olduğu için, mütemadiyen kaynama halinde birer içtimaî heyetin isim borusu veya kazan kapağı vaziyetinde kalmışlardır. Gene aynı sebepler dolayısıyle, günün birinde, altlarında kaynayan unsurun herhangi bir baskı ve patlayışıyla devrilip gideceklerdir.

Mustafa Kemal'in kurduğu millî cemiyet mekanizmasında böyle kazalara yer var mıdır? Hayır, O, milletinin başına kazara gelmediği için, milletinin başından *kazara* çekip gitmeyecektir. Ölünceye kadar milletin mukadderatına nâzım[11] olacaktır. Ya öldükten sonra?

(9) Güneş tutulması; burada "kararma" anlamında alınabilir.
(10) Birinci baskıda: "pogrom". Doğrusu da bu. Çarlık Rusya'sında hükümetin yönetimi altında çıkarılan karışıklıkya da yapılan kırım.
(11) Düzenleyen kişi.

Nitekim, Türkiye dışında, çok kimseler, Atatürk'ün vefatından sonra memleketimizin altüst olacağına ve onun meydana getirdiği eserlerden hiçbir şey kalmayacağına hükmetmiştiler. Yalnız düşmanlarımız değil, dostlarımız bile, "O gidince ne yapacaksınız? Yerine koyacak bir adamınız var mı?" diyorlardı. Bu endişenin sebebini, Kemalist rejimin başka diktatörlüklerle karıştırılmış olmasında aramalıdır. Bütün diktatörlükler şahsî idarelerdir ve başa geçen fevkalâde insanların kuvvetinden başka bir kanuna veya bir müesseseye dayanmadıkları için, diktatörün ömrüyle beraber nihayet bulurlar.

Halbuki Atatürk, bir diktatör değildi. Bir inkılâpçı devlet kurucusu idi ve o, hiçbir vakit, "Ben böyle istiyorum; böyle olacak!" demedi. "Millet böyle istiyor, böyle yapacağız!" dedi. Onun için, ne Türkiye Cumhuriyeti, ne ondan evvelki "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" devrinde, hiçbir inkılâp olmadı ki, bir meclisin tasvip ve tasdikinden geçmemiş ve hayata tatbik edilmezden evvel bir kanuniyet şekli almamış bulunsun.

Mustafa Kemal, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız, milletindir" prensibini koyarken, kendisi başta olmak üzere, diktatör olmak isteyeceklere zaten bütün kapıları kapamış ve bütün "hükümranlık" hakkını, otoritesini "Büyük Millet Meclisi"nde teksif etmiştir. Halbuki, ta evvel zaman Tiranlarından, âhır zaman liderlerine kadar bütün diktatörlerin hattı hareketi bunun tamamıyle zıddıdır. Bunlar, millet meclislerinden kendilerine mütemadiyen hak, salâhiyet ve otorite koparmasını bilmişler ve bunu vermeyen meclisleri bir tekmede devirmişlerdir.

Bundan başka, gene bir kısım insanlar var ki, bugünkü Türkiye Cumhuriyetini, zamanımızın dinamik ve totaliter denilen rejimleriyle eş telâkki etmektedir. Gerçi, Türkiye

Cumhuriyeti, ruh itibariyle dinamik ve totaliter bir rejimdir ve icraî, teşriî kuvvetleri kendinde toplanmış bir Meclise istinat ettiği için, şekil itibariyle klasik demokrasilerin hiçbirine benzemez. Fakat, bu benzemeyiş, Türkiye Cumhuriyetini, demokrasiler tasnifinin dışına çıkaramayacağı gibi, o benzeyiş de Kemalist rejimi, Faşist ve Nasyonal-Sosyalist sistemler sırasına sokmaz. Zira, "Türkiye Cumhuriyeti" en ileri bir demokrasinin ve "Kemalizm" bir millî kurtuluş cidalinin adıdır.

Klasik namını verdiğimiz bugünkü demokrasiler, halk hâkimiyeti prensibini ifade etmekten epeyce uzaklaşmışlardır.(*) İktisadî hayatın müfrit kapitalist sistem içindeki tekemmülleri,[12] bu, demokrat unvanını taşıyan cemiyetlerin sosyal yapısını o kadar karıştırmış ve bunların içinde yaşayan millî varlığı, menfaatlerin tezatlarına göre o kadar anarşik bir hale sokmuştur ki, burada, artık tam mânasıyle bir millet hâkimiyetinden bahsetmeye imkân kalmamıştır. Millet, birtakım sınıflara, hattâ hiziplere ayrılmıştır ve bunlar, kendi menfaatlerinin zaruretlerine uygun sistemler, kendi tarihî gelişmelerinden doğma ideolojileriyle birbirlerinin aleyhine dikilmiş bir sürü düşman saflar teşkil etmişlerdir. Bazı siyasî sevküceyş[13] hareketlerine göre, kâh birinin, kâh öbürünün galebesiyle neticelenen mütemadî bir mücadele, ne halkın serbestçe reyini beyan etmesine, ne de devamlı bir devlet otoritesinin tessüsüne fırsat vermektedir. Herhangi bir nizam ve istikrar, herhangi bir millî birlik imkânı, ancak bu çatışık[14] saflar arasında geçici bazı mütareke hükümlerine ve üstünkörü uzlaşma şartlarına bağlıdır. Bu şartlara gö-

(*) Bu mukayeselerin Birinci Dünya Savaşından hemen sonraki duruma göre yapıldığını hatırlatmak isterim. (Y.K.K.)

(12) Olgunlaşmaları.

(13) Strateji.

(14) Birinci baskıda: "Muharip"

re, kâh en solların, kâh en sağların ve bazen de "ikisi ortaları" nın iktidar mevkiine geldiği görülür. Bu halde, milletin mücerret iradesini, asıl milleti temsil edenlerin kimler olduğu bir türlü anlaşılmaz. Bu irade, birtakım hilelerle elden ele geçen veya zorla ele geçirilen bir bayrak gibidir.

Bundan başka, "kuvvetlerin muvazenesi" denilen ampirik devlet şekline göre birtakım parti anlaşmalarına istinaden devlet reisliğine seçilen zatın derhal bir gayri mesul hükümdar vaziyetini alışı ve kendisini seçen meclislerle kendi arasında icra salâhiyetini haiz bir kuvveti ikame ettikten sonra, lüzum gördüğü takdirde bunun vasıtasıyle -bunun yüzünden- kendi kudret ve salâhiyetinin kaynağı olan milletvekillerini dağıtışı, gene mücerret ve mutlak demokrasi prensibiyle, bilmem ne dereceye kadar uygun tutulabilir?

İşte, Garp demokrasilerinin bünyesindeki bu zaafları, bu tezatları ve bu kusurları göz önünde tutaraktır ki, biraz evvel, Türkiye Cumhuriyetinin en ileri bir demokrasi şekli olduğunu söyledik. Bütün icra ve teşri[15] yetkisini tek partili bir "Büyük Millet Meclisi"nde toplamakla, belki harcıâlem demokrasi nazariyelerinden inhiraf etmiş,[16] fakat halis ve ideal demokrasi prensibine her sol inkılâpçıdan daha sadık ve mutabık kalmışızdır. Bu unilateral devlet strüktürü içinde milletin manevî şahsiyeti fırkalaşarak, sınıflaşarak farazî ve müphem bir hale düşmekten kurtuluyor ve ahenkli bir nizam içinde kendi mukadderatına kendisi hâkim oluyor.

1921 yılı, "Büyük Millet Meclisi" içtimalarının birinde, o zaman bu Meclisin reisi olan Mustafa Kemal Paşanın şu beyanatta bulunduğunu hatırlıyoruz;

"Biz ne demokratlara, ne de sosyalistlere benzemeyiz. Tarzı idaremiz ne demokrat hükûmetlerin, ne de sosyalistlerinki-

(15) Yürütme ve yasama.
(16) Ayrılmış.

ne muadildir. Biz, kendi kendimize benzemekle müftehiriz." (*)

Bu kesin söz,[17] onun kurduğu rejim etrafında zaman zaman tazelenen uzun bir münakaşanın Meclis zabıtlarındaki klotörünü teşkil eder. Fakat, bunu müteakıp "bilâ kaydü şart millet hâkimiyeti" ve "tevhid kuvâ" sistemi aleyhindeki münakaşalar kapanmış olmayacaktır. Daha yıllarca Meclis dışında, matbuat sahasında açılıp kapanarak devam edecektir. Kimler tarafından? Medrese ve tekke kaçkını birtakım halifeciler ve saltanatçılar tarafından mı? Hayır. Bu münakaşayı, en ziyade, memlekette garp irfanını temsil eden "ileri fikirli" kimseler yapacaktır. Böyle bir devlet şeklinin hangi kitapta yeri var? Medeniyet âleminin neresinde böyle bir demokrasiye rastgelinebilir? Komünizme doğru mu gidiyoruz? Yoksa kıyafet değiştirmiş bir keyfi idarenin eşiğinde miyiz? Avrupaî skolastiğin ve ansiklopedik bilgiçliğin, kapitülasyon devrinden kalma bu son dümdarları, büyük Garp endüstrisinin emrindeki liberal Avrupalı akıl hocalarıyle beraber, Mustafa Kemal'in bu orijinal eseri karşısında, bu istihzalı sualleri yıllarca tekrar edip durdular ve günün birinde, totaliter devlet şekilleri meydana çıkınca, "Hay, işte, o, buymuş!" dediler.

"O"nun, ne kadar "bu" olmadığını anlamak için, totaliter rejimleri meydana getiren sebepler ve bunların takip ettiği hedeflerle Kemalist rejimin prensip ve gayelerini bir defa gözden geçirmemiz lâzım gelir.

Pek yakın bir geçmişte olduğu için, hepimiz iyi biliriz ki, Faşizm olsun, Nasyonal-Sosyalizm olsun, birtakım sosyal krizlerden doğmuş müesseselerdir. Harpten sonra İtalya ve Almanya, her bakımdan anarşiye düşmüştü. Politika çevre-

(*) Nutuklarından. (Y.K.K.)

(17) Birinci baskıda: "Bu kat'î ve keskin söz."

lerinde, sokakta ve hattâ aynı memleketin muhtelif şehirleri arasında, bir sürü siyasî partiler, silâhlı hizipler halinde birbirlerinin üzerine saldırıyordu. İşsizlik ve grevler, gerek fabrikalarda, gerek tarlalarda bütün istihsal faaliyetini durdurmuş ve fukaralık, yoksulluk, âdeta, bir umumî kıtlık şeklini almıştı. Devlet ve hükûmet otoritesindense hemen hiçbir eser kalmamıştı. Bellibaşlı devlet adamlarından hiçbiri parlâmentolarına lâzım gelen ekseriyeti bir türlü temine muvaffak olamıyordu. Kabineler birbirinin arkasından yuvarlanıp gidiyordu. Bu şartlar içinde, iktidar mevkiine ya komünizma, veyahut en sağ cereyanlara istinat eden bir tazyik ve inzibat rejimi gelecekti. Zira, durumun vehameti, şiddetli, kesin ve aşırı tedbirleri gerektiriyordu.

Bu gibi anlarda ise halk, asıl halk, istibdadı, kargaşalığa bin kere tercih eder. Onun içindir ki, İtalya ve Almanya'da, komünizma geleceği yere Faşizm geldi. Senelerden beri, sinirleri türlü halecan, endişe, kaygı ve politika kavgasıyle yıpranmış olan insanlar -ki milletin, hiç şüphesiz, çocuğunu teşkil ediyorlardı- talihlerini, bir adamın veya bir hizbin eline bırakarak bizzat didinip durmadan kurtulmakla geniş bir nefes aldılar ve kendilerini oyundan yorgun çocuklar gibi yeni dirijanlarının ninnilerine ve masallarına terk ettiler.

Bunun tamamiyle zıddına olarak, Mustafa Kemal'in getirdiği rejim, Türk milletini bir uzun uykudan uyandırış, bir çetin faaliyete itiş hareketidir. O, "Hâkimiyet, bilâ kaydü şart milletindir" derken, milletin her ferdini, cins ve sınıf farkı olmaksızın, müşterek bir vazife ve mesuliyete davet etmiş oluyordu. "Hakimiyet, bilâ kaydü şart milletindir" sözü bir kalk borusudur. Hiçbir ittifaka, hiçbir yardıma dayanmaksızın kendi kendini, tek başına muhakkak bir ölümden kurtarmış olan Türk milleti, bu rejimi tesis etmekle kendi mukadderatına hiç kimseyi karıştırmamaya karar vermiştir. Bu,

tam ve katıksız bir millî istiklâl rejimidir. Çünkü, bir millî istiklâl harbinden doğmuştur. Menşei bu prensip olduğu gibi, gayesi de bundan ibarettir.

Halbuki, totaliter devletler, bulundukları memleketin topraklarına kök salıp teessüs ettikten sonra, önceki millî kalkınış hassalarını kaybederek dal ve budaklarını tufeylî nebatlar gibi kendi muhitlerinin dışarısına uzatmaya başlamışlardır. Bu itibarla, Faşist ve Nasyonal-Sosyalist rejimler, yalnız kuruluşlarındaki prensipten sapmış olmuyorlar; tarihin umumî seyrine zıt istikamete doğru yürüyorlar.

Eğer yeryüzünün birçok yağlı parçalarıyle, birikmiş servetleri, kapitalist gelişmesini sağlamış birkaç devlet tarafından, on dokuzuncu asrın ortalarında taksim edilip tüketilmiş ve bugünün dinamik devletleri o yağmaya yetişememişse, bunun sebeplerini tarihin kanunlarında aramak lâzım gelir. Biliyoruz ki, o devirlerde, İtalya olsun, Almanya olsun, henüz millî birliğini kurmuş değildiler ve büyük devletler konsertosunda, bugün, mâdun[18] nazariyle baktıkları ikinci sınıf milletler mevkiindeydiler. İşte, şimdi, bütün hırs ve gayretleriyle o kaybolmuş zamanı ve o kaçırılmış fırsatı elde etmeye çabalamakta ve başdöndürücü bir hızla fütuhat yolunda koşmaktadırlar.

Bu koşuya, birçok kimseler dinamizim adını verdi. Dinamizm... Evet. Lâkin tersine bir dinamizim. Zira, bu başdöndürücü hızla Faşizm imperyumunu, Nasyonal-Sosyalizm, orta zamanın Şarlman imparatorluğunu aramaya çıkmıştır. Amma bu saltanatlar nerede? Bunların yıkıntıları, bazı mamutların kentikleriyle birlikte, yeni, genç ve hür milletlerin ekip biçtikleri ve üstünde sevişip üredikleri toprakların çoktan dibine çökmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, "Büyük Millet Meclisi"nde söyledi-

(18) Aşağı.

ği nutukların birinde der ki: *"şimdiye kadar, cihanda istilâ üzerine müesses hiçbir devletin istikrar bulduğu görülmemiştir"* ve bunu ispat için, tarihin büyük fütuhat devirlerinden ve bunların çabuk inhitatlarından, inhidamlarından[19] bahseder. Misâl olarak gösterdiği fütuhatçılar, Atillâ'dan Kanunî Süleyman'a kadar hep Türk ve İslâm cihangirleridir.

"Türkler, kablelislâm (İslâmiyetten önce) ve bâdelislâm (İslâmiyetten sonra) Avrupa içerisine girmişler; taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garba taarruz eden ve istilâlarını İspanya ve Fransa hudutlarına kadar temdit eden harpler de vardır. Fakat, her taarruza karşı daima mukabil taarruz düşünmek lâzımdır. (Bunu) düşünmeden ve ona göre tedbir bulmadan hareket edenlerin âkıbeti mağlup ve münhezim olmaktır.

"Garbın Araplara mukabil taarruzu, Endülüs'te acı ve şayanı ibret bir felâketi tarihiye ile başladı. Fakat, orada bitmedi. Takip, Afrika'nın şimalinde hâlâ devam ediyor.

"Atilâ'nın, Fransa ve Garbi Roma topraklarına kadar teşmil edilmiş olan imparatorluğunu hatırladıktan sonra, Selçuk Devleti enkazı üzerinde teşekkül eden Osmanlı Devletinin, İstanbul'daki Şarki Roma imparatorluğunun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere ircaı nazar edelim (göz çevirelim). Osmanlı tacdarları içinde, Almanya'yı, Garbi Roma'yı zapt ve istilâ ederek, muazzam bir imparatorluk kurmak teşebbüsünde bulunmuş olanlar vardı. Yine bu hükümdarlardan biri, bütün İslâm âlemini bir noktaya raptederek, sevk ve idare etmeyi düşündüler. Bu emelin sevkiyle Suriye Mısır'ı zaptetti. Halife unvanını takındı. Diğer bir sultan da, hem Avrupa'yı zaptetmek, hem âlemi islâmı hükmü ve iradesi altına almak gayesini takip etti. (Lâkin) Garbın mütemadî mukabil taarruzu, İslâm âleminin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böyle cihan-

(19) Çökmelerinden, yıkılışlarından.

girâne tasavvurlar ve emellerin aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların ademi imtizaçları (kaynaşamamazlıkları) bin netice emsali gibi Osmanlı İmparatorluğunu da, tarihin sinesine tevdi etti." (*)

Şu halde... Şu halde bir devlet, kudret ve istikrarını, topraklarının hudutlarını genişleterek ve birtakım yabancı milletleri hâkimiyeti altına alarak değil; ancak, bütün millî kuvvetlerini, kendi millî hudutları içinde teksif ederek sağlamlayabilir.

Mustafa Kemal, aynı nutukta; bu konsantrik devlet mefhumunu şu şekilde ifade eder:

"Milletimizin, kuvvetli, mesut ve müstakar yaşayabilmesi için devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, teşkilâtı dahiliyemiz (iç istiklâlimize)[20] *tamamen mutabık ve müstenit olması lâzımdır. "Millî siyaset" dediğimiz zaman, kasdettiğim mâna ve medlûl şudur: Hududu milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafazal mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve umranına çalışmak, uzun emeller peşinde milleti işgal ve ızrar etmemek... Medenî cihandan, medenî ve insanî muameleye, mütekabil dostluğa intizar etmektir."* (**)

Avrupalı diktatörlerin destanî edebiyatından ne kadar uzaktayız? Bununla beraber, yukarıya naklettiğimiz bu realist sözlerin sahibi, bir destan kahramanıdır. Bir İngiliz asker muharrir, ondan bahsederken: "Yazık ki," der; "bu dâhi serdar büyük fütuhat devirlerinin kapandığı dar ve çorak bir zamanda geldi; yoksa, Attilâ'lar, Cengiz Han'lar ve Timur'lar çapında bir cihangir olurdu."[21]

Halbuki bize göre Mustafa Kemal, İngiliz muharririnin

(*) Nutuklarından. (Y.K.K.)

(20) İç teşkilatımıza "anlamı verilmesi gerekirdi.

(**) Nutuklarından. (Y.K.K.)

(21) Bozkurt Armstrong. (Y.K.K.) (Birinci baskıda bu dipnot yok.)

işaret ettiği o devirlerde gelmiş olsaydı da, gene milletin rahat ve refahını, kendi şan ve şöhretinden üstün tutar ve fışkıran enerjisini gene böyle bir dürüst hendeseli sağlam devlet mimarlığına hasrederdi.

Vücuda getirdiği bina bir katedral gibi muğlak ve azametli değil, bir Partenon kadar sade ve ölçülüdür. Bunun içindir ki, *nice katedraller yıkıldıktan sonra, o gene ayak üstünde duracaktır* ve Fidyas'ın yekta şaheseri gibi bütün gelecekteki mimarların başvuracakları bir örnek âbide olarak kalacaktır.

Hudutsuz bir gurur; hudutsuz bir izzetinefis... İşte, milliyet duygusu onda böyle tecelli etmişti. Dünyanın en rint, en kalender ve en müsamahalı bir insanı olan Mustafa Kemal, bir yabancının, hassaten bir Avrupalı yabancının bulunduğu yerde, dünyanın en kaygılı, en tedirgin ve en alıngan adamlarından biri haline girerdi.

Onunla ilk tanışmak şerefine nail olduğum gün, bana anlattığı şu hikâye hiç hatırımdan çıkmaz. Demişti ki:

"Benim ilk Avrupa seyahatim baştanbaşa bir kepazeliktir. Bu, Meşrutiyet ilânınından hemen sonra idi. Binbaşı Selâhaddin Bey isminde bir arkadaşla, Paris'e gitmeye karar vermiştik. İlk işimiz, -o zamana kadar hiç sivil giyinmediğimiz için- bir hazır esvap mağazasına koşmak oldu. Gerçi, böyle bir yolculuk için lâzım olan şeylerin neden ibaret olduğu hakkında hiçbir fikrimiz yoktu ama, neyse, gene kendi zevkimize göre bir iki kat esvap aldık. Benimki geniş kırmızı satrançlı bir neftî kostümdü. Arkadaşımınki -zannederimgene buna yakın bir şeydi; ben, ne olur ne olmaz diye bavulumun içine bir de şapka koydurdum. Binbaşı Salâhaddin Bey; "İstemez; ben fesle gideceğim. Fesin itibarı şimdi yükseldi. Görmüyor musun? Meşrutiyet ilânından beri bütün Avrupa

matbuatı bizi öve öve bitiremiyor." diyordu.[1] Ben, gene ihtiyatı elden bırakmadım. Hududu geçer geçmez, şapkamı başıma geçirdim. O zamana göre ilk Avrupa istasyonu Belgrad... Bizim arkadaş tren durur durmaz, hemen fesli başını pencereden dışarıya uzattı. Gülümseyerek ahaliye bakıyor. Sepetlerle dolaşan yemiş satıcılarından birini çağırıyor. Başlıyor pazarlığa... Satıcı bir kelime Türkçe anlamıyor. O, bir kelime Sırpça konuşmuyor. Derken, aralarında ne oldu bilmiyorum. Seyyar manav çocuğunun kafası kızdı ve yüzünü bir şiddetli öfkeyle buruşturarak Binbaşı Salâhaddin Beyin suratına şu hakareti savurdu: "Tuh, Turkos!" Bereket versin ki, tren hareket etmişti. "Gördün mü, birader?" dedim. O, gene kanaatinde musır,[2] fesini terk etmek istemiyordu. Paris'e vâsıl olunca, manzaramız artık umumî bir istiğrap[3] ve istihza mevzu teşkil etmeye başladı. Lâalettâyin gittiğimiz otelde Salâhaddin Bey bir ikinci garâbet daha yapmasın mı? Ucuza gelir diye mutlaka iki yataklı bir oda istiyordu. Otelin adamları artık kendilerini tutamayıp bize garip garip bakmaya başladılar. Bu esnada, o zaman Paris Sefaretinde ataşemiliter olan Ali Fethi Bey imdadımıza yetişti. Bizi görür görmez: "Bu ne hal, bu ne kıyafet!" dedi.

Mustafa Kemal Paşa, bu on iki, on üç yıllık eski hâtırayı anlatırken hâlâ acı acı gülüyordu. Sanırım ki, büyük inkılâpçı, *subconsclence*'ında tasarladığı geniş inkılâp plânının içine bir de kıyafet reformu koymayı o günden beri tasarlamış olacaktır. Fikir ve ruh itibariyle kendisini müsavi telâkki ettiği insanlar arasında, şeklen *exotique* bir mahlûk gibi dolaşmak onun ağırına gidiyordu. Türk camiasını, Garbın medenî camialarından ayrı tutmadığı ve belki Türk'ü bu medeniyetin

(1) İki arkadaş arasındaki bu konuşma, birinci baskıda değişik biçimde, Mustafa Kemal'in karşı çıkışı da belirtilerek aktarılıyor.
(2) Ayak direyip.
(3) Garipseme.

öncülerinden biri farzettiği için onun harici manzarasını da buna göre değiştirmek iştiyakını duyuyordu. Gerçi, denilebilir ki, "papazı papaz yapan cübbe değildir." Lâkin, hasseten efkârı umumiyenin ve halk göreneklerinin zâhirî görünüşlerden ne derece müteessir olduğunu ve hükümlerini nasıl buna göre verdiğini bilirdi. Avrupa müzelerinde ve tarih kitaplarında teşhir edilen "Grand Turc" ve Yeniçeri tasvirleri, birçok safderunlara, ancak mehip kavukları, kalın kuşakları ve buna takılı duran kıvrık yatağanlarıyla haşyet[4] vermektedir. Dişi tırnağı sökülmüş, inhitat Türkiye'sini de Pierre Loti cinsinden frenk muharrirleri, bir fes, peçe, sarık, kafes ve nargile dekoru içinde seyredip anlattılar. Yıkık duvarlarla çevrilmiş çöküк mezarlıklar; çınar altı kahvelerinde uykuya dalmış afyonkeşler; mezbele sokakların uyuz köpek sürüleri; Bekçilerin, "Yangın var!" nâraları... İşte, dostumuz Pierre Loti'nin müdafaa ettiği, "Dokunmayın!" dediği Türk dünyası, bu çapaçul, bu zavallı şeyden ibaretti. Pierre Loti, Madagaskar zencilerinden, Seylân maymunlarından ve Havai adalarındaki kelebeklerden de bu sevgi ve alâka ile bahsetmiştir. Çünkü, onun bezgin ve endişeli ruhu, kendini avutmak için yeryüzünde arkaik ve pitoresk manzaralar keşfine çıkmış bulunuyordu.

Bundan dolayı, ne Loti, ne de Loti gibi bizi acayip ve zavallı bularak seven frenk muharrirleri, Mustafa Kemal'in itibarını asla kazanamamışlardır. O, kendisini bir "Yeni Adam" hissettiği ve Türk milletinden bir canlı ve ileri cemiyet çıkacağını bildiği için, memleketimizi bir müze halinde görmek isteyenlere karşı, bize doğrudan doğruya düşmanlık edenlerden ziyade kızıyordu.

Onca, bir milletin müzelik olmasından daha hazin bir şey yoktu. Zira, müze mazidir, müze mezardır. Müze, artık, yeni-

(4) Korku.

den vücut bulmasına imkân olmayan eşyanın mahzenidir. Müze, Firavun'ların lâhitleri, eski Yunan'ın ve eski Roma'nın taşları; müze, Asur, Keldan; müze, Balbet; müze, Babil viraneleridir. Hani, nerede bunların sahipleri? Hepsi de, bir daha dirilmemek üzere tarihin dibine gömüldüler. Gerçi, bıraktıkları eserlerin her biri bir medeniyetin belgesi, bir şan ve şerefin hâtırası, bir büyük ve yüksek insanlık dehâsının bergüzarıdır.[5] Fakat, neye yarar? Güneş altında, fışkıran, yayılan, koşup coşmakta olan hayat, bütün bu taş ve demir kesilmiş şeylerden daha şanlıdır. Kuvvet ve Zaferin gerçek timsalleri, kimbilir hangi batmış imparatorluğun mezarı olan şu topraklar altındaki defne taklidi paslı çelenkler değil, o toprakların üstünde dalgalanan altın başaklardır ve yaşamak hakkı bunları ekip biçenlerdedir.

Gene ona göre, yalnız geçmişleriyle övünen milletler, bu dünyada artık yapacak bir şeyleri kalmamış olanlardır.

Mazi? Fakat, maziye istinat etmeyen milliyetçilik olur mu? Şimdiye kadar görmeye alıştığımız bütün "nasyonalizm"ler hep gelenekçi ve maziperesttir. Bunların ideolojisi hep birden ve daima, geçmiş zamanın "ocak" ve "ecdat" mezheplerine dayandırılabilir. Hele, vatan muhabbeti tamamiyle bu mezhebe dayanır. Üzerinde yaşadığımız topraklar, bizim için mukaddestir. Çünkü, bu topraklar, bizim atalarımızın kemiklerinin tozudur ve onların kanıyle yuğrula yuğrula ilâhileşmiştir.

Böyle bir metafizik, milliyetçiliğin bu mistiği, Mustafa Kemal'in realist ve pratik dehâsına bir türlü mutabık gelmiyordu. Hususiyle, Türk vatanını yeni baştan inşa ettiği, Türk milletine yeniden can verdiği bir devirde, bu mistisizm, onun şahlanmış iradesini bazı zaaflara ve tereddütlere düşürebilirdi. Muttasıl ileriye doğru atılan ve milyonlarca kişiden

(5) Anısıdır.

mürekkep kocaman bir halk kitlesini kan ter içinde arkasından sürüklemekte bulunan bu emsalsiz aksiyon adamının dönüp arkasına bakacak vakti yoktu. Hem arkasına dönüp neye baksın? Geçmişten öğrenecek bir dersi, geçmişlerden alacak bir örneği var mıydı? Onun başarmak istediği işin bir misline uzak ve yakın Türk camialarının birinde rastgelmek mümkün değildi ve Türk tarihini şereflerle dolduran eski Türk serdarlarının hiç birinde maksadına uygun üstadı bulamayacaktı.

Lâkin, bir gün gelecek, eserini ikmal ettiğine kanaat getirdiği bir gün, on yıl zarfında kat'ettiği yüz yıllık yolun hâkim bir merhalesinde durup meydana gelen mucize âlemini seyretmek ve bunun mesahasını[6] ölçmek ihtiyacını duyacaktır. Bu âlem o kadar geniştir ki, mânevî hudutlarını gözle tâyin etmek mümkün olmayacaktır ve o vakit, Mustafa Kemal, bunu, mümkün olduğu kadar engin bir tarihî ufuk, bir tarihî vüsat[7] içine almak ıstırarında[8] kalacaktır.

Sayısız fabrika bacalarıyle, nihayetsiz demiryollarıyle, beton köprüleri ve tünelleriyle, kızıl kiremitli beyaz şehirleriyle ayaklarının altında serilen bu mamur ve medenî ülke beş on yıllık kısa bir zaman zarfında, dünkü harap ve perişan Osmanlı İmparatorluğundan çıkmış olamaz. Her dem taze bir şevk ve sürur[9] içinde muttasıl çalışıp muttasıl üreyen; muttasıl kurup, muttsıl başaran bu tetik ve hamarat halk yığınları dünkü uyuşuk ve pejmürde nesillerin çocuğu değildir. Şu halde, bu yeni hayat kaynağı, bu kuru Anadolu topraklarından birdenbire nasıl fışkırıverdi? Buna, -bütün izah edemediğimiz hâdiseler gibi- bir mucize deyip geçelim mi? Lâkin, biliyoruz ki, Mustafa Kemal mucizeye inanmazdı.

(6) Yer ölçme; burada, "alan, boyut" anlamlarında alınabilir.
(7) Genişlik.
(8) Zorunda.
(9) Sevinç.

Büyük İzmir zaferinden sonra Ankara'ya döndüğü gün, kendisini karşılamaya gelenler arasında bir Hoca Efendi, onu ayağının tozu ile "Hacı Bayram Velî" türbesini ziyarete davet etmişti. Bu hocaya göre, zafer ancak o Velînin kerameti sayesinde kazanılmıştı. Mustafa Kemal: "Hayır," demişti; "Türk Kumandanları, kumanda etmesini, Türk askeri savaşmasını bildi. Harbi kazanışımızın sırrı bundan ibarettir."

Şu halde millî kurtuluş zaferinin bu mütevazi tarifini, milli kalkınış hâdisesine de teşmil[10] edebilir miyiz? Bu girift, geniş ve hayret verici hâdiseyi izah için de meselâ diyebilir miyiz ki: "Şefler yol gösterdi, millet yürüdü ve bu neticeye vusul[11] kabil oldu." Hayır.

Millî Şef'in bir gün gelip de Türk tarihini ırkî bakımdan tetkik ettirmeye ve menşeimizin *Préhistoire*'a kadar dayanan en uzak kaynaklarına kadar gitmeye lüzum görüşü ispat eder ki, bu Türk Rönesansı hâdisesine bundan daha çok derin ve daha çok ilmî bir izah bulmak lâzımdır. "Türk Tarih Kurumu"nun altı yedi yıllık, arkeolojik ve antropolojik araştırmaları, ortaya, Avrupalı tarihçilerin tezlerini altüst eden yepyeni bir tarih metodu koydu. Bu metoda ve bu metot sayesinde meydana çıkan vesikalara göre, artık kanaat getiriyoruz ki, Türkler, bu tarihçilerin tefsir ve iddia ettikleri gibi, insanlık tarihinde yalnız akın ve fütuhat yapmış, yalnız yıkıcı bir rol oynamış bir millet değildir. Belki, bunun tamamiyle aksine olarak, yeryüzünün her tarafında (Avrupa da dahil olmak üzere) teşkilâtçı, kurucu ve medenîleştirici bir unsur kabiliyetini göstermiştir. Yeraltından çıkan birçok eski şehirlerin kitabeleri bize hep onun diliyle hitap ettiği gibi, ilk cilâlı taş ve işlenmiş maden parçaları üzerinde de onun dehâsının izlerini okuyoruz. Bunların bazısı kırk, bazısı elli

(10) Yayma; içine, kapsamına aldırma.
(11) Ulaşma.

asır evveline aittir ve hemen hepsi "Yunan mucizesi" denilen ve bugünkü kültürün yegâne kaynağı addolunan Akdeniz medeniyetine takaddüm etmişlerdir.[12] Kaldı ki, "Türk Tarih Kurumu"nun arkeoloji ve etnografi alanındaki tetkiklerinin neticelerine göre, bu medeniyet dahi, kaynağı itibarıyle Türk dehâsının damgasını taşımaktadır.

Bu ilmî bahisler, mevzuumun ve ihtisasımın dışında olduğu için, burada onların münakaşasına girişmekten çekinirim. "Türk Tarih Kurumu"nun çalışmalarına temas edişim, onun ve onunla paralel olarak T.D.K.'nun kuruluşlarındaki maksat ve gayeyi izah içindir.[13]

Bence, Atatürk'ün böyle bu müesseseleri kurup onlara her teşebbüsün fevkinde bir kıymet ve ehemmiyet verişinin, ölüm yatağında bile onun devam ve bekasını düşünüşünün başlıca saiki sade ilmî bir hareketi teşvik kaygısından ziyade, millî şuuru, millî gururu ve Türk milletinin kendi nefsine emniyet ve itimadını kuvvetlendirmek endişesidir.[14] Bundan başka, biraz yukarıda söylediğimiz gibi, Mustafa Kemal Türk İnkılâbı, cihanın nazarında, yalnız kendi cehdiyle vücut bulmuş zoraki ve köksüz bir hâdise şeklinde kalsın istememiştir. Zira, Türkiye Cumhuriyeti tarihini bu kadar ampirik bir tefsirle izaha kalkışmak, Osmanlı "vaknüvis"lerinin ve Osmanlıcılık ideologlarının düştüğü hataya bir daha düşmek olurdu. Hepimizin bildiği, mekteplerde öğrenip inandığı ve büyük Osmanlı şairinin meşhur mısralarla klasikleştirdiği bu tefsire göre, Türk milleti beş, altı-yüz kişilik bir aşiretten çıkmış ve ancak altı yedi asırlık bir maziye maliktir. Osmanlı saltanatının teessüzü hâdisesine bir mucize kıymeti

(12) den önce gelmektedirler.

(13) Birinci baskıda, cümlenin Türk Dil Kurumu'yla ilgili bölümü yok.

(14) Cümlede "o" zamirinin önce çoğul sonra tekil kullanılması yanlışına TDK'nın eklenişi dolayısıyla yapılan düzeltme yol açmıştır. Cümlenin girişi, birinci baskıda şöyledir: "Bence, Atatürk'ün böyle bir müesseseyi kurup ona her"

vermek için icat edilmiş olan bu faraziye, Türk milletinin asaletini inkârdan başka bir mâna ifade etmiyor. Sonra, bu ne hakikate, ne de milliyet prensiplerine uygundur. İmdi, Atatürk, bunun tamamiyle zıddına olarak, millî tarihimizin hudutlarını enginleştirmek hareketiyle hem Kemalist inkılâbın en şümullü bir izahını yapmak, hem de bu inkılâbın köklerini üstünde yaşadığımız toprağın en derin tabakalarına saplamak, hem de Türk milletinin asaletini şüphe götürmez şecerelerle ispat etmek istemiştir.

Lozan Sulh Muahedesiyle yarı sömürge bir ülke halkı durumundan kurtulup enternasyonal siyaset âleminde, ileri ve müstakil devletler sırasına geçen yeni Türkiye, onun bânisi olan Atatürk'e göre, gene, kendisine lâyık olan mevkii bulmuş değildi. Zira, bu büyük Türk, hissediyordu ki cihan, bu siyasî zaferin bütün şerefini kendi sahasına inhisar ettirmekte ve Türk milletine hâlâ eski gözle bakmakta berdevamdır. Yüzyıllarca yerleşen kanaatler kolay kolay yıkılır mı? Avrupa irfan âleminin bütün kütüphaneleri Türkler hakkında çoğu yanlış binbir çeşit vesika ile doludur. Bunlara göre Türk, cengâverdir, cesurdur: fakat her türlü medenî kabiliyetten mahrumdur. Sulh zamanında uyuşuk, tembel; harp zamanında kandökücü ve yakıp yıkıcıdır. Bu barbar unsurun Orta Asya steplerinden çıkıp da Avrupa'nın etekle-rine ve bazen içerlerine doğru saldırıp yayılışı, medeniyet âlemi için bir belâ, bir âfet olmuştur. Kuvvet ve fırsat bulursa gene öyle olacaktır. Gerçi, bu milletin içinden zaman zaman bazı yüksek ve akıllı devlet adamları çıkmamış değildir. Fakat bunların muhitleri üzerindeki tesirleri yalnız yaşadıkları müddetçe devam etmiştir ve kendileri sahneden çekilir çekilmez, Türk milleti gene her vakitki letarjisine düşmüştür.

Hem de bakalım, bu adamlar halis Türk ırkından mı

idiler? Ne gezer. Bunların kimi Macar, kimi Boşnak, kimi Arnavut, kimi Rum'dan, Ermeni'den, hattâ Yahudi'den dönmedir. İbni Sinâ bir Arap âlimidir, Mevlânâ bir Fars şairidir.

Evet, tarafgir ve müfteri Avrupa müellif ve müverrihleri Türk milletine, arada bir büyük bir adam yetiştirmiş olmak şerefini bile vermemişlerdir. Ve nihayet, bir gün gelip, Mustafa Kemal'i de bizim elimizden almaya kalkışmışlardır. Onu ya ana, ya baba tarafından Türk'ten gayrı bir sürü ırklara mal etmek istemişler veya hiç değilse bu kadar yüksek bir insan örneğinin Türk dünyası gibi geri ve çorak bir muhitten çıkmış olmasına esef etmişlerdir.

Atatürk, bunların hepsini görüyor, okuyor ve içleniyordu. Demek ki, ne Dumlupınar zaferi; ne Lozan sulh muahedesi, ne onu takip eden bir sürü politik, sosyal, kültürel inkılâplar cihanın, Türk milleti aleyhindeki kötü zannını ve kötümser kanaatlerini hâlâ sarsamamıştı! Kendi yurdunda kök salmış bütün asırlık hurafeleri bir hamlede söküp atan bu adam, objektif ilmin, hak ve hakikatin öz kaynağı telâkki edilen Garp âleminin kafasından bu kara cehalet beneğini bir türlü silemiyordu. Meğer, arkasında bir avuç vatan fedaisi ile bütün bir düşman dünyasının ordularını yenmek, meğer altı büyük İmparatorluğun murahhaslarını, kendi hezimetlerinin hücceti[15] olan bir sulh muahedesini -âdeta bileklerinden kavrayıp bükercesine- imzaya mecbur etmek, bunun yanında ne kadar kolay bir işmiş!

Atatürk, dil inkılâbını yapar ve millî tarih tezimizi ortaya koyarken işte bunun içindir ki, bütün zekâsını ve bütün enerjisini yeni bir meydan muharebesine hazırlanır gibi ortaya atmış bulunuyordu.

Aramızdan birçok kimseler, Atatürk'ün bu yoldaki uğraşmasını lüzumsuz değilse bile, haddinden fazla mubalâğalı

(15) Kanıtı.

buldular. Halbuki Atatürk, bu cehdiyle millî kurtuluş mücadelemizin ikinci bir safhasını açmıştır. Bu mücadelenin birinci safhanın hedefi kültürel istiklâlimizdir. Bunu elde etmedikçe, yani, Türk milleti muasır medeniyet âleminin ilim ve irfan sahasında bir Dumlupınar zaferi kazanmadıkça, medenî milletler hiyerarşisindeki yüksek makamına geçemeyecektir. Daima mâdun[16] muamelesi görmeye mahkûm kalacaktır.

İşte, Atatürk'ün buna tahammülü yoktu. Asaletini, faziletini, ahlâkını, zekâsını, kabiliyetini ve enerjisini diğer bütün milletlerin mânevî kıymetlerinden üstün bildiği Türk milletinin birinci derecede büyük devletler sırasında yer tutamayışını ancak bir haksızlığa, tarihî mukadderatın bir ters seyrine atfediyordu. Gece gündüz bütün düşüncesi, bütün hırsı bunu bir an evvel değiştirmek endişesine dayalıydı.

Evvelâ eksiklerimizi araştırmadan[17] işe başlamıştı. Türkiye fakir bir memleket miydi? Onu bir an evvel zenginleştirmek icap ediyordu. Hemen fabrikalar açmak, istihsal kuvvetlerini artırmak, nankör toprağa rasyonel ziraat usullerini tatbik etmek lâzımdı. Türkler teknik terbiyeden mahrum mu kalmıştı? Hemen çaresine bakılacak, yüzlerce, binlerce teknisyen yetiştirilecekti. İlim ve irfan sahasında milletlerarası şöhretlerimiz mi yoktu? Atatürk'e göre bunun yegâne sebebi, şimdiye kadar Türkçenin, kadük ve karışık bir alfabe ile yazılmasından ileri geliyordu. Şu halde, hemen Lâtin alfabesini almak zarureti başgöstermişti. Atatürk bu inkılâbı yaparken etrafındaki yazarlara ve fikir adamlarına: "Göreceksiniz, şimdi bütün eserleriniz ecnebi dillere nasıl tercüme edilecek. Şöhretiniz nasıl bütün dünyaya yayılacak!" derdi. Türk milletine o kadar derin bir emniyet ve itimadı vardı ki, bütün

(16) Aşağı, ikinci sınıf.
(17) "Araştırmaktan" olması gerekir.

dünya rekorlarının yeni baştan Türk nesli içinden çıkan teknik ilim ve marifet erbabı tarafından hemen kırılmak üzere olduğuna inanırdı.

Bu optimizm, Atatürk'e hem bu kanaatten, hem başardığı büyük işlerin kendine verdiği güvenden geliyordu. O, milletlerarası bir plâtform üstünde umumî tarihin seyrini değiştiren yekta bir harp ve siyaset şampiyonu değil miydi? Bu kudreti, o, Türk milletinin enerjisinden başka nerede bulmuştu? Onun yegâne hocası, yegâne iş arkadaşı, yegâne zırhı ve silâhı, Türk milletinden başka kimdi? Her vesile düştükçe, hassaten,[18] kendi büyüklüğünden bahseder yabancı devlet temsilcilerine tekrar etmekten usanmadığı: "Bu millet benim gibi daha binlerce Mustafa Kemal'ler çıkarır" sözünü Atatürk'ün yalnız tevazu için söylediğine kani değiliz.

Ona ilk tarih merakını veren İngiliz yazarı Wells'in maruf eserinde Attilâ'ya atfolunan şöyle bir söz vardır:

"-Ben sizin gibi zengin ve hanedan kişilerden değilim.[19] Fakat asîl bir millettenim." Wells, Türk serdarının Garbî Roma'yı fethettiği zaman, tantanalı bir alay ve şatafatlı bir kıyafetle karşısına çıkan bir Romalı Patricien'e böyle söylediğini rivayet eder. Atatürk, ömrünün sonuna kadar bu fikrayı ve bu sözü tekrar etmekte hususî bir haz duyardı. Sonradan, yavaş yavaş, bu söz onun ağzında, "Ne mutlu Türk'üm diyene!" hitabı şeklini almıştır.

Bu hitapta, Atatürk'teki millî gururun artık azamî bir raddeye vardığını ve âdeta ağrıya karşı bir meydan okuma haline girdiğini müşahede ederiz. Bunu fazla bulmayalım. Bir gün gelecek, tamamiyle yabancı âlimlerden müteşekkil bir dinleyici gurubu önünde, Türkiye Reisicumhuru, bütün medeniyetlerin bânisi Türkler olduğunu ve bütün dillerin

(18) Özellikle.
(19) Birinci baskıda: "sizin gibi asil bir adam değilim."

Türkçeden çıktığını iddia edecektir.

Bilmiyoruz; acaba bu âlimler, Atatürk'ün yanından çıkarken, bundan yirmi yıl evvel(*) General Mustafa Kemal'le Perapalas otelinde buluşan Fransız muharriri gibi, birbirinin kulağına eğilip: "Bu ya bir deli, ya bir dâhidir" sözünü tekrar etmişler midir?

Hayır, ona, bu bahiste ne delilik, ne de dâhilik atfedilebilirdi. O, sadece koyu ve imanlı bir milliyetçi idi. Buna rağmen o, bütün medeniyetlerle bütün dillerin menşeini Türklüğe irca ederken, ilmî mevzuatı ne Pan-Germanist Gobineau, ne Tötonist Houston Stewart Chamberlain, ne de Nasyonal-Sosyalist Rosemberg kadar hırpalamış sayılabilir. Hatırlarız ki, Gobineau, bugünkü Avrupa'yı baştanbaşa Germenlerin inşa ettiğine ve bütün sanat ve mezheplerin Germen dehâsından doğduğuna kanidi ve kanaatini ispati için hayli tarihî deliller göstermişti. Houston Stewart Chamberlaine'e gelince, bu müellifin *"On dokuzuncu Asrın Tekvini"* adlı eseri, âdeta Töton ırkının Tevrat'ı gibidir. Bunda umumî tarihin bellibaşlı fütuhatçı ve medeniyetçi milletlerinin öz babalığı Germenlere verildiği gibi, Koca İskender'in, İsa'nın ve Leonardo da Vinci'nin aslen Germanik oldukları iddia edilmektedir.

On dokuzuncu asırda bütün Alman tarih ilmi bu cins faraziyelerin tesiri altında gelişmiştir. Bu tesirin yalnız tarih tetebbüleri[20] sahasında değil, metafizik, felsefe, şiir, musiki ve mimarî sahalarında da derin izleri müşahede olunur. Nihayet, gün geldi, Germen ırkının yeryüzündeki diğer bütün ırklardan üstünlüğü faraziyesi bir siyasî partinin programı, derken bir devletin -bir muasır devletin- ana kanunu mahiyetini aldı. Yani, ilim ve nazariyat lâboratuvarından çıkıp

(*) Bu satırlar 1938 sonlarında yazılmıştır. (Y.K.K.)
(20) Çalışmaları.

pratik hayata intibak etti.

Bunda hayreti ve garipsemeyi mucip bir şey yoktur. Haddizatında birer hurafeden ibaret olan nice mezhepler, teşkilâtları, sosyal ve moral kanunlarıyle milyonlarca insanın yaşayış ve düşünüş tarzını tâyin eden birer canlı müesese şekline girmedi mi? Katolik kilisesi, bugün, yarım milyara yakın tabaası olan bir kocaman devlet değil midir? Halbuki, bunun esası, bir Meryem ve Yesu masalından ibarettir. Bunun için meselâ bir Nasyonal-Sosyalizm Almanyasını doğuran Germanist nazariyelerin, asıllarında, birer mücerret hakikati ifade edip etmediklerine bakmayalım. Bunların kuvveti ve kıymeti işte vücut verdikleri ve adına "Üçüncü Reich" denilen korkunç realite ile ölçülebilir.

Zaten, mücerret hakikat diye bir şey var mıdır? Hakikat, hayatın bizzat kendisidir ve ilimler asıl bilinmeyen bü sırrın etrafında yapılan yorumlardan ibarettir. Bunun içindir ki, her ilim, cebirdeki meçhul işareti olan "x" ile başlar ve meçhulden malûmlara doğru gider. Şu halde, en müspet ilimlerin esası bile, bir faraziyedir. Kaldı ki, nesilden nesile intikal etmiş birtakım rivayetlerden ibaret olan tarih (son zamanlarda imdadına yetişen arkeolojiye rağmen) henüz sanat ve edebiyat vâdisinden, yani nisbî ve tahayyülî fikir mahsulâtı kategorisinden dışarıya çıkmış değildir. Gerçi, son zamanlarda tarihin müspet ilimler meyanına sokulması için epeyce gayretler sarf edildiğini biliyoruz. Geçmişin hâdiselerini tespit bahsinde artık hikâye tarzı terk edilmekte ve yalnız arşivlerdeki belgelerin kronolojik tasnifi yapılmaktadır. Buna nazaran şu veya bu tarihî vaka hakkında sentetik hüküm vermek vazifesi öğretenden ziyade, öğrenene bırakılmış oluyor. Şimdilik değişen şey de, sanırız, bundan başka bir şey değildir.

Bugüne kadar bildiğimiz bir hakikat varsa, o da, her ta-

rihçinin tarihî vakaları kendi mezhep ve hattâ mizacına göre tarif etmiş olmasıdır. Büyük Fransız İnkılâbı, muasır iki Fransız yazarı, Hippolyte Taine ve Michelet tarafından birbirine o kadar taban tabana zıt tefsirlere uğramıştır ki, her iki eser üzerinde incelemelerde bulunan bir tarafsız, neticede, Büyük Fransız İnkılâbı denilen bir hâdisenin gerçekten olup olmadığından şüpheye düşebilir. Bu tarihçilerin ikisi de bir millettendi; tarihini yazdıkları devirle kendi aralarında atmış beş yıllık bir zaman mesafesi bile yoktu ve biri, -Michelet-, o devir olaylarını hemen yarıdan yarıya kendi babasının ağzından dinlediği hikâyelerle, öbürü -Hippolyte Taine-, resmî arşivlerden ve hususî muhaberelerden topladığı vesikalarla doğrulanmış bulunuyordu. Halbuki, ne görürüz? Büyük Fransız İnkılâbı, cumhuriyetçi Michalet'nin eserinde bir insanî destan, kraliyetçi Taine'in eserinde bir vahşî anarşidir.

Artık, bir de daha uzak devirlere dair birtakım yabancı tarihçiler tarafından yazılmış tarihlerin isabet ve sıhhatini gösterelim. Farslardan Yunan'ı; Kartacalılardan Roma'yı dinleyelim. Ya da bir Avrupalı tarihçinin, memelâ, memleketlerini hiç görmediği, dillerini hiç bilmediği eski Türklerden nasıl bahsedebileceğini düşünelim. Hemen müşahade ederiz ki, Türk tarihi, Garp tarihçileri tarafından ya koyu bir cehalet, ya düşmanca bir zihniyetle yazılmıştır. Biraz evvel temas ettiğimiz üzere Garp âleminde Türk ırkı aleyhine teessüs etmiş olan birtakım menfî kanaatler, bu tarihçilerin tezlerinde en esaslı azimet[21] noktalarını teşkil eder. Medeniyet dünyasına ispat etmek lâzımdır ki Türkler, barbar bir kavimdir. Şu halde, her şeyden önce, umumî tarihten buna yarar vesikalar bulunup çıkarmalıdır. Bu iş zor bir iş değildir. Çünkü, muasır ahlâk ve milletlerarası nezaket (o da kaldı mı, bilmiyoruz?) ölçülerine göre her milletin bundan üç

(21) Hareket.

dört asır evvelki hayatında, vahşet ve husunet[22] ifade eden birçok sahnelere tesadüf etmek mümkündür. Hassaten Ortaçağ Avrupası bu hususta çok zengindir. Bizim tarihçilerimiz de Avrupalıların tarihini yazarken, yalnız Engizisyon zulümlerinden, St. Brthéelmy gecelerinden, masum kızların ve mezhep idealistlerinin diri diri ateşte yakılmalarından ve -Türk dilinde mukabili olmadığı için burada frenkçesini yazmak mecburiyetinde kaldığımız- o tüyler ürpertici "écartélement" (parçalatarak idam etme) cezalarından bahsetmiş olsalardı, bugünkü medeniyet inhisarcılarının dillerini yutup başlarını önlerine eğmeleri lâzım gelirdi.

Avrupa tarih bilginlerinin ikinci bir haksızlığı da, kendi mensup oldukları memleketi dünyanın merkezi zannetmeleridir. Bu *égocentrique* metoda göre cihan tarihinin bütün hâdiselerinin ya münhasıran Fransa, ya münasıran İngiltere veya Almanya etrafında döndüğüne inanmamız lâzım gelir. Gûya Roma İmparatorluğu bu devletler kurulsun diye batmıştır. Gûya İkinci Mehmet, Bizans'ı, malûm olan "Renaissence" hâdisesinin meydana gelmesine yardım için zaptetmiştir.

İmdi, bir gün gelip, Türk milletinin içinden de bir tarih uzmanı çıkarak bu metoda karşı aynı metotla mukabeleye kalkışınca neden ilmî mevzuata aykırı bir harekette bulunmuş sayılsın? Dış tesirlere, daima tam vaktinde en isabetli reaksiyon yapmasını bilen Mustafa Kemal, bu hareketiyle de çok uzun zaman sürmüş bir taarruza, mukabil taarruzunu yapmış oluyordu. Bu Büyük Kumandan ve Büyük Devlet Adamı, harp ve siyaset meydanlarında kazanmaya alıştığı mukabil taarruzları, bu sefer, büsbütün başka bir sahada gene kazanmaya muvaffak olabilecek miydi? Buna zaman cevap verecektir. Bizim mevzuumuz, Atatürk'ün milliyetçiliği-

(22) Katılığı.

ni tahlildir.

Buna, faslın başında, hudutsuz bir gurur, hudutsuz bir izzetinefis vasfını vermiştim. Epeyce uzun bir parantez açmak suretiyle, buraya kadar izahına çalıştığım fikrî faaliyetler, Atatürk'ün bu vasıflarının âzamî noktaya kadar tekâmülünü gösterir. Fakat, her mağrur adam, gururu nispetinde alıngandır. Nitekim, onun alınganlığı da, son zamanlarda, âdeta bir *hypersensibilité* (aşırı hassasiyet) şekline girmişti. Sinirleri havadaki en küçük, en belirsiz hareketleri bile zapteden ve onları bir seyyalenin ihtizazı[23] halinde bütün memlekete sirayet ettiren birer anten kesilmişti. Hele Türk milletinin haysiyet ve menfaatiyle uzaktan yakından alâkalı milletlerarası hâdiseleri âdeta bir şimşek süratiyle seziyordu. Bilmem hangi gazetede aleyhimize tefsir olunabilecek bir satır yazı mı intişar etmiş? Buna derhal cevap vermek lâzımdı. Elçilerimizden birisi, bilmem hangi hükümet reisinden istediği günde mülâkat mı alamamış? Bu elçiyi hakarete uğramış bir memur gibi derhal geriye çağırmalıdır. Avrupa devlet ricalinden biri Türkiye'den bahsederken kâfi derecede hürmetkâr bir dil mi kullanmamış? Türk devlet ricalinden biri de onun memleketinden aynı tavır ve ifadeyle bahsetmek fırsatını bulmalıdır.

O, Türk milletinin daima tetikte uyanık şuuru idi. Türk milleti, onda tek bir adam haline inkılâp etmişti. Bütün duygululuğu, bütün dehâsı, bütün enerjisi millî faziletlerimizin bir hulâsası gibiydi. Öyle ki, Türk milletinin mânevî vasıflarını incelemek isteyen herhangi bir ecnebi tetkikçi, Atatürk'ün şahsında bu vasıfların bütün karakterlerini toplanmış bulabilirdi. Tek bir insanın bir millet haline bu temessülü[24] tıpkı, Pagan dinlerin bazı ilâhî misterlerini andırıyor. Zaten,

(23) Bir akımın titreşimleri.
(24) Cisimlenme.

onun millet yolunda her hareketinin bir sembolik âyinden farkı yoktu. Acaba, milliyetçiliği bir mezhep, bir din haline sokmayı aklından geçirdi mi? Geçirmemiş olsa bile, Türklüğü, bütün Türk olan şeyleri, dindarane bir aşkla sevdiğini biliyoruz ve eminiz ki, dünyaya gözlerini kaparken asîl "soy"un ebediyeti içinde eriyip gittiğine imanı vardı.

Benim gibi eline hiç silâh almamış, harp cephesinde ancak üç dört aylık bir misafirlikte bulunmuş sivil bir yazarın Mareşal Mustafa Kemal çapında bir büyük kumandanın askerliğinden bahse kalkışması birçok kişi tarafından tam mânasiyle bir cüretkârlık telâkki edilebilir. Bunu, ben de böyle telâkki ettiğim içindir ki, eserimin ilk müsveddesinde Atatürk'ün bu kişiliğine temastan çekinmiştim. Lâkin, bu müsveddeyi objektif bir tenkitçi gözüyle son bir tetkik adesesinden geçirince, tahlil mevzuumu teşkil eden büyük adamın askerliğini ihmal eder görünmenin ondan bahsetmekten daha ağır bir suç olacağını düşündüm ve epeyce derin bir tereddütle küçük kitabıma bu faslı da ilâveye lüzum gördüm.

Zira, Mustafa Kemal her şeyden evvel bir askerdi. *İnkılâpçılığı, milliyetçiliği, kahramanlığı, dâhiliği, devlet kuruculuğu,* hattâ *insanlığı* bütün usarelerini,[1] bütün kudretlerini bu ana vasıftan, bu kökten, bu aslî cevherden almışlardır. Öyle ki, Atatürk'ün biyografyasını okuyan her insanın, bu biyografyayı teşkil eden her sahifenin sonunda kendi kendine: "Mustafa Kemal, asker olacağı yerde sivil mesleklerden birine girmiş olsaydı, acaba bütün bu işleri genę başarabilir miy-

(1) Özlerini.

di?" diye soracağı gelir.

Gerçi, son otuz beş, kırk yıllık inkılâp tarihimizin sahifelerini çevirirken de buna benzer bir suali sık sık tekrarlamaktan kendimizi alamayız. Zira, Türk camiasının bütün ileri hareketlerinde en birinci rolleri oynayanların daima, ya Harbiye Mektebi, ya Askerî Tıbbiye mezunlarından olduklarını görürüz. Bu iki müessese, son yarım asır zarfında, millî kalkınma[2] cidalimizin[3] *avant-garde* kadrosuna durmaksızın adam yetiştirmiştir. En coşkun vatanperverlerin, en gözü pek yiğitlerin, en serdengeçti fedailerin, hattâ en büyük sergüzeştiçilerin fideliği bu iki müessesedir. Abdülhamit devrinin ele avuca sığmaz âsileri, komploculari ve çiçeği burnunda ihtilâlcileri memleketin her yerinden ziyade bu iki ocakta barılanmış[4] gibiydiler.

Namık Kemal'in "Vaveylâ"sı, "Vatan yahut Silistre"si, "Celâleddin Harzemşah"ı hususî ve umumî bütün kütüphanelerden hep kaldırılmış olduğu halde, Harbiye ve Tıbbiye mekteplerinin dershane sıralarından bir türlü yok edilemiyordu. Geceleri, müzakere esnasında veyahut yatakhanelerde kör bir tavan lâmbasının bulanık ışığı altında bu tehlikeli kitaplar, yeni bir mezhebin remizleri gibi yüzlerce genç arasında elden ele dolaşıyordu ve gündüzleri, teneffüs saatlerinde, avlu köşelerinde toplanan talebe grupları arasındaki konuşmaların başlıca konusu idi. Onun içindir ki, bu talebelerin çoğu, daha yirmi yaşına basmadan, hattâ bazen tahsillerini bile bitirmeden, uzak sürgün yollarını boyluyorlar. Bodrum, Trablus ve Fizan zindanlarında prangaya vuruluyorlardı.

Fakat, bu korkunç cezalar, geride kalan çocukların gözünü yıldıracağı yerde, bilâkis, yüreklerindeki isyanı artırıyor

(2) Birinci baskıda: "kalkınış."
(3) Savaşımızın.
(4) Birinci baskıda: "tahassün etmiş"; anlamı, "bir kaleye, sarp bir yere sığınma."

ve her yıl ortadan kaybolan bir kafileyi yeni bir kafile takip ediyordu. Zira, bunların ruhları kadar bedenleri de her türlü cefa ve meşakkate idmanlı idi.

O vakitler, zaten, bir hapishaneden farklı olmayan bu iki müessesede gövdeler katı yatağa, kursaklar kötü yemeğe, kulaklar sert ve kaba sözlere, göğüsler yumruğa alışmıştır. Bundan başka, talebeler arasında hiç eksik olmayan ve bazen kanlı şekiller alan kavgalar, dövüşler en cılız bünyeleri bile tehlikeli bir surette yaşamaya kanıksatmış bulunuyordu. Bu kısmı zaten fazla yaramazlıkları ve haşarılıkları yüzünden bu ağır ve sıkı inzibat ocaklarına tıkılmış mektep talebeleri, hakikî inzibat yerine bir nevi keyfî zulüm rejimiyle karşılaşır karşılaşmaz, büsbütün azıyor ve karakterleri sertleştikçe sertleşiyordu. Kadim Yunan ordularına en yiğit askerleri yetiştiren eski İsparta'nın haşin delikanlılarını andıran bu genç kabadayılar, bir kazaya uğramayıp da Zâbit çıktıkları takdirde, bunun içindir ki, mutlaka, ya Balkan dağlarında komitacı takibine, ya Havran taşlıklarında âsi tenkili gibi memleketin en çetin vazifelerine tâyin edilirdi ve buraları, onlar için; artık, hakikî bir dayanıklık ve sertleşme mektebi olurdu.

Atatürk, gerçi, tam mânasiyle bunlardan biri değildi. Onu, ilk gençlik anlarından beri tanımak şerefine nail olanlar, mektepli Mustafa Kemali bize daima temiz ve düzgün giyinir, kibar tavırlı, nazik ve çelebi bir delikanlı suretinde vasıflandırmışlardır. O zamandan kalma bazı resimleri de bize, bu tarifin isabetini gösterir. Bu resimlerde civan Mustafa Kemal'i mektepli üniformasının bütün düğümleri ilikli, fesi alnının tam orta hizasında ve çuha yakası içerisinden ya beyaz bir mendil veya dimdik bir kolalı yakalıkla bezenmiş görürüz. Saçları[5] daima muntazam taranmış olup, ne yandan,

(5) Birinci baskıda: "Altın renginde saçları".

ne arkadan kabartılmış perçemleri vardır.[6] Sınıfta -hocalarını bazen zorlu sualler sorarak sıkmakla beraber- ekseriya uslu, dikkatli ve çalışkan bir talebe olarak tanınmıştır. Tâ Manastır İdadisinden beri talâkatle konuşmayı ve yaşından üstün, başından aşırı birtakım yüksek fikirler beyan etmeyi severdi. Edebiyata, şiire, musikiye de büyük bir ilgisi vardı. Lâkin, bütün bu hususî ve kibar vasıflarına rağmen, genç Mustafa Kemal'in, biraz evvel kısa bir tarifini yaptığımız o haşin muhite intibak edememiş veya mektep âleminde ekseriya bu cins çelebi tavırlı çocuklar için mukadder bir hiçe sayılmaya, küçümsenmeye uğramış olduğuna dair de elimizde hiçbir vesika yoktur. Bunun aksine olarak, genç Mustafa Kemal, yaramazlıkları, haşarılıkları veya kabadayılıklarıyle ün almış arkadaşlarla da düşüp kalkmasını ve icabında onlara hürmet telkin etmesini bilirdi. Mektep idaresinin siyasî ve askerî inzibat namına tatbik ettiği zulüm ve tazyike karşı ise en çok kafa tutanlardan ve kendini hiç ezdirmeyenlerden biri de gene O idi. Yani, zamanın şartına uygun bir Harbiyeli şiarını taşımaktan asla mahrum kalmamıştı. Ve malûm olan sebepler dolayısıyle Şam'a sürüldüğü vakit, gerek manen, gerek maddeten meşakkatli bir ömrün bütün çilesini çekmeye çoktan hazırlanmış bulunuyordu.

Pek iyi hatırlarız ki, Abdülhamit devrinde, her Harbiye mektebi mezununun İstanbul dışında herhangi bir vazifeye gönderilişinin zaten bir sürgünden farkı yoktu. Zira, bu genç Zâbitler, eğer bir paşazade değilseler veya nüfuzlu kimselerin himayesinden mahrum iseler, bir defa taşraya tâyin edildiler mi, tekrar -belki, hayatlarının sonuna kadar- İstanbul'a dönemezlerdi. İstanbul... Vatanın bu biricik büyük şehri ve

(6) Birinci baskıda bundan sonra gelen şu cümle çıkarılmış: "Teni toz pembe, derisi ipek gibi yumuşaktır ve uzun, ince parmalı elleri o kadar güzeldir ki, fildişinden oyulmuş narin sanat eserlerini andırır."

bu biricik irfan ve medeniyet merkezi, o yarım sürgünlerin kalbinde bütün ömür, için kanayan bir gurbet yarası halini alırdı, İstanbul, bunların gözünde sanki, vefasız ve fakat, daima sevilen bir kadın; sövüp sayılan ve fakat, emirleri daima yerine getirilen merhametsiz bir cânan gibiydi. Onun içindir ki, bunlar, kâh Rumeli'nin karlı Balkanlarında, kâh Arabistan'ın kızgın kum deryalarında inden ine, izbeden izbeye konarak ve çok defa kuru toprağı döşek, katı taşı yastık yaparak, yarı aç, yarı çıplak, vatanın her türlü derdine koşarken zalim payitahtın cazibeli ve büyülü manzaraları gözleri önünde tüttükçe, belki içlerinden şöyle mırıldanırlardı: "Bir gün gelir, ben sana gösteririm!"

Nitekim, o devirlerde -bittabi, gene memleketin İstanbul'dan uzak bir köşesinde- bir ücret karşılığı bana matematik dersi veren bir yüzbaşının, ağzından şu mısraı hiç eksik etmediğini hatırlıyorum:

Gâh olur gurbet vatan, gâhi vatan gurbetleşir.

Denilebilir ki, Namık Kemal bunu, herkesten ziyade o devrin bu genç zabitleri için söylemiştir. Evet, vatan, Yemen'de bir gurbetti; Trablus çöllerinde bir gurbetti; Havran dağlarında bir gurbetti. Fakat, Rumeli Balkanlarına, Anadolu Yaylalarına geçince gurbet vatanlaşırdı. Tek bilinen vatanda bu iki türlü kurt çehresi nedendi? Bu ikilik, bu antagonizma nereden geliyordu? Bu, antagonizma mı? Hayır, bu antagonizmalar demeliyiz. Zira, Osmanlı İmparatorluğu, millî bünyesi perişan, coğrafî manzarası karmakarışık bir acayip memleket, -ne diyoruz? gûya kendini teşkil eden çeşit çeşit unsurların birbiriyle durmadan çarpışıp boğuştuğu kahotik bir âlemdi. Burada, her bölge, her il; öbüründen yalnız idarî hudutlarla değil, birer derin siper, birer kalın kale du-

varlarıyle de ayrılmış gibiydi ve bunların her iki yakasında bitmez tükenmez bir kavganın bazen sessiz, sinsi, bazen de açık, canlı ve kanlı didişmeleri hüküm sürmekte idi.

İşte, bunları yatıştırmaya memur edilen genç Zâbit, bir yandan -körü körüne- vazifesini ifaya çalışırken, öbür yandan, mutlaka, kendi kendine şöyle sorar, şöyle söylenirdi: "Bu mihneti ben ne için, kim için çekiyorum? Gençliğimi ve çok defa hayatımı kimin ve neyin uğruna feda ediyorum? Biliyorum ki, ben, bu vazifeyi zalim bir hükümdar namına görmekteyim; onunla benim aramda ise bir sıra hain, namussuz, hırsız, haysiyetsiz ve kabiliyetsiz kimselerin paslanmış zinciri var. Bu zincir, halka halka, bütün memleketin boynuna dolanmış ve burada, iyi niyetli, sağduyulu insanların ne söz söylemesine, ne iş görmesine imkân kalmıştır. Köhne ve kötü bir idare mekanizması içinde milletin her unsuru, her tabakası, her ferdi nefes alamayacak hale gelmiştir. En ziyade köylü, birtakım ağır ve takat yetmez mükellefiyetler altında inim inim inlemekte ve en gürbüz, en seçkin çocukları bu acayip rejimin hatalarını, ahmaklıklarını ve denaetlerini kendi kanlarıyle ödemek zorundadır. En büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memurlar çalıp çırpmada, yakıp yıkmadadır."

Ve genç Zâbit, vazifesi icabı, daima halkın, köylünün arasında yaşadığı için, bu faciaları da yakından, kendi gözleriyle görüyor; reaksiyonlarını kendi canevinde hissediyordu ve bu surette Namık Kemal'in kitaplarından okuyup öğrendiği vatan, millet, hürriyet idealleri, onun için artık, -memleketin sivil entellektüellerinde olduğu gibi- birer mücerret mefhum halinde kalmaktan çıkıyor ve canlı, aktüel, reel bir dâva mahiyetini alıyordu.

İşte, 1908 inkılâbı bundan dolayıdır ki, günün birinde, Makedonya dağlarında bir askerî kıyam, bir askerî isyan

şeklinde tecelli etti ve gene bundan dolayıdır ki, son çeyrek asırlık inkılâp hareketlerinin "avant-garde" kadrolarında hep bu silâhlı, üniformalı entellektüellerin zarurî öncülüklerini görmüşüzdür. Yirmi beş, yirmi altı yıl evvel(*) bunlarla pek yakında temas etmek fırsatını bulmuştum. İnkılâp tarihimizin bu karakteristik hâdisesi o zamandan beri zihnimi samimiyetle meşgul eden mevzulardan biri olmuştur. Hattâ bahsettiğim yazılarda[7] çok defa bunun üzerine durduğumu, fakat muhtelif bakımlardan yapmış olduğum tahlillerde kesin bir neticeye varamadığımı hatırlıyorum.

Şimdi, harbiyeli tipine dair yapmakta olduğum bu tahlil tecrübesiyle o tipi bir parça daha aydınlığa doğru çıkarmakta bulunduğuma kanaat getiriyorum. Türk Zâbitini, Türk Kumandanını işbaşında, bana, mucizeli bir mahlûk halinde gösteren şey, yalnız onun mihnet ve meşakkate insanüstü tahammülü değil; yalnız kendisinden sayıca ve teçhizatça iki misli, üç misli düşmanlara karşı gösterdiği mukavemet ve kazandığı zaferler değil, belki en ziyade kafasının işleyiş, düşünüş ve biliş tarzındaki hususiyettir. Bu kafa, bizim kafalarımız gibi nazariyat sahasında çok durmasını bilmez; daima "müşahhastan" mücerrede, "mürekkepten" basite hareket halindedir. Onların zekâsına bu riyazî hamleyi veren şey nedir? Bizce bunu her yerden ziyade Harbiye Mektebinin programındaki teknik vasıfta aramak lâzım gelir.

Bizde maarif, Avrupaî seviyesini en çok asker, mühendis ve hekim mekteplerinde bulabilmiştir. Çünkü, medresenin tesirlerinden tamamıyle kurtulabilmiş olan irfan müesseseleri yalnız bunlardan ibaretti. Diğer sivil mekteplerimizde Fıkıh, Feraiz, Mecelle vesaire nev'inden birtakım skolastik

(*) "Millî mücadele sıralarında" (Y.K.K.) (Birinci baskıda bu dipnot yok.)

(7) "Millî Mücadele Yazıları" anlatılmak isteniyor. Birinci baskıda cümlenin girişi şöyle: "Hattâ bahsettiğim tarihte, Garp cephesinden İkdam gazetesine gönderdiğim yazılarda"

dersler beyinlerimizi kötürümleştirmekte devam edip dururken, müspet ilimler çoktan Tıbbiye ve Harbiye mekteplerimizin esas tedrisatını teşkil ediyordu. Mustafa Kemal, tahsilini bunlardan birinde yapmaya da, bizim yetiştiğimiz medrese bozuntusu müesseselerde -veya bazı çocukluk arkadaşlarının bize naklettiğine göre- annesinin arzusuna uyarak doğrudan doğruya bir medresede yapmış olsaydı, acaba, dimağının doğuştan harikulâde olan- berraklığını muhafaza edebilecek miydi?[8]

Büyük Adam'ın son dakikalarına kadar yanından ayrılmayanlar, ezcümle Fethi Okyar ve Ali Fuat Cebesoy gibi en yakın arkadaşları bizi bu hususta şüpheye düşürecek herhangi bir müşahadede bulunmamışlardır. Buna göre diyebiliriz ki, Atatürk, doğuştan aldığı bütün vasıfları son nefesine değin muhafaza etmiştir. Ama, şu da var ki, derin[9] bir muhakeme, isabetli bir görüş ve cüretli bir karar verme kabiliyeti diye ifade edeceğimiz bütün bu vasıfların gelişmesini de Atatürk yüzde seksen askerlik mesleğine borçludur. Askerlik mesleğinin onda ve onun arkadaşlarında beslediği büyük kuvvetlerden biri de "Şef" olmak hassasıdır. Bunlar, daha mektepteyken bir manganın başı idiler. Sonra bir taburu, daha sonra bölüğü, bir alayı sevk ve idare etmeyi öğrendiler ve nihayet, tümen, kolordu ve cephe kumandanı oldular. Onlar için, bu yüzlerce, binlerce, on binlere, yüzbinlere derece derece emir ve kumanda idmanı, daha büyük, daha geniş

(8) Bu sorudan sonra gelen şu bölüm çıkartılmış: "Hiç zannetmiyorum. Büyük Adamın Millî Mücadelenin destanî safhasını kapayıp da sivil hayat şeraitine intibak ettiği, yani Babıâli'den arta kalmış bir nevi köhne bürokratik devlet kalıbı içine sıkışmak ıstırarında kaldığı ve daha sonraları Linguistique ve Philologique ilimlerin metafiziğine merak sardığı zamanlarda geçirdiği zihnî istihaleler dikkatli bir psikolojik tahlil bakımından bu hususta şüphemi tekît eder bir takım fikrî sendeleyiş alâmetleri sayılabilir."

(9) Paragrafın bu sözcüğe kadar olan bölümü birinci baskıda yoktur.

mikyasta şeflik sanatı, şeflik tekniği yolunda mükemmel bir staj olmuştur. Gene bu sayededir ki, Mustafa Kemal, politika hayatına atıldıktan sonra, başka memleketlerde iğrenç ve hazin örneklerini gördüğümüz halk iticileri gibi bir âdi demagog olmak âkıbetine uğramamıştır.

Bundan başka ordular, memleketin muhtelif noktalarında toplanmış birtakım organize vatandaş kitleleridir. Bunların içinde köylü, kasabalı, şehirli, esnaf, bezirgân vesaire, milletin bütün sınıflarını temsil eden insanlar vardır ve kumandan, bunların hepsiyle daimî temas ve münasebet vaziyetindedir. Bunlarla her an ve yıllarca haşır neşir olmaktadır ve her birinin kendilerine mahsus karakterlerini, kabiliyetlerini, meziyet veya kusurlarını yakından görüp anlamakta olduğu için, bir nevi pratik halk psikolojisi yapmak imkânını da bulacaktır.

Mustafa Kemal bu imkândan azamî derecede istifade etmesini bilmiştir. Bu sayede -geçen fasılların birinde bir eski rejim adamının bana hayranlıkla söylediğini kaydettiğim bir müşahedeye göre- *milleti, Türk milletini avucunun içi gibi tanırdı.*

Görülüyor ki, Atatürk'ün, bizim nazarımızda bir esrar perdesi altında kalan tarafları, kendisine askerî üniformasını giydirdiğimiz andan itibaren biraz daha kolay anlaşılıyor. Gerçi, Atatürk, yalnız devlet reisi olduktan sonra değil, ondan çok daha evvel, Millî Kurtuluş Harbinin en hareketli zamanlarında bile, üniforma ile dolaşmaktan pek hoşlanmazdı. Yirmi iki gün süren Sakarya Meydan Muharebesinden dahi onun neftî bir avcı kostümüyle döndüğünü hatırlarım. İzmir zaferini takip eden aylarda kendisine kaç kere, Kocatepe'de, mutlu bir fotoğraf makinesinin tespit ettiği o şanlı heyetiyle görünmesini rica etmişizdir; fakat, hiçbir defa bu ricamızı kabul etmek lûtfunda bulunmadı.

Bunun sebebi neydi? Atatürk, mesleğini sevmez miydi? Hayır, bin kere hayır... O, mesleğinin âşığıydı... O, samimî ve heyecanlı bir cenk sanatkârıydı. Muharebe günlerinde, yüzü emsalsız bir şevkle parlamaya başlar, neşesi ve dinamizmi artar; gözlerinde, yaratış esnasındaki bir şairin vecdi, cuşişi[10] ilahî kıvılcımlarını saçardı. Harp günü onun bayramıydı. Trampet seslerini duyunca, şahlanan cins küheylânlar gibi top, tüfek gürültüleri arasında kahkahalarla güldüğü, yanındakilerle şakalaştığı görülür, vücudundan taşan destanî heyecan, bütün muhitine yayılırdı. Bazen de, âdeta çocuklaşırdı. (Her büyük sanatkâr gibi, her gerçek kahramanının yüreğinde de bir çocuk yatar. Zira, bunların ruhları tabiata o kadar yakın, tabiatın saf ve ceyyit[11] kudretleriyle o kadar eş ve arkadaştır.)

Mustafa Kemal, Sakarya harbine giderken, bir taraftan tehalükle[12] yol hazırlıklarını yapıyor, diğer taraftan yanındakilere dönerek:

- Hey, çocuklar; bum bum başladı, bilesiniz... diye gülüyordu.

Bu haliyle tıpkı futbol maçına koşan sporcu bir delikanlıyı andırıyordu. Sporcu?.. Evet, Mustafa Kemal, muharebeyi -kinsiz, öfkesiz ve korkusuz- bir spor gibi yapardı ve maçlarını kazandıktan sonra ise defne çelenkleri üzerinde uykuya dalmayı hiç sevmezdi. Bütün samimî sporcular gibi, fena kuvvetler karşı cidalci[13] mizacının ona emrettiğini antrenmanlara devam ederdi. Günün birinde karşısında güreşecek kimseyi bulamazsa, kendi nefsiyle bir sessiz münakaşaya girişirdi.

Evet, Atatürk, sapına kadar askerdi fakat, *militarist* de-

(10) Coşkusu.
(11) İyi.
(12) İstekli bir çabuklukla.
(13) Savaşçı.

ğildi. Harbi, şevk ve şetaretle kabul ederdi, fakat, aramazdı. Çağırmazdı.

"- Harpçi olamam. Çünkü, harbin fecaatlerini herkesten iyi bilirim." derdi.

Ve belki, bu fikrini, bu içtihadını hareketiyle ispat etmek içindir ki, bir devlet reisi sıfatıyle de kendisine o kadar yakışan ve taşımakta o kadar haklı olduğu şanlı üniformayı giymekten çekinmişti.

Taşımakta o kadar haklı olduğu; dedim. Zira, harb sonrası rejimleri, nice çavuşlara, nice sokak politikacılarına birer general veya mareşal kıyafetine girerek nice ordulaın, nice devlet ve milletlerin talihiyle bir oyuncak gibi oynamak fırsatını vermiştir. Hatıra gelebilir ki, Atatürk, biraz da bunlar sırasında görünmekten tiksindiği ve kendi meşru üniformasının şerefini esirgediği için milleti arasında daima bir "ferdî millet" olarak dolaşmayı tercih etmiştir.

Boğaziçi'nde, bir otelin yemek salonunda... Büyük bir masa kurulmuş; etrafında en az kırk elli kişiyiz ve aramızda bazı acayip tipler var. Bu tiplerin hiçbiri insana muhabbet veya hürmet telkin edecek bir görünüşte değildir. Hiçbirine yüksek ve itibarlı insan kategorisine mensup denilemezdi. Bunların hepsini birden Atatürk'ün (O zaman Gazi Mustafa Kemal) sofrasına kim toplamış? Veyahut herbiri nasıl kolayını bulup da oraya sokulmuş? diye sormayınız. Mutlaka, kendisi müsaade etmiş olacaktır. Çünkü, hepsiyle kırk yıllık arkadaşmış gibi gülerek, şakalaşarak ahbapça konuşuyor.

Yanıbaşımdaki zat, kulağıma eğilip dedi ki:

- Bu kadar büyük, yüksek bir şahsiyet bu acayip insanlarla temasa nasıl tahammül ediyor?

Bugün gibi hatırlıyorum; verdiğim cevapta:

- O, deniz gibidir, hiç pislik tutmaz; demiştim.

Bu, benim kafamda Atatürk'ün hususî simasına dair evvelden verilmiş, uzun mülâhaza ve tahlillerden hâsıl olmuş bir hüküm değildi. O gece, ilk defa olarak ağzımdan dökülüvermişti. Öyle ki, söyledikten sonra ben de sözümün isabetine şaşakaldımdı. Yüzüne baktıkça onun için bulduğum bu teşbih, kendi gözlerim önünde canlı bir "image" gibi teces-

süm ediyor; onu, üzerindeki süprüntüleri mavi dalgalarıyle uzak kıyılara doğru iten bir gerçek deniz heyetinde görüyorum. Gitgide o, benim için bütün bu insanlar arasında bir insan olmaktan çıkıyor, tabiatın ezelî unsurlarından biri haline giriyor ve insanî küçüklükler, insanî pislikler bunun yanında daha küçük, daha pis görünmekle beraber, onun saflığına asla halel vermiyor; çünkü onunla karışıp meczolmuyordu.

Yarın, hepsi bir köşeye atılacaklar, yarın hepsi unutulup gideceklerdi. Hiç deniz hatırlar mı? Denizin üstünde hiçbir şeyin izi kalır mı? Ulu, derin ve engin deniz, daima kendi kendine kâfi, daima kendi kendinden çıkıp, kendi kendine dönen, kemmiyeti daima kendisine denk, kendi başına münvezî bir unsurdur. Ve kendi varlığının tâbi olduğu kanunlar gene kendi tarafından konulmuştur. Âdeta kâinat içinde bir ayrı kâinat gibidir.

Atatürk de insanlar içinde bir ayrı insandı. Onu, ekseriyetin tâbi olduğu birtakım ahlâki düsturlar ve içtimaî görenekler bakımından teşhise kalkışanlar bunun içindir ki, daima hata ve haksızlığa düşmüşlerdir. Atatürk, siyasî hayatında olduğu gibi, hususî yaşayış üslûbunda da Nietzsche'ciydi. Yani, *devee* bir tavır ve edası vardı. Âdet ve göreneklerden müteessir olacağı yerde, bilâkis, âdet ve görenekler üzerinde tesir ika ederdi.[1] Tarih boyunca bütün büyük adamlarda cemiyete karşı bu serkeşliğin ve bu taaddinin,[2] bazen tehlikeli olacak derecede şiddetli tezahürleri görülür.(*) Nietzsche, bu cins üstün insanları, daima "hayır ve şerrin ötesi"ne koymuş ve o suretle tetkik edilmelerini istemiştir. Ben de, Atatürk'-

(1) Yapardı.

(2) Sınırları zorlamanın.

(*) Bazı kimseler vardı ki, Mustafa Kemal'i yaşayış tarzında, hattâ konuşuşlarında, tavır ve hareketlerinde taklide yeltenirlerdi. Bunlar, benim üzerimde daima birtakım gülünç kuklalar tesirini yapmıştır. (Y.K.K.)

ün insanlığından bahsederken -hiç Nietzsche'ci olmamakla beraber- bu ölçüden ayrılamıyorum ve onu bu yüksek zaviyeden daha iyi gördüğüme kani bulunuyorum.

Nitekim, Mustafa Kemal, ta ilk gençlik demlerinden beri, hususî hayatı etrafındaki dedikodulara hiç ehemmiyet vermezdi. Kendisini çok içki içmekle mi itham ettiler? İçki sofrasını çıkarıp âlemin gözü önüne serdi. Gece eğlencelerine düşkün mü dediler? Bunları halkla beraber ve halkın içinde yapmaya başladı. Memleketin her yanını, Anadolu yaylasının ıssız köşelerine kadar, çalgı, şarkı ve şadımanlık sesleriyle doldurdu. Çankaya köşkünün, Dolmabahçe sarayının ve misafir olduğu bütün evlerin pencereleri tâbesabah elektrik ışıklarıyle parlardı. Her gittiği yerde düğünler düğünleri, eğlentiler eğlentileri takip ederdi. Hiçbir akşam, sofrasındaki davetlilerinin sayısı yirmi, otuz kişiden aşağıya düşmezdi. Bu sofra ise, kâh Trimalkion'un şölenlerini, kâh Sokrat'ın meclislerini andırırdı ve birinde mâsivaî[3] zevkler bir Diyonizyak coşkunluk halini alırken, öbüründe mânevî ve dimağî hazlar ruhlara sonsuzluğun ürperişini verirdi. Bazen, hele Büyük Adam'ın son yıllarında, masa etrafındaki bu akşam toplanışları, bana, İncil'de zikrî geçen "Cène"leri hatırlatmaya başlamıştı. Bilirsiniz ki İsa, dinini (tıpkı Sokrat gibi) havarilerine bir sofra başında toplanıp her bir arada yemekler yenir ve şaraplar içilirken telkin etmeyi severdi. Ekmeği gösterip: "Bu, benim etim!", şarabı gösterip: "Bu, benim kanım!" derdi. Çünkü, insanları birleştirmek için bir arada yiyip içmekten daha kuvvetli bir vasıta olmadığını bilirdi.

Gene bunun için, Eflâtun'un Sokrat'a dair yazdığı dersler baştan sona kadar bir sofra sohbetinin hikâyesidir. Atinalı filozof, baldıran otu zehirini içmeye mahkûm olduğu akşam da müritlerine son vedaını ve son felsefî vasiyetini bir sofra

(3) Dünyaya ilişkin, dünyasal.

başında yapmıştı. Eflâtun'a göre, kâinat hakkında, ulûhiyet[4] hakkında, fena ve beka[5] hakkında en derin, en doğru, en güzel sözlerini Sokrat, bu mecliste söylemiştir ve bir ferdin ölümünün kevnî ve küllî[6] hâdisat içinde ne kadar ehemmiyetsiz bir vaka olduğunu ispat için dizi dibinde oturan genç Fedon'la, başını okşayarak: "Ey Fedon, bu güzel saçları, yarın benim yüzümden keseceksin!" diye şakalaşmıştır.(*)

Atatürk'ün sofrasından da hepimizin ruhunda ve dimağında, nice derin, tatlı ve ibret verici hâtıralar; hayata ve insanlığa dair nice kıymetli dersler kalmıştır. Yazık ki, aramızda bir Eflâtun yoktu, Mustafa Kemal'in bütün o sözlerini, o tefelsüflerini,[7] o irşatlarını, o hepsi birbirinden canlı fıkralarını, parabollerini, vecizelerini zaptedip gelecek nesillere (Sokrat'ın Apologyası veya Diyalogları) gibi bir eser bırakmak için...

Böyle bir eserin adı, meselâ, *"Atatürk'e Göre Dünya ve İnsanlık"* olabilirdi. Çünkü, Atatürk, siyaset sahasında ve millî meselelerde olduğu kadar, ferdî ve hususî hayata, insanla Allah, insanla kâinat, insanla insan arasındaki münasebetlere dair de kendine mahsus bir telâkki, Almanların tabiri üzere, bir orjinal "welt-anschauung" sahibiydi. Aşka, dostluğa, evlenmeye, iffete, namusa, vefaya ve bunların aksi olan fezahatlere[8] dair muayyen fikirleri vardı. Bu bahisleri hep kendi hayatından veya kendi gördüğü hâdiselerden çıkardığı meselelerle izah etmesini severdi, ve umumî hüküm-

(4) Tanrısallık.
(5) Yok oluş ve süreklilik.
(6) Var oluşsal ve tümel.
(*) Eski Yunan âdetlerine göre matem alâmeti olarak saçlar kesilirdi. Sokrat, biraz, sonra kendi öleceğine yanmıyor, fakat genç müridinin çırkinleşeceğine acıyor. (Y.K.K.)
(7) Felsefi düşüncelerini.
(8) Edepsizliklere, alçaklıklara.

lere varırken onları düsturlaştırıp doktirinleştirmekten çekinirdi. Bu; birçok şaşkın fikir adamları gibi, kafası sentez yapmak hassasından mahrum olduğu için değil, (bilâkis, Atatürk hem tahlil ve terkip, hem *induction* ve *déduction* kabiliyeti zekâsının en belirli vasıflarındandır) son derece geniş fikirli ve geniş görüşlü olmasındandı. Ruhu ve fikri birtakım dar kalıplar içine sokmak ve iradeyi âdet, görmek ve ahlâki düstur diye birtakım katılaşmış, paslanmış kayıtlarla haksız yere kötürümleştirmek, hulâsa fertlerin hürriyetini herhangi bir zor ve tazyikle örselemek, onun engin vicdanının kabul etmeyeceği bir adaletsizlik ve mantıksızlıktı. Onun için -kendisini yakından tanıyanlar bilirler- Mustafa Kemal, hiçbir zaman bir emir ve cebir adamı olmamış; arkadaşlarıyle kendi arasındaki anlaşmamazlıkları, fikir ayrılıklarını daima münakaşa yolu[9] ile halletmek usulünü tercih eylemiştir. Zate bu usulle, hatalarını, bizzat kendilerine tasdik ettirmediği muhaliflerini; (bunlar, birtakım politik nikbetlerle[10] cezalarını görmüş olsalar bile) mağlup telâkki etmez; onlarla daima yeniden münakaşa fırsatını arardı; ta ki, kendi fikirlerinin samimî bir surette kabul edildiğini görünceye kadar...

Atatürk'teki bu münazara ve diyalektik merakı, onu, politikada çok tehlikeli teşebbüslere sürüklemiştir. Mecliste mevcut muhalefet cereyanlarını bizzat kendi eliyle tahrik ettiği gibi, bu cereyanlar kendiliklerinden kuruyup kesildiği devrelerde de onları yeniden çıkarmaya çalışmıştır. Kafasının içindeki her düşünceyi, her niyeti, her maksadı, mutlaka yakın arkadaşlarından toplu, hususî meclislerinde vuku bulan uzun münakaşa ve müzakerelerden sonra tatbik sahasına çıkarırdı. (Onu, bu hususta da Sokrat'a benzetmekten

(9) Düşkünlüklerle.

(10) Birinci baskıda: "munakaşa ve ilzam yolu" İlzam: Yanıt veremez duruma düşürme.

kendimizi alamayacağız.) "Thèse" ve "antithèse"... Dimağını daima bu metotla işletmiş ve bütün büyük kararlarını mutlaka bir münazara neticesinde vermiştir.

Onun içindir ki, kendi etrafında her vakit, "Evet!" denilmesinden memnun olmazdı. Bunun aksine olarak, bazı inatçı iddiacılara, kendi düşüncesine taban tabana zıt fikirleri müdafaa ettirmekten hoşlanırdı. Bir akşam, böyle biriyle, (bir küçük devlet memuru) bir hareketli konuşmasını[11] hatırlıyorum. Mustafa Kemal, enikonu öfkelenmişti. Sert ve sinirli bir tonla konuşuyor, arasıra elini masaya vuruyordu. Muhatabı ise, bundan hiç alınmamış görünüyor,[12] sükûnetle inadında ısrar ediyordu. Biz, ona acıyorduk. İstikbalini tehlikeye düşmüş sanıyorduk. Halbuki, bu küçük memur bu hâdiseden birkaç ay sonra yüksek bir veazifeye tâyin edildi. Ondan sonra da mebus oldu. Zira Atatürk, bunun inatçılığına kuvvetli bir karakter mânası vermişti.

Buna, -az çok duyulduğu için- Reşit Galip hâdisesini de ilâve ediyorum. Bu hâdisenin patlak verdiği akşam ben yanlarında değildim. Fakat, yanlarında bulunanların anlattıklarına göre, Reşit Galip'in Mustafa Kemal'e karşı geldiği ve hattâ ona meydan okuduğu gerçektir. O ise, buna mukabil, sofrayı terk edip, hususî dairesine çekilmekle yetinmiştir. Gerçi, uzun bir müddet Reşit Galip'i huzuruna kabul etmemek suretiyle dargınlığını göstermiştir. Lâkin bu, nihayet ya üç ay, ya dört ay devam etti. Bir gece, eski Çankaya köşkünde sofradaydık. İçinde Reşit Galip'in ismi geçen bir bahis açıldı. Mustafa Kemal: "O nerelerde? Hiç görmüyorum?" dedi ve biraz sonra Yaverine emredip çağırttı. Reşit Galip, yemek salonuna girdiği vakit, hepimiz, zorlu bir imtihan devresi ge-

(11) Birinci baskıda: "şiddetli münakaşasını"

(12) Birinci baskıda: "hiç müteessir görünmüyor" "Müteessir" yerine "alınmamış" kullanılınca fiilin olumlu olması gerekirdi.

çirecek zannediyorduk. Fakat, herşey hafif bir şaka içinde geçti. Reşit Galip'e sofrada yer gösterip oturttuktan beş on dakika sonra, dışarıdan iki nöbetçi eri çağırıldı. Mustafa Kemal: "Şu efendiyi oturduğu yerden kaldırınız!" dedi ve bu iki kuvvetli Anadolu çocuğu, bir hamleme Reşit Galip'i kucaklayıp havaya kaldırdılar. Mustafa Kemal gülerek:

"- Biz, işte adamı böyle kaldırmasını da biliriz!" dedi.

Ve bu sahne, bu söz, Reşit Galip'in üç dört ay evvel Dolmabahçe sarayındaki sofrada:

_ Sen beni buradan kaldıramazsın! Çünkü, bu saray ve bu sofra, milletindir!"[13] sözüne bir cevaptı.

Atatürk'ün asîl yüreği -pas tutmayan madenler gibi- kin nedir, hiç bilmemiştir. Devlet, millet ve inkılâp dâvalarındaki husumetlerine kadar sert ve derinse, kendi şahsı ve hususî hayatile ilgili meselelerdeki hiddetleri o derece hafif ve geçiciydi.

Mustafa Kemal, bütün mânasiyle feleğin çemberinden geçmiş, dünyanın binbir türlü cevri içinde pişip olgunlaşmış bir adam olduğu için, insanların zaaflarını herkesten iyi biliyor ve bunlara kızmakten ziyade acımak lâzım geldiğine kani bulunuyordu. Acımak... Atatürk'te bu hassanın da ne kadar derin olduğunu belki bilmeyenler vardır. Çünkü, devlet ve millet şefliği vazifesini her şeyin üstünde tutan bu insan, âmmeye, yüreği yufka bir adam manzarasıyle görünmek istemezdi. Buna rağmen, çok defa bir arkadaşın ölümüne saatlerce hüngür hüngür ağladığını, bir kurban kesme merasiminde boğazlanan hayvanın deprenişlerini görmemek için başını çevirdiğini ve harp sahalarında düşman cesetlerine gözleri sulanarak baktığını yakından görenler arasındayım.

Zarurete düşenlerin imdadına yetişmek; tanıdıkları kimselerden hasta olanların tedavisine yardım etmek, hattâ, ba-

(13) Birinci baskıda: "milletin malıdır."

zı ailevî geçimsizliklerden mustarip ahbaplarının maddî ve manevî müşküllerini halle çalışmak hemen her günlük meşgalelerini teşkil ederdi.

Atatürk'ün bu âlicenaplığın birçok devlet reislerinin veya prens ve hükümdarların etraflarında bulunan kimselere karşı zoraki bir tarzda gösterdikleri resmî ve basmakalıp nezaketten ayırmak lâzım gelir.

Her hareketi mantıkî bir muhakemenin, uzun hesap ve kitapların neticesi olan ve mutlaka bir politik sebebe dayanan Mustafa Kemal, dostluk ve insanlık sahasında yalnız kalbinin sesini dinlerdi ve imdadına koştuğu kimsenin ıstırabı üstüne bir ana-baba şefkatiyle eğilirdi. Ve bu yüzden onun çevresinde, onun manevî nüfuzu dairesinde hayat, hepimiz için tatlı ve mutlu sürprizlerle dolu bir peri masalını andırırdı. Hiç umulmadık bir zamanda veya en bunaldığımız bir anda, bulutlar arasında sıyrılan bir güneş ışığı gibi ansızın karşımıza çıkıverişlerinin; bahtımızın bizi sürdüğü ıssız inziva köşelerinde bize birdenbire sesleniverişlerinin; bazen teşvik ve takdir edici bir sözü, bazen teselli ve ümit verici bir bakışıyle gönlümüze dünyanın bütün hazinelerini bahşediverişlerinin masallarda rivayet olunan âni tâlih tecellilerinden ne farkı vardır? O, bizim için, yolumuz üstünde kendisine her vakit rastgelmemiz mümkün olan bir *Hızır*[14] veya munis bir ruh değil miydi? Ve bu itibarla onun sağlığında hepimizin sergüzeşti, bir parça, Sığırtmaç Mustafa'nın sergüzeştine benzememiş midir?

Görülüyor ki, Mustafa Kemal, insanlığında da, ya bir destan, ya bir efsane kahramanı olmaktan kurtulamıyor.

Şan ve şevketleri, azamet ve kudretleriyle insanların gözlerini kamaştırmış, saygı ve hayranlık hisleriyle doldurmuş nice büyük adamlar vardır ki, hususî hayatlarına nüfuz

(14) Birinci baskıda: "bir vefalı Hızır."

ettiğimiz veya insanlık taraflarını yakından tetkike başladığımız vakit, bizi derin bir hayal kırıklığına uğratırlar. Bunların her birinde öyle zaaflar, öyle küçüklükler, bayağılıklar, zavallılıklar veya öyle herkese benzer taraflar keşfederiz ki, tarihe bıraktıkları yüksek eserlerin sâhipleri acaba gerçekten kendileri miydi? diye şüpheye düşeriz.

Atatürk'te mesele, bunun tamamıyle aksinedir. Onu yakından tanıdığımız, onun harimine girdiğimiz zaman bütün yaptığı büyük işlerin izahını bizzat kendi şahsında buluruz. Bu kadar yüksek, mert ve engin bir insandan zaten başka türlü bir şey bekleyemeyeceğimizi anlarız. Eserindeki harikulâde ve insanüstü uslûpla kendi yaşayış tarzındaki harikulâdelik, kendi hayat üslûbundaki insanüstü vasıflar o kadar birbirine karışmıştır ki, birini öbüründen ayırmaya imkân bulamayız.

Atatürk'ün sefahetlerinde, Atatürk'ün kötü iptilâlarında bile *Homerik* bir destan rüzgârı vardı. İçki sofrasında elini her kadehine uzatışı Tanrılar Tanrısı Zeus'ün altın kupalar içinde kevser şarabı dağıtışını andırırdı ve riyaset ettiği cümbüşler, gerek Çankaya köşkünün samimî havası, gerek Dolmabahçe sarayının ihtişamlı dekoru içinde ve gerekse herhangi bir dost evinin mütevazı çatısı altında olsun; daima Olempus tepesindeki "bezm"ler[15] gibi zaman ve mekân mikyasının dışına taşardı. Bilmiyoruz, Mevlânâ'yı kendinden geçiren şarkılar ve rakslar ne cinstendi? Fakat, Atatürk'ün her biri bir mistik tarikatin "âyin" inden farksız muhabbet meclislerinden ruhlarımız "cuşiş"[16] denilen halin en yüksek mertebesine ermiş olarak çıkardık. Ne Homeros'un kasideleri, ne Euripides'in tragedyaları, ne Anakreon'un şarkıları bana Diyonizos misterlerinin mânasını bu meclisler kadar açıklıkla

(15) İçki meclisleri.
(16) Coşma.

anlatamamıştır. Atatürk'ün "neşvesine" iştirak ettiğim günden beri artık biliyorum ki Bakanta'lar birtakım sarhoş alayları değil, dar kalıplarından dışarı fırlamak isteyen kaynar ruhlardı.

Fakat, İsa'nın "farizî" ve şart Mutasavvıflarının "ham ervah"[17] nanımı verdiği kimselerle bu perişanlığın künhünü[18] izah ne mümkün? Onun için ben, bu satırlarda "reşit" olanlara, ermişlere hitap ediyorum.

Kaldı ki, Atatürk'ün insanlık genişliğini, başka fâniler için kullandığımız ölçülerle ölçmemizin imkânı olmadığını bu faslın başında da söylemiştim. Hangi psikolojik tahlil sondası onun ruhunun derinliğine varabilir, varsa bile ne anlayabilir? Denizin dibi, yeryüzünde görmeye alıştığımız, isimlerini bilmediğimiz mahlûklardan ve nebatlardan büsbütün başka esrarengiz varlıklarla dolu bir acayip biyoloji âlemidir. Atatürk'ü, mademki, genişlik itibariyle denize benzetmiştik; derinlik itibariyle de ondan gayrı bir şeye benzetemeyiz ve başdöndürcü, göz karartıcı denizaltı uçurumlarında onun içgüdülerinin garip timsallerini buluruz. Bunlar, içinde yaşadığımız hayat zümresinin kanunlarına tâbi olmadıkları için, bizce daima yarı meçhul şartlara göre hasıl olup gelişirler. Bizim teneffüs ettiğimiz atmosferle alâkaları yoktur. Gıdaları bizi besleyen gıdalar değildir. Hassasiyetleri büsbütün başka tesirlerin hükmündedir ve bu âlemin kendine mahsus mevsimleri, hava değişiklikleri, âfetleri, katastrofları vardır. Çok defa, derya yüzü sakin ve durgun iken, orada, şiddetli fırtınalar, korkunç boralar, jeolojik ihtilâller olur.

İşte, Atatürk'ün ruhu da, denilebilir ki, böyle bir âlemdi. Denilebilir ki, daima, kendine hâkim, ihtilâçsız ve işmizazsız[19] görünüşünün altında, ruhunun derinlikleri, bunlara

(17) İki deyim de olgunlaşmamış kimseler için kullanılmaktadır.
(18) Aslını, özünü.
(19) Kıpırtısızve durgun.

benzer sessiz ve gizli ihtilâllerle, boralarla, fırtınalarla çalkanıp durmakta idi. Kimbilir belki, bize hiç açmadığı korkunç bir sırrı, bir ıstırabı mı vardı ki onu, ne harp meydanlarının kanlı hengâmeleri, ne zafer toplarının sağır edici patlayışları, ne bir ülkeyi yeniden var ediş cehdi; ne de hiçbir fâniye nasip olmamış şan ve şeref, ikbal ve şevket şenlikleri bir türlü teskine muvaffak olamıyordu. Bu doymak bilmez gönül, bu şahlanmış irade, bu çağlayan enerji; her an yeni bir zafer heyecanına teşne idi; her an yeni bir "şey" yaratmak istiyordu. Her an, deveranın[20] seyrine kendi kalbinin temposunu hâkim kılmak arzusuyla çarpıyordu. Bütün bunların fevkinde başka bir ihtirası daha vardı ki, o da, Türk milletini bir hamlede diğer bütün milletlerin önünde yürür görmekti. Biliyorum, geceleri bundan dolayı uyuyamıyordu. Biliyorum, zehirden, bundan dolayı medet umuyordu.(*) İçmek; onu yakıp kavuran bu iştiyakı hiç değilse bir lâhza olsun, tatlı bir rüya haline kalbediyordu.[21]

Atatürk, mesut bir adam değildi. Beşeriyetin mâkûs mukadderatını değiştirmek, imkân dünyasının hudutlarını kendi hudutsuz hulyalarına göre genişletmek isteyen bütün ideal fedaileri, bütün gerçek kahramanlar ve gerçek evliyalar gibi bedbaht ve mustaripti. Zira, "hakikat"le "hayal"in, "irade"yle "imkân"ın dinmek bilmeyen ezelî muharebesi bütün şiddetiyle onun ruhunda cereyan ediyor, onun ruhunu kasıp kavuruyordu.

Mustafa Kemal'de ilk gençlik demlerinden beri, sonsuz bir ihtiras sezenler, yanılmamışlardı. Fakat, bu ihtirasın cinsinde yanılmışlardır. Onu hodbin bir ikbalpereset sanmışlar-

(20) Zamanın.

(*) Mustafa Kemal, harp zamanında, çetin mücadele günlerinde -yani, taşkın enerjisinin kendisine lâyık bir ceht ve faaliyet sahası bulunduğu zamanlarağzına bir damla içki koymazdı. (Y.K.K.)

(21) Dönüştürüyordu.

dır. Mustafa Kemal eğer, yalnız kendini düşünen bir ikbalperest olsaydı, Dumlupınar zaferini kazandıktan, Lozan sulh muhedesini elde ettikten, yani Türk milletini, Hanedan ve Hilâfetin hıyanetine rağmen Kanunî devrinden beri görmediği bir hâkimiyet ve istiklâle kavuşturduktan sonra isterse sultanlık tacını; isterse hilâfet hil'âtını giyebilirdi. Türklük ve İslâmlık dünyası böyle bir hareketi gasıplık telâkki etmek şöyle dursun, belki istiyor, belki bekliyordu. Fakat, Mustafa Kemal, kimbilir kaç fâninin yolunda can vermeye razı olacağı bu ganimeti ancak asîl ruhlara mahsus bir istihkarla ittikten başka, henüz yaprakları yemyeşil duran zafer çelengini bile başından sıyırıp şöyle bir yana koydu. Çıplak kolunu yeni bir cihad kapısının tunçtan halkasına uzattı. İzmir girişimizin dördüncü ayı, alelâde bir siyasî parti lideri sıfatıyle, memleket içindeki intibahet ve inkılâp seferine çıktığı vakit, sırtında hattâ, bütün askerlik hayatının yegâne mükâfatı olan mareşal üniforması dahi yoktu ve bu sefer, öbüründen daha çetin, daha tehlikeli bir seferdi. Mustafa Kemal bunda, yıllarca süren bir cehitle kazanılmış bütün nüfuz ve kudretini bir an içinde kaybedebilir; bir an içinde bütün o hudutsuz popularitesi mahvolup 1918 yılının karanlık şartlarına dönebilirdi. Ve Atatürk, bu "riziko"yu hissedecek kadar realistti. Hususiyle, ona eriştiği mertebede "kal!" diyenler, onu, neticesi meşkûk[22] bu ikinci savaşa atılmaktan alıkoymaya kalkışanlar pek çoktu. Buna rağmen, yürüdü. Çünkü o, bir nüfuz ve ikbal meraklısı, bir şan ve şöhret düşkünü değil, bir ideal fedaisi idi. Türk milletinin maneviyetinden aldığı risaleti[23] sonuna kadar ifa edecekti ve ölüm onu, bu kadar erken elimizden almamış olsaydı, bu kahraman meşiyyet[24] daha nice yıllar durmaksızın sürüp gidecekti.

(22) Kuşkulu, karanlık.
(23) Görevi.
(24) İrade, yürüyüş.

Onun içindir ki, bu ölüm, hepimizin can evinde, birdenbire duran bir süratin sarsıntısı[25] gibi hissedildi. İçinde bulunduğumuz gemi bir kayaya mı çarpmıştı? Bu, cümlemizin hayatına mal olacak bir katastrof muydu?

Hayır; Atatürk, mezarında rahat uyu; bu âni duruş, yeni bir hıza hazırlanmak içindir. Eğer senin yolunda, senin adımlarının temposundan bir lâhza şaşarsak, ayaklarımız kötürüm olsun! Ey, dirilerin Ebedî Yoldaşı! Eğer, seni gerçekten ölmüş farz edip, emirlerini yerine getirmekte bir lâhza geç kalırsak, feleğin bütün vebali koynumuza dolansın. Eğer, senin adını yalnız ağlamak için anarsak, dilimiz tutulsun, gözlerimizin nuru sönsün. Sen, bir hayat ve beka muştucusu idin, bir ölüm habercisi değil; sen, bize cenneti bu dünyada vâdettin, âhirette değil; eğer, bu tarikatinden dönersek cehennemin bütün ateşi üstümüze yağsın. Atatürk, senin ebedî cevherin anavatanın topraklarına karıştıktan sonra, bu topraklar bizim için daha aziz, daha mübarek oldu. Onu hiçbir kâfire çiğnetmeyeceğiz. Onun içinden, senin ruhunun tükenmez bir kaynak suyu halinde, terennüm ederek aktığı bahçeleri çıkaracağız.

Prag, 1938-Aralık

(25) Birinci baskıdan:"sadmesi", anlamı: çarpma.

ATATÜRK'ÜN İDEOLOJİSİ

Atatürk, dünyadan göçüp gideli otuz iki yıl oluyor. Bu, bir milletin tarihinde pek uzun bir zaman sayılmaz. Fakat, bana öyle geliyor ki, aradan yüz yıl, iki yüz yıl geçmiş gibidir. Atatürk'ün gerçek siması neydi, nasıldı unutmaya başlamışızdır. Onu kâh efsanelerdeki kahramanlarla, kâh Osmanlı hükümdarlariyle karıştırmışızdır. Şimdi de şu asır sonunun, şu çöküş ve çürüyüş devrinin ortaya attığı düzme peygamberlerle, şarlatan politika lideriyle ölçülemelere giriyoruz. *"Atatürk sağcı mıydı, solcu muydu?"* gibi sorular ortaya sürmekteyiz. Hattâ, aramızdan, *"Mao mu daha büyüktür, Atatürk mü?"* diyenler veya emperyalizme karşı savaşta kazanılan ilk zafer tacını Atatürk'ün başından alıp Nâsır'ın başına koymak isteyenler çıkmaktadır.

Oysa tarihin rivayeti değil, biz yaştakilerin görüp bildiği gerçekler ne diyor? Atatürk, devrim ilkelerini yazar ve yayarken Mao kızıl Rus ajanlarının önünde diz çöküp en ilkel şekilde Marksizm dersi almakta idi ve ortada ne Mısır diye bir bağımsız devlet, ne de Nâsır adında bir ihtilâl lideri vardı. Birinci Dünya Savaşı sonrası iklimi, zaten, ne Mao, ne Nâsır gibi liderlerin türemesine imkân vermezdi. Galip devletler, daha doğrusu Fransa ile İngiltere yeryüzündeki bütün

ülkeleri nüfuzları ve kontrolları altına almışlar; hiçbir millete ağız açmak hakkı tanımıyorlardı. Dört yüz milyon nüfuslu Hindistan, altı yüz milyon nüfuslu Çin, biri doğrudan doğruya sömürge, öbürü yarı sömürge halinde yüzükoyun yatmış susuyordu. Rusya ise korkunç bir iç savaş devresi geçirmekte ve halkından açlığa, sefalete yüzbinlerce kurban vermekte idi.

İşte tarihin böyle facialı korku ve yılgınlık dönemindedir ki, eli-kolu zincire vurulmuş ve on yıldan beri harp ateşi içinde yanıp kavrulmuş Türkiye'nin içinden bir genç generalin sesi duyuldu. Bu ses, sanki o generalin ardında en yeni silâhlarla donanmış yüzlerce tümen varmış gibi, sert ve kesindi ve *"Ey emperyalistler* diyordu. *Milletlerin hürriyetine dokunmayınız; insan haklarını tanıyınız. Biz bunu sade kendimiz için değil, bütün mazlum ve esir milletler için istiyoruz."* Hattâ, bazen *"yalnız mazlum milletler"* demekle kalmıyor, bu sözü *"mazlum şark milletleri"* diye de açıklıyordu ve böyle bir sırada ki, bizim eski vatandaşlarımız olan o "şark" milletleri hangi efendiye kulluk edeceklerini bilemiyorlardı.

Fakat, Mustafa Kemal ne söylediğini, nereye gittiğini biliyordu. Evet, ne söylediğini nereye gittiği o zamanki halk önderleri, fikir ve aksiyon adamları arasında yalnız o biliyordu. Yalnız O'nun dünya görüşü doğru idi. İki büyük savaş arasında geçen bütün tarihî hâdiseler ve bugün içinde bulunduğumuz durum da ispat eder ki, Atatürk galip Batılı devletlerle Almanya, Avusturya, Macaristan imparatorlukları arasında yapılan barış anlaşmalarının çok sürmeyeceği ve yeni yeni anlaşmazlıklara yolaçacağı kanaatinde idi. Ömrü vefâ edip de bir iki yıl daha yaşasa idi, bu kanaatinde ne kadar haklı olduğunu bizzat gösterecekti.

Atatürk, aynı zamanda, yeni bir dünya savaşını önlemek için kurulan Milletler Cemiyeti'nin yüklendiği insanlık mis-

yonunu yerine getireceğine inanmıyordu. Çünkü, yukarıda sözü geçen barış anlaşmaları nasıl iyi niyetten uzak ve öç alma hıncına dayanır birer dikta vesikası ise, Milletler Cemiyeti'nin de emperyalist devletlerin menfaatlerini korumaya yarar bir politik müessese olduğu görüşünde idi. Zira, Milletler Cemiyeti kurulur kurulmaz ilk iş olarak her iki büyük üyesine (Fransa ile İngiltere'ye) "manda" adı altında sömürgeler dağıtılmıştı. Burada biraz geriye dönerek Atatürk'e sorduğum bir soruya tekrar etmek isterim.) Bizim, Milletler Cemiyeti'ne girmemiz bahis konusu olmaya başladığı günlerde idi, kendilerine, *"Bu sözde barış müessesesi hakkındaki fikrinizi biliyorum; buna rağmen oraya girmek kararında bulunuşunuzu kendi kendime izah edemiyorum"* demiştim. Gülümseyerek bana şu cevabı vermişlerdi: *"Bunun sebebi gayet basit; büyük devletlerin niyet ve maksatlarını yakından kontrol etmek için, Fransızcada* "Galip daima haksızdır" *diye bir söz vardır. Biraz da o hale düşmemek için."* Atatürk'ün gerçekçiliğini aramızda geçen bu konuşma ile daha kesin bir surette açıklamak isterim: Her şeyi hoş görür bir anı idi: *"Paşam,"* demiştim. *"Büyük nutkunuzun başında memleketin ve milletin son derece karanlık bir tablosunu çiziyorsunuz, durumu tamamiyle umutsuz gösteriyorsunuz. Ona rağmen nasıl oldu da uzun yıllar süren savaşlardan sonra takati kalmamış ve ordusunun elinden* "bütün silâhları alınmış" *bir milletle hem içeriye, hem dışarıya karşı bir kurtuluş savaşına girişmek azminde bulundunuz?"* Atatürk: *"Bu azmi bana veren önce Türk askerinin fedakârlığına inancım; sonra da galip devletlerin bu harpten son derece yorgun ve bezgin çıktıklarını görüşüm ve Yunanlılar uğruna yeniden savaşa atılamayacakları kanaatine varışım ve tek başına Yunanlılarla nasıl olsa boy ölçüşebiliriz umudumdu."*

(Milliyet, 10 Kasım 1970)

II

Atatürk'ün meslek ve meşrebini mutlaka sonu "izm"li bir terimle ifade etmek lâzım gelirse *"Realizm"* sözünden daha uygun bir kelime bulamayız sanılırdı; eğer bunun yerine, düşmanlarımız da dahil olmak üzere, bütün Batılılar hep bir ağızdan *"Kemalizm"* demeseydiler ve bu deyime politik edebiyat yayınlarında sık sık sözkonusu olan *"Marksizm"* ve *"Faşizm"* gibi doktrin adlarının arasında öbürlerinden çok daha yüksek ve önemli bir yer vermiş olsaydılar.

Lâkin, Atatürk kendi adının bu vesile ile *Lenin, Stalin* ve *Mussolini* gibi diktatörler arasında geçmesinden pek memnun görünmezdi. Nitekim, ben bundan otuz iki yıl önce yazdığım titizlikte ne kadar haklı olduğunu şu satırlarla anlatmağa çalışmıştım:

"Bazı yabancı yazarlar Mustafa Kemal'le Lenin arasında bir paralel yapmak istemişlerdir. Hiç şüphe yok ki Lenin dikkate değer bir devrimci idi. Fakat Mustafa Kemal gibi kendi ideolojisini kendisi bulmuş, kullandığı taktiği kendisi tespit etmiş, yıktığı kadar, yıktığından fazlasını yapmış bir devrimci değildi.

Türk devrimcisi amacını (başkaları tarafından) yazılmamış bir dâva halinde ortaya koydu ve onu sırf kendine mahsus metodlarla hayata tatbik etti. Kemalist inkılâbın bütün azametini, bütün kuvvetini herşeyden evvel bu orijinalliğinde aramak lâzımdır. Bundan başka, Kemalizm ne komünizm gibi yalnız bir sınıf kavgasının, ne de faşizm gibi yalnız bir devlet disiplini hareketinin adıdır. Kemalizm evrensel bir plâtform üstünde vuku bulmuş, umumî tarihin seyrini kapsayan ve bütün bir insanlığın kederi ile ilgili bir hadisedir. Yeryüzünde yaşayan milletleri itibarî bir tasnif ile bir takım eşitsiz kategorilere ayıran ve büyük camiaların menfaatleri-

ni küçüklerin veya zayıfların hakkına hâkim kılan adaletsiz ve zalim bir enternasyonal hiyerarşi sistemi, ilk defa, bu hâdise karşısında sarsıldı, birkaç emperyalist devletin sırf makine kuvveti ile hayvan sürüleri gibi alıp sattığı veya kanlarını emip derilerini yüzdüğü mazlum milletler bu hâdiseden (yani Mustafa Kemal'in açtığı Millî Mücadele) ile yaptığı devrimlerden sonra artık insan haysiyetini duymağa ve taraftaraf başlarını kaldırmağa başladılar." (*)

Lâkin Atatürk'ün oynadığı bu tarihi rolü bizde kaç kişi anlamıştır? Bizans'ın fethi yılının bilmem kaç yüzüncü dönümü törenlerinde II Mehmet'i (tarihi ikiye ayırmış olmakla) alkışlarız. Neden? Çünkü, bizce Rönesans yâni Avrupa'nın Ortaçağdan Yeniçağa, iskolastikden müsbet ilimlere geçişi olayı, Bizans'ın Türkler tarafından fethi sayesinde vuku bulmuştur. Ya bu yayırlı olaydan kimler faydalanmış? Ortodoks kilisesinin fitne ve fesatlarına kapılarak Bizans'tan hudut dışı edilmiş bütün hür düşünceli bilginlere, san'atçılara, şairlere, filozoflara kapılarını açan İtalya ve İspanya gibi bahtiyar memleketler... Rönesans işte o Bizans'lı göçmenlerin getirdikleri Greko - Lâtin kültürünün ışıkları ile ilk defa Avrupa kıtasının bu köşesinde parlamaya başlamış ve nihayet bugünkü Batı medeniyetinin aydınlığını yaymıştır.

Biz de Kemalizm hareketinin dünyaya yaydığı millî uyanış ve kuruluş hareketini tarihin buna benzer bir uyanış ve kalkmış dönemi saysak daha doğru bir görüşte bulunmuş olmaz mıyız?

Ancak, bu görüşün doğruluğunu anlamak için Birinci Büyük Harbin dünyayı ne kadar bıraktığını gözönünden geçirmemiz lâzım gelir: Ortada yanıp yıkılmadık bir yer, parçalanmadık ya da yabancı boyunduruğu altına girmedik bir millet kalmamıştı. Orta Avrupa'da iki büyük imparatorluk,

(*) Atatürk adlı monografiden.

eski bir deyime göre *"harita-i âleminden silinmişti."* İtalya, sözde galip devletlerden olmakla beraber harb ganimetlerinin paylaşılmasından gadra uğradığı için korkunç bir anarşi içine düşmüştü. Orta Doğu, Uzak Doğu ve uçsuz bucaksız Asya, yeniden bir kaos devrine girmişti. Rusya da başka bir kaosdu. Yeryüzünde otoriteyi, nizamı ve kudreti temsil eden yalnız iki devlet vardı: *İngiltere* ve *Fransa.* Bunlar yenilgiden ancak Amerika'nın yardımı ile kurtuldukları halde ilk barış anlaşmasında istedikleri haksızlıklar yüzünden onu da kendilerinden uzaklaştırmışlar, her istediklerini yapmakta serbest kalmışlardı. Yalnız bir istedikleri yerine gelmiyordu; *o da Türkiye'nin taksimi.*

O vakitler, şu meşhur Padişahlar ve Halifeler devrinde, biz gene taksime mahkûm bir millet korkusu içinde yaşardık ve bunun önüne geçemiyeceğimizi bilirdik. Ama, bu meselede büyük devletlerarası anlaşmazlıklara bel bağlıyarak avunur giderdik. Meselâ, İngiltere İstanbul'u ve Boğazları Rusya'ya vermez, çünkü Hindistan yolunu tehdit altında bırakmış olur, derdik. Meselâ Avusturya - Macaristan İmparatorluğu İtalya'nın Arnavutluğu almasını istemez, çünkü, kendisinin Adriyatik'ten Akdeniz'e sarkması imkânı zorlaşır diye korkar, derdik. Hele günün birinde dostumuz Almanya'nın *Drang - Nach -Osten* politikası İngiltere'ye Irak yolunu asla açmaz vs. gibi mahalle kahvesi diplomasileri ile yüreğimize su serper dururduk.

Birinci Dünya Savaşından sonra bu argümanların bizim için hiçbir hükmü ve mânası kalmamıştı. Zira, ortada, ne Almanya, ne Avusturya - Macaristan İmparatorlukları, ne Rus Çarlığı, ne de bunlar arasındaki *"siyasî rekabet"* politikası kalmıştı. Fransa ile İngiltere'nin kurduğu iki başlı bir dünya hegemonyası yeryüzünde hüküm sürmeğe başlamıştı. Bu hegemonya başka yerlerde kendini nasıl hissettirdi, bilmiyo-

ruz. Fakat, İstanbul sokaklarında duvarların dili olsaydı General *Francher d'Esperey'nin Fatih Sultan Mehmet*'i taklit hevesiyle bir kır at üstünde İstanbul surlarından içeri girişini mi istersiniz; Fransız subaylarının İngiliz arkadaşları ile çalım yarışı yapar kabara kabara dolaşışlarını mı? Yoksa Urfa'da, Antep'te Ermenilerle bir olup Türk mahallelerini topa tutuşlarını ya da zavallı General *Giraun'yu* Adana'da halkın şopalı hücumlarına maruz bırakarak kaçıp gidişlerini mi istersiniz; size, birbirinden yüz kızartıcı, birbirinden acayip ve acıklı hikâyeler anlatılabilirdi.

Atatürk, bunların hepsini görüyor işitiyor; en duygulu tarafı olan millî gururu şerha şerha kanıyor, fakat, gene her birinden lâzım gelen ibret dersini alıyordu. Evvelâ galiplerin daşdöndürücü, göz karartıcı bir zafer sarhoşluğu içinde bulunduklarını ve bu yüzden her türlü meslekî ve ahlâkî disiplinden yoksun kaldıklarını anlıyordu. Ne beklenebilirdi artık onlardan? Subayları, askerleri bu hale gelmiş galip bir ordu, onca, mağlup bir ordudan daha büyük bir güçsüzlüğe düşmüş demekti ve bunun arkasındaki millet öyle bir zevke, safaya ve rahata dalmıştır ki, sınırları boyunca toplar patlasa tatlı uykusundan uyanmaz ve bu haldeki milletlerin başında bulunanlar yaptıkları işler, söyledikleri nutuklarla bu uykuyu daha ziyade derinleştirirlerdi. Şu *Lloyd George'un* konuşmalarına bakın. Dünyaya meydan okuyor. Deli midir bu adam? Geçen gün Trakya ile Kilikya'yı birbirine karıştırarak *"Canım, ne tuhaf yer bu? Fransız'lar Suriye'ye, Yunanlı'lar Yunanistan'a ilhak etmek isteyip dururlar!"* Mustafa Kemal, o felâket günlerinde bile kendini tutamaz kahkahalarla böyle söylenirdi. Hele Clémenceau'nun hırçınlıkları O'nun dikkatine dokunur. *"Bırakın şu bunağı, ciddiye almayın!"* derdi.

Bu suretle, Atatürk'ün kafasiyle, Fransa ve İngiltere'yi idare edenlerin kafaları arasında bir akıl yarışı başlamış olu-

yordu. Üç buçuk yıl süren bu yarışı hangi tarafın kazandığını açıklamaya lüzum görmüyorum. O yarışta *"bahsi - müşterek"*e katılanların çoğu artık bu dünyada değildir. Fakat, Atatürk ile Kemalizm dış âlemde hâlâ aktüel bir konu hareretini muhafaza etmektedir.

(Milliyet, 11 Kasım 1979)

III

Atatürk ile Kemalizmin dış âlemde hâlâ aktüel bir konu hararetini muhafaza ettiğine inanıyorum. Bunu kesinlikle söylüyorum. Çünkü, Atatürk'ün vefat yılı ve onu tâkip eden yıllar ben hep dış memleketlerde idim. Ve O'ndan ne büyük, ne samimî bir hayranlıkla bahsedildiğini işitmiştim ve çeşitli milletlerden, çeşitli ülkelerden, batılı, doğulu, diplomat veya politikacı, hattâ çok defa halktan nice kimselerin Atatürk gibi akıllı bir devlet adamından yoksun olmanın hüsranı içinde bulunduklarını görmüşümdür. Bunlardan en ziyade içime dokunanlardan biri Çekoslovakyalı profesör *Haha* idi. Hitler'in ilk darbesi ile son darbesi arasında geçici olarak Devlet Başkanlığına getirilmiş bulunan bu adamla, bir yılbaşı *kutlaşmasında* el sıkışırken gözleri yaşlı yaşlı bana şöyle demişti: *"Başınız sağolsun. Fakat uğradığınız felâket büyüktür. Bir daha eşi bulunmayacak ve tarihte misli nâdir görülen bir devlet kurucusu kaybettiniz."* Bağımsızlığı havada sallanan ve belki beş on günlük ömrü kalan Çekoslovakya Cumhuriyetinin bu geçici Başkanı, aynı zamanda Orta Avrupa'nın ünlü bir tarih bilgini idi.

Bunun üzerinden on iki yıl geçmişti. Tahran'da, Fransa

ile Uzak Doğu arasında ticarî münasebetlerde bulunan bir Hintli işadamı ile tanışmıştım. Söze bir hâtırasını anlatmakla başlamıştı. *"1938 kasımının 10 unda ortaklarımla bir iş görüşmesinde bulunmak üzere Saygon'a gitmiştim. Her gidişimde kalabalıkla kaynar görmeğe alıştığım şehrin cadde ve meydanlarını bu sefer, öylesine tenha bulmuştum ki, şaşırıp kalmıştım ve beni karşılamağa gelen arkadaşıma,* "Ne var? Bugün bir bayramınız ya da bir tatil gününüz müdür?" *diye sormuştum. Hüzünlü bir sesle aldığım cevap şu olmuştu: "Haberiniz yok mu? Bu sabah Mustafa Kemal öldü. Halk o millet kurtarıcısının "istirahati ruhu" için dua etmek üzere hep mâbedlere koşuşup kapandılar. Ben de onlara katılma isterdim ama..." "Hemen müsaade ederseniz ben de beraber" dedim.*

Sözünün burasında Hintli iş adamına, *"Gittiniz mi?"* diye sorunca, Hintli iş adamı öfkelenir gibi: *"Hiç gitmez miyim; hele İngiliz esareti altında bulunduğumuz o zamanlarda?"* dedi.

Dışâlemde Atatürk'ü böylesine içten sevenlere, ya da yazıları, kitapları ile O'nun devrimlerini değerlendirenlere daha pek çok misaller gösterebilirim. Bunlardan bazılarının birtakım yanlış bilgiler verdikleri ya da ondan devrin üç dört diktatörü arasında bahsetmek patavatsızlığında bulunanları olmuştur, ama şimdi bizde yapılmakta olduğu gibi onda *Faşim* veya *Marksizm* gibi politik doktrinlerden en ufak bir iz gösteren olmamıştır, hattâ tam tersine Atatürk'ün kullandığı inkılâp metodları bakımından öbür ihtilâl liderlerinden ne kadar ayrı, ne kadar insanî ve medenî bir kişilik taşıdığını belirtmişlerdir.

Bununla beraber, Atatürk kendi adının Stalin'ler, Mussolini'lerin (ve sonradan Hitler'in) yanısıra geçmesine tahammül edemezdi. O'nu öfkelendiren başka bir övgü şekli de

kendisini göklere çıkartırken Türk Milletini aşağılatan yazılardı. Nitekim Armstrong adında bir İngiliz subayın yazdığı "Bozkurt" kitabındaki bazı pasajlar O'nu âdeta çileden çıkarmış ve hepimizi bu esere karşı bir kampanya açmak için seferber etmişti. Oysa bu eser bizim hoşumuza gitmiyor değildi. Çünkü Atatürk'ten coşkun bir hâyranlıkla bahsediyordu. Hele askerî dehâsını tarihin en ünlü serdarlarından üstün buluyordu ve diyordu ki. *"Ne yazık! Mustafa Kemal kendi kudreti ve azameti oranında bir milletin başında gelseydi, Sezar'ın, İskender'in, Cengiz'in fütuhatlarını gölgede bırakacak zaferler kazanabilirdi."*

Hiç aklımdan gitmez Atatürk bu satırları okuduktan sonra, *"Şuna bakın! Biz fütuhat devrini kapamak için harbettik. Bu şeref bize kâfidir"* demişti. O zaten, -tevazuundan mı, yoksa aksiyon adamı olduğu kadar fikir adamı olduğundan mı- askerî zaferleri ile öğünmeyi pek sevmezdi. Atatürk'ün Dumlupınar Meydan Muharebesinin birinci yıldönümünde ve tam savaşın en kanlı safhasının geçtiği noktada tertiplenen törende sivil kıyafeti ile diğer hatipler arasında derme çatma bir kürsüye çıkarak bize düşmanı artık bir daha baş kaldıramayacak bir darbe ile nasıl ezdiğini anlatırken kullandığı şu cümleyi insanlığının ve ruh asaletinin bir belgesi olarak hâlâ derin bir heyecan ve saygı ile hatırlarım. Kırk yedi yıl oluyor. Atatürk'ün Yunan ordusunu perişan eden ve harb tarihinde kimbilir ne kadar önemle değerlendirilen o darbeden sadece, *"Geçen yıl burada büyük bir inhilâl oldu"* diye bahsedişi hâlâ kulaklarımda ve bunu söylerken rüzgârda yüzüne çarpan bir bayrağı ucundan tutarak yavaşcacık geriye çekişi hâlâ gözlerimin önündedir.

Evet, Atatürk, Başkumandan Mareşal, Gazi, Mustafa Kemal kendi eseri olan bu en büyük zaferini kutlamaya çok defa gördüğümüz nefti renkli bir avcı kostümü ile, halktan

biri gibi gelmiş, söylediği nutukta da bu zaferin şanını kendi şahsına mal etmekten çekinmiştir.

Fakat, ne yazık ki, bir takım acemi sanatkârlar O'nu resim olarak, heykel olarak kendi Büyük Adam anlayışlarına göre iddialı, kibirli bir Devlet Başkanı ya da sert, kesin bakışlı bir kumandan halinde şekilleştirmişlerdir. Bunların arkasından yahut önünden gelen kasideci şairlerimiz de O'nu ya Acem basması denilen destanlarda ya da eski minyatürlerdeki cengâverlere benzetmişlerdir. Hele bu şairlerin kafiye düşürmek zoru ile mi nedir- Türkçenin kurallarını kırıp geçirircesine Atatürk adını ikiye bölüp *"Atam! Atam!"* gibi cıvık bir hitaba çevirişleri Atatürk'ü hiç sevmediği bir "lâübalilik" çevresi içinde kim olduğu bilinmez bir hale getirmiştir.

(Milliyet, 12 Kasım 1970)

VI

Son zamanlarda Atatürk siyasî partiler arasında çekiştirile çekiştirile lime lime olmuş bir bayrak haline getirildi. Bu bayrağın artık bütünü göremiyeceği korkusu ile yüreğim titriyor. Lâkin o'nu kimin eline teslim etmeli? Devletin eline mi? O vakit de öylesine resmileşiyor, öylesine sıcaklığını, canlılığını kaybediyor ki bize önünde el pençe divan durup donmaktan başka yapacak şey kalmıyor. Yılda birkaç defa siyahlar giyinip talimli adımlarla Anıt-Kabir'e giriliyor; kabir taşının üstüne bir çelenk konuyor; Devlet ve Hükümet adamları saf saf olup üç dakika saygı duruşunda bulunuyor ve bununla Atatürk'ü anma vazifemiz sona ermiş oluyor.

Hani, O'nun öldüğü gün, bundan otuz iki yıl önce 10 Kasımda ağlıyarak, feryad ederek, saç sakal yolarak, güya Atatürk'ü ecelin pençesinden kurtarmak istiyorlarmış gibi, Dolmabahçe Sarayı'nı saran halk nerede? Çok zaman geçti değil mi? Otuz iki yılda kabuk bağlamayan yara yoktur. Fakat henüz düne kadar gençlerimizin "Atatürk, izindeyiz?" sesleri neden birdenbire kısıldı? Acaba bu iz gözle görünmeyecek kadar silindi mi? *"Evet"* diyeceğim, ama, dilim varmıyor. Fakat olayların dilini tutmak mümkün mü? Atatürk yalnız bizi bir yarı sömürge olmaktan kurtarmamıştı; bununla yetinmemiş, tekrar yarı sömürge haline dönmekten korumak için de bazı Orta Çağ Müesseselerinin karanlıklarından da kurtarılmıştı. Şimdi bu karanlıkların yeniden üstümüze çöktüğünü hissetmekteyiz. Bu silinen Atatürk'ün bugünkü iç politikamızdaki izi. Yukarıdan beri anlatmağa çalıştığımız gibi Atatürk'ün bizimle beraber bütün esir ve *"mazlum milletlere"* açtığı kurtuluş mücadelesi olmuş, hiçbiri bizim tarafımızdan desteklenmemiştir. Bunların Birleşmiş Milletlere düşen dâvalarına biz ya çekimser kalmışızdır, ya da sömürgeci devletler tarafını tutmuşuzdur. Atatürk ilkelerine ihanetimizin bu en büyüğüdür; çünkü -mazlum ve esir milletlerin- önderlik beratı "bilfiil" bizim elimizde iken şimdi dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin eline geçmiş bulunuyoruz.

Bütün bunlar gösteriyor ki, biz Atatürk'ün ne olduğu, ne yapmak istediğini anlamamışız ve hiçbir zaman anlayamıyacağızdır. Millî Mücadelemizi bir anarşi halinden çıkarıp bir devlet ve hükümet strüktürü içine alma amacı ile kurmak istediği Türkiye Büyük Millet Meclisi, baştan beri uzun bir süre yadırganmıştır. Tahsillerini Avrupa üniversitelerinde yapmış en ileri fikirli sayılan hukukçularımız bile böyle bir müessesenin kitapta yeri yok, *"İsraî ve teşriî yetkileri haiz ve*

hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir dövizi altında bir yasama meclisi görülmemiştir" dediler. Saltanat ve hilâfetin kaldırılmasına candan taraftar ya sekiz, ya on kişi vardı ve Hüseyin Cahit gibi bütün ömrü boyunca Padişaha, Halifeye meydan okumakla tanınmış fikir adamlarımız hilâfeti savunanların başında idiler. Atatürk'ün ilk silâh ve mücadele arkadaşları Cumhuriyet sözü ortaya çıkar çıkmaz kıyameti kopardılar ve muhalefet denilen şey o zamandan itibaren başlamıştır. Mareşal Çakmak, General Kâzım Karabekir gibi büyük ordu erkânı Şapka Kanununa karşı idiler. Gericiliği ezmekle görevli İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya, Atatürk'ün Kastamonu Nutku'ndan bir gün evvel mahkemeye şapka ile gelen bir gazeteci arkadaşımızı söğüp sayarak jandarmalarla dışarı attırmıştı. Alfabe reformu işinde de aynı zorluklar başgöstermişti. Eski Arap harflerinin yerine Lâtin harflerinin kullanılması kararını uygulamak için Atatürk altı ay mühlet veriyor: İsmet Paşa ise hiç olmazsa altı yıl mühlet verilmesini istiyordu.

Görüyorsunuz ki: Atatürk bütün devrim ve reformu hareketlerinde yanındakilerden daima yüz, iki yüz hattâ bazen birkaç kilometre ileride yürümüştür. Atatürk'teki bu dinamizmin üzerindeki tesirini ölümünden sonra yazdığım bir kitapta şöyle tarif etmişimdir:

"...bu ölüm hepimizin canevinde birdenbire duran bir sür'atin sarsıntısı gibi hissedildi. İçinde bulunduğumuz gemi bir kayaya mı çarpmıştı? Bu cümlemizin hayatına mal olacak bir katastrof mu idi?" (*)

O zaman fazla bir iyi niyetle bu soruya "Hayır!" demiştim. Ama, şimdi hatırlıyorum ki uğursuz falım tam bir isabetle doğruya çıkmıştır. Evet. *"İçinde bulunduğumuz gemi o âni duruş sarsıntısı ile"* bizi denize silkip Kaptan yerinde

(*) Atatürk adlı monografiden.

Atatürk'ün cenazesi ile birlikte yüzlerce mil yol alarak Umman'a doğru açılmıştır.

Birtakım budalalar varmış; Atatürk geride kaldı diyen. Bunların adına aşırı solcular deniyormuş, Atatürk, sağ mıydı, sol muydu? Herhalde ileriye koşmakta herhangi bir devrimciden çok daha aşırı idi. Nice yüz yıllık çağ merhalelerini bir atlayışta geçip gitti. Ufuk O'na dar geliyordu.

Bir gün Cumhuriyet Halk Partisinin ilkelerini gözden geçiriyordu. O sırada ukalâlık edip demiştim ki: *"Paşam, bu her bakımdan bir İnkılâp Partisidir. İnkılâp Partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez."* Yüzüme bir masumun yüzüne bakar gibi bakmış ve gülümsiyerek *"O zaman donar kalırız"* demişti. Atatürk'ün bu sözle ne demek istediğini şimdi her vakitten daha iyi anlıyorum. Açık konuşayım: Atatürk demek istemişti ki *"Ben hür düşüncemi ve hür irademi, paslanmış demir kafesler içine hapsedemem. Bu hatayı işlersem milletime ve kendime daima ileriye gitme ve yaratma gücünü kaybettirmiş olurum."*

Genç vatandaşlarım; dinleyin, dinleyin bu sözü. Yoksa alınlarımızı Anıt-Kabir'in duvarlarına dayayıp *"Affet bizi Atatürk"* diye yalvaracağımız günler yaklaşıyor.

(Milliyet, 13 Kasım 1970)

BÜYÜK İNKILÂP ve KÜÇÜK POLİTİKA

Her şeyden evvel haber verelim ki, bu küçük eser, bir polemik kitabı değildir. Muharririn siyasî hayatında bir dönüm noktasını da işaret etmiyor.

Millî mücadelenin başlangıcından beri, içinde bulunduğum politika muhitinde edinmiş olduğum sempatileri, fikir arkadaşlıklarını ve inkılâbın büyüğüne ve inkılâbın büyüklerine karşı -ilk andan itibaren- taşıdığım hörmet ve muhabbet hislerini, yüreğimde, hâlâ mukaddes bir emanet gibi saklamaktayım.

Bütün bu sempatiler, bütün bu fikir arkadaşlıkları ve bütün bu hörmet ve muhabbet duyguları bende en ulvî bir vatan aşkıyle beraber yer etmişti. Hiç bir kuvvet, bunları oradan söküp atamaz. Belki, bunların mesnedi olan insanlar değişmiş, belki, bu insanlar, benimle kendi aralarındaki bağları kesip atarak herbiri bir başka yola sapmıştır. Fakat, ben, hayatımın en yüksek bir heyecan devresinde adeta mukaddesleştirmiş olduğum ve mukaddes şeyler gibi ebedi bildiğim bu fikir ve duygu manzumesinden harice çıkamam. Zira, varlığımın muvazenesini, ben, onda buldum, o yok olsa bile, ben onu var farz etmeğe mecburum. Tam bir nizamın mahsulü olan "akıl" için "kahos" anlaşılmaz bir şeydir.

Mamafih, bu sahifelerin bazısında onu da anlamağa çalıştığım olmuştur. "Büyük İnkılâp ve Küçük Politika"nın cüretkârane görünebilecek taraflarını da bu sahifeler teşkil edecektir. Fakat, haddizatında, bu bir cür'et değil, bendeki inkılâp şuurunun, bendeki hayat hamlesinin, bütün gerileme, donma, paslanma ve anarşi unsurlarına karşı şiddetli bir aksülamelidir. Vücut, herhangi bir mikropla zehirlenmeğe başladığı vakit, tıbbın, çok defa, baş vurduğu çare o vücutta böyle bir aksülameli uyandırabilmektir.

İstiklâl mücadelesi esnasında bizi tehdit eden tehlikeler elle tutulabilir, gözle görülebilir, belli ve muayyen şeylerde ve bunlar, bize karşı cephe almış, bizimle çarpışmayı kabul etmiş bir vaziyette idiler. Arkadan Halifeci gürühu, yandan İstanbul hükûmeti, önden Yunan orduları, tepeden Avrupa emperialistleri, bizi, müttasıl vurmağa çalışıyorlardı. Ve biz, bunların hepsini görebiliyorduk, seslerini işitebiliyorduk. Maksatlarını hareketlerinden anlıyorduk ve, ona göre tedbirlerimizi alıyorduk.

Bugünkü tehlikeler bu neviden değildir. Daha adı bile bulunamamış bir illetin gizli ve sinsi mikropları kanımıza karışmış bulunuyor. Bunun arazı umumî bir çöküş, bir sarartıp soluş, bir kesinlik, bir bezginlik ve bütün mafsal yerlerinin kireç sağlamış gibi bir katılaşması, bir hareketten kalmasıdır.

İnkılâp daha on yaşında. Fakat, şimdiden, bünyesinde ihtiyar bir bünyenin bütün zaaflarını taşıyor. Bu halin, yalnız benim nazarı dikkatimi celbetmiş olduğunu iddia edemem. Bunu herkes benim kadar görüyor, benim kadar hissediyor. Fakat, bir nevi tevekkül ve nevmitlik, bir nevi fatalisma bizi, herhangi bir tedbire başvurmaktan menediyor.

İnkılâpçı, hadiselerin tesiri altında kalıp hayatını bu tesire göre tertip eden adam değildir. Bilakis, hadisatı, kendi

hayatının prensiplerine ve emirlerine tabi tutan adamdır. Büyük Türk inkılâpçısı, bu memlekette, hiçbir şeyi hatta vatan ve toprak müdafaasını bile kendiliğinden olsun diye beklemedi. Her yandan Türk tarihinin tabiî seyrini zorladı.

Bu büyük inkılâpçı, henüz, başımızdadır. Esasen, o mevcut olmasaydı, ben, bu küçük kitabı yazıp çıkarmağa lüzum bile görmezdim. Ben de, herkes gibi bir nevi marazî fatalisma içinde hadiselerin gidişini kendi köşemde lakaytça seyre dalardım. Lâkin, düşünüyorum ki, O, dün, ölüm döşeğinde yatan Ana'yı nasıl diriltmesini bildi ise, bugün, kansızlıktan ve bakımsızlıktan kuruyup giden çocuğu da kurtarmak çaresini bulacaktır. Öbürü onun ne kadar öz anası ise bu da onun o kadar öz yavrusudur.

İşte, beni, bu sahifeleri yazmağa sevkeden şey, bu ümit ve bu iymandır. "Büyük İnkılâp ve Küçük Politika"da başka bir maksat aramağa kalkışanlar boş yere vakit kaybetmiş olurlar.

1

Son Türk İnkılâbına objektif bir gözle baktığımız vakit şunu tespit ederiz; Bu inkılâpta, başka tarihlerde ve başka memleketlerde vuku bulmuş sair inkılâpların aksine olarak, yıkılan nizam ile doğan nizamın bütün zıt unsurları -ilk günden itibaren- birbirine karışmış, hep bir arada kaynaşıp durmaktadırlar. Bu kaynaşmanın, çok defa, bir didişme halini aldığı olur. Fakat, bu didişmeler dahi o zıt unsurların birbirlerini tasfiye ederek muayyen bir ahenge doğru gittiklerini ifade etmez.

Bu, baştan başa bir *kahos*'tur ve bu *kahos*'un içinde tek

bir fezada, bir kuyruklu yıldız gibi, belli bir istikamette seyri görülür. Ona, bu baş döndürücü seyri esnasında, uzaktan veya yakından katılmış olan başka yıldızlar da vardır. Fakat, bunlar, ani ve arızî bir cazibeye kapılarak kendi manzumelerinden dışarıya fırlamış bir sürü serseri yıldızlardır. Belki, yolda başka cisimlere çarpıp tarumar olacaklardır. Belki de, boşlukta, sonsuz seyirlerine devam edip gideceklerdir. Lâkin, her iki akibet de daima o kuyruklu yıldızın cazibesine tabi kalacaktır.

Gazi Mustafa Kemal, büyük ve tarihî nutuklarının başlangıcında *"Millî mücadeleye beraber başlıyan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülatında, kendi fikriyat ve ruhiyatlarının ihatası hududu bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir."* diyorlar. Biz, bu cümleyi şu yolda tefsir edeceğiz; Gazi, bir yıldırım sür'atiyle hedefine doğru yolalırken kendisine hadden fazla ağırlık veren unsurları birer birer atmıştır. Eğer lüzum ve ihtiyaç hissedip de bunları alıkoymak isteseydi, hepsini muti peykler halinde onun etrafına almış görecektir. Bir misal mi istersiniz? Onu, gene Büyük Nutkun içinde bulacağız:

"Rauf Bey, bir gün Meclis'teki odama gelerek benimle mühim bazı hususata dair görüşmek istediğini ve akşam, Geçi Örende, (Keçiören. A.Ö.) Rafet Paşa'nın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in teklifini kabul ettim. Fuat Paşa'nın da hazır bulunmasına muvaffakatini istiyzan etti. Onu da münasip gördüm. Rafet Paşa'nın evinde dört kişi içtima ettik. Rauf Bey'den dinlediklerimin hulasası şu idi: Meclis, makamı saltanatın ve belki Hilafetin ortadan kaldırılması noktai nazarının taakip edildiği endişesiyle müteezidir. Sizden ve sizin atiyen alacağınız vaziyetten şüphe etmektedir. Binaenaleyh, Meclisi ve efkârı umumiye milleti tat-

min etmeniz lüzumuna kaniim.

Rauf Bey'den Saltanat ve Hilafet hakkındaki kanaat ve mütalasının ne olduğunu sordum. Verdiği cevapta şu tasrihatta bulundu: Ben, dedi, makamı saitanat ve Hilafete vicdanen ve hissen merbutum. Çünkü, benim babam Padişahın nanı nimetiyle yetişmiş, Osmanlı ricalinin sırasına geçmiştir. Benim sırasına geçmiştim de kanımda o nimetin zerratı vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha muhafazai sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Umumî mütalaam da vardır. Bizde vaziyeti umumiyeyi tutmak güçtür. Bunu, ancak, herkesin irişemeyeceği kadar yüksek görülmeğe alışmış bir makam temin edebilir. O makam da Saltanat ve Hilafettir. Bu makamı lağvetmek, onun yerine başka mahiyetet bir mevcudiyet ikamesine çalışmak felaket ve fusranı muciptir. Asla caiz olamaz."[1]

Rauf Bey'in, Saltanat ve Hilafet hakkındaki fikirleri çok sarih ve katidir. Bu adamın, günün birinde aynı sarah ve katiyetle Saltanatın ilgası lehinde Büyük Millet Meclisi kürsüsünden beyanatta bulunabileceğine ihtimal verir misiniz? Rauf Bey, bu kürsüden, o mevzua dair iki defa söz söylemiş ve hatta *"Saltanatın lağvolunduğu günün bayram kabul edilmesi teklifini de dermiyan etmiştir.*

Nasıl?

Nasıl mı dediniz? Gayet basit. Sözü gene Gazi Hazretlerine bırakalım:

"Saltanatı lağvetmeğe karar verdiğim zaman ilk yaptığım işlerden biri de derhal Rauf Beyi Meclis'deki odama celbetmek oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde, sabahlara kadar dinlediğim kanaat ve mütealaalarına hiç muttali değilmişim gibi, ayakta, kendisinden şu talepte bulundum: Hilafet ve Saltanatı birbirinden ayırarak Saltanatı lağvedeceğiz. Bu-

(1) Büyük Nutuk, sahife 490.

nun muvafık olduğuna dair kürsüden beyanatta bulunacaksınız. Rauf Beyle fazla bir kelime teati etmedik. Rauf Bey, odamdan çıkmadan evvel aynı maksatla davet etmiş olduğum Kâzım Karabekir Paşa da geldi. Ondan da aynı zeminde beyanatta bulunmasını reca ettim."[2]

Eğer, bu ibretli vakayı hikâye eden zat bütün nezaket ve mahviyet iycabatını bir tarafa koyup, yalnız, hakikati çırılçıplak söylemek isteseydi, burada *"reca"* yerine*"emir"* kelimesini kullanması lâzımgelirdi ve, o vakit, Rauf Bey'de bize garip ve esrarlı görünen bu anî tahavvülün psikolojik mahiyeti kendiliğinden meydana çıkardı.

Mustafa Kemal, daha Sivas Kongresine riyaset etmezden evvel de reis idi. Daha doğrusu, onun reis olmadığı zamanı kimse hatırlamaz. Onun, bir başka, bir şefe mahsus olan en bariz vasıflarla doğmuş olduğuna inanmak lâzımgelir. O parmağını kaldırdı mı, her şey harekete geçer. O susup önüne baktı mı, her şey siner.

Bir arkadaşımız, ona dair bir hatırasını şöyle anlatır:

"Edirne'nin istirdadını müteakıp bir meselenin tetkik ve müzakkeresi için o şehre gitmiştik Vali konağında, Valinin nezdinde bulunuyorduk. Büyük askerî ümera ve kumandanlar vardı ve bir köşede genç bir binbaşı oturuyordu. Herkes konuşuyordu. O susuyordu. Fakat, bütün gözler, alttan alta hep onun yüzüne çevriliyor, onun ne diyeceğini bekliyor gibiydi. Bu genç zabitin sessiz huzurun bütün o büyük şahsiyetler üzerinde rahatsız edici bir tesir yapıyordu. Yanımdaki zatın kulağına iğilip sordum: -Bu kimdir?- Binbaşı Mustafa Kemal Bey, dedi."

Gazi'nin harikulade fıtratına dair böyle yüzlerce misal bulabiliriz. Gerçi, nafiz ve hâkim şahsiyetinden sızıp etrafına dağılan manyetizmalı tesirin mahiyetini burada tahlil ve

(2) Büyük Nutuk, sahife 490.

izah kabil değildir. Bu, ayrıca bir ilim ve fen işidir. Ve şimdiye kadar insanların mukkadderatına hükmetmiş, tarihin seyrini değiştirmiş bir çok büyük adamların bu tarafları bize meçhul kalmıştır. Her hadiseyi riyazî bir katiyetle ispat etmek iddiasında bulunan *meterialisma* mektebi mensupları bile bu "şef" ve "büyük adam" *fenomeni*'ne temas edince vuzuh ve ilmiyetlerini kaybeder gibi olurlar.

2

Bir millet, bir cemiyete bir şef gökten inmez. İnsanlar arasında, en büyük insan da bir muhitin, bir anın mahsulüdür. Onu, müselsel hadiseler doğurmuştur. Tarihî *determinizmaya* göre, *"Napoleon Bonaparte gelmeseydi"*, diyemeyeceğimiz gibi. *"Mustafa Kemal olmasaydı"* da, diyemeyiz. O mutlaka gelecekti, bu mutlaka olacaktı. Amma, belki, Bonaparte *Korsika'dan çıkmayacaktı; belki, Mustafa Kemal'in doğduğu yer Selanik* olmayacaktı. Fakat, bunların yerine, mutlaka, aynı evsafta bir adam, *Fransa veya Türkiye'nin herhangi bir yerinden gelecekti. Zira, bu nevi insanlar, milletlerin teşehhus etmiş* iradeleridir.

İsmet Paşa, İnönü zaferi münasebetiyle *Gazi'nin* kendisine gönderdiği bir tebrik telgrafına cevabında şu cümleyi yazar:

"Zulüm ve istibdat dünyasının en zalimane hücumlarına karşı yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve manevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhumdaki ateşle toplayıp harekete getiren Büyük Millet Meclisi'nin Reisi Mustafa Kemal Paşa."[3]

(3) Büyük Nutuk, sahife 421.

"Büyük Şef'lik hasletinin bu, güzel bir tarifidir, ve yegâne Türk inkılâpçısını bu tarife göre kabul ettiğimiz zaman, onun, birbirine bu kadar zıt unsurlarla inkılâp işini, tek başına nasıl yürütmüş olduğuna şaşmayız. Çünki, millet denilen anonim kudretin onunla beraber olduğunu biliriz. Artık, bunun önünde Rauf Beylerin, Refet ve Kâzım Karabekirlerin ne hükmü olur? Tarihî hadiselerin bu mukadder akışı içinde, fertlerin-temsil ettikleri fikir ve temayüller ne olursa olsun bir nehrin cereyanına kapılmış tahta parçalarından farkı yoktur.

"Milletin bütün kabiliyet ve kudretlerini" kendisinden toplamış olan insan ilk Erzurum Kongresinden ta Lausanne Konferansına kadar, kâh durgun ve sinsi, kâh velveleli ve coşkun, kâh sayısız girdaplarla dolana dolana akan bir nehir gibi türlü türlü döküntüleri kapıp sürükleyerek, engin istiklal havasını teneffüs ettiğimiz bugünkü sahile atmıştır. Bunlar içinde, Osmanlı Hanedanının sadık kulları vardı. Bunlar içinde Hilafetin cezbeli âşıkları vardır. Bunlar içinde, manda dilencileri, bunlar içinde, paralı bir devletin müstemleke halkından olmağa canatanlar vardı.

İlk Erzurum Kongresine iştirak edip (Heyeti Temsiliye) azası sıfatını alanların isim ve hüviyetleri göz önüne getirilince, İnkılâp namına bütün tüylerimizin ürpermemesine imkân kalmaz. Bugün, Türk matbuatının ancak hayat ve istihzasına mevzu olan Kudüs Hilafet Kongresinin manzarası bunun yanında çok daha muasır bir karakter arzeder. *Hoca Raif Efendi,* Mutki Aşiret reisi Hacı Musa Efendi, Şeyh Servet efendi gibi arkaik insan örneklerinden mürekkep bu heyet, kendi haline kalsaydı, bizi, ancak, kurunu vusta Asya'nın göbeğine atabilirdi. Fakat, bu heyetin reisi, ondan, şu kararları istihsal ediyor:

1- Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı ve Os-

manlı hükümetinin inhilali halinde millet müttehiden müdafaa ve mukavemet edecektir.

2- Hududu milliyet dahilinde bulunan bil cümle aksamı vatan bir küldür. Yekdiğerinden infikâk kabul etmez.

3- Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine hükûmeti merkeziye muktedir olmadığı takdirde temini maksat için bir hükûmeti muvakkate teşekkül edecektir. Bu hükûmet heyeti millî kongrece intihap olunacaktır. Kongre münakıt değilse bu intihabı Heyeti Temsiliye yapacaktır.

4- Kuvayı Milliyeyi âmil ve iradei milliyeti hâkim kılmak esastır.

5- Anasırı hiristiyaniye hâkimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi muhil imtiyaz iyta olunamaz.

6- Manda ve himaye kabul olunamaz.

Şimdiden, Lausanne sulh konferansının eşiğinde gibiyiz. Erzurum Heyeti Temsiliye'sinin isim ve hüvviyetlerini görür görmez, bize, Asya'nın ıssız steplerine doğru yol göründü diye, telaşa düşmüştük. Fakat, işte Avrupa'nın en medeni merkezine doğru yol alıyoruz. Bu kararların içinde ne bir tek dua parçası, ne dinî bir tabir, ne de bir şeyh veya aşiret reisinin şivesi var. Yemin edebiliriz ki, bu maddelerin her biri, genç reisin kendi kafasından ve kendi elinden çıkmıştır.

Sivas Kongresinde, dıştan görünüş biraz daha müstekâmildir. Burada, hacılar, hocalar yerlerini birtakım genç kumandanlara, amirallere, tecrübeli inkılâpçılara, vali ve muharrirlere terk ederler. Fakat, bunlar , ötekilerden daha az tehlikeli irtica unsurları değildir. Çünkü bunların kafaları Fıkıh yerine modern bir mantıkla mücehhezdir ve misallerini hep günün canlı ve hâkim realitelerinden almaktadırlar.

Bunlardan biri der ki:

"Herhalde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap

bir memleketi, pek münbit olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira varidatı olan bir kavim için bir müzahareti hariciye olmaksızın idamei hayat etmek imkânı bulunmaz."[4]

Bunlardan bir diğeri der ki:

"Bütün milletler bizi tamamen müstakil bile bırakacaklarını söyleseler gene müzaharete mühtacız. Dört yüz ila beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize, bunu ödeyiniz diyecekler. Halbuki, bizim varidatımız bunun faizini bile ödemeye kâfi değildir. O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız. Bunun için, müstakil yaşamaya vaziyeti maliyemiz müsait değildir. Sonra, yanıbaşımızda bizi taksim etmeği emel edinmiş hükûmetler vardır. Onların ihtirasatına karşı mahvoluruz. Parasız ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyor. Biz, kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dreytnot yapıyorlar. Biz yelkenli bir gemi bile yapamıyoruz. Bu haller ile bugün istiklalimizi kurtarsak bile gene günün birinde bizi taksim ederler."[5]

Bunlardan bir başkası da bütün bu sözleri şöyle bir karara bağlıyor:

"Bu manda meselesi hakkında, şimdiye kadar gerek matbuat ve gerek sair mahfil tarafından bir çok şeyler söylendi. Vakıa, heyeti aliyeniz, müzahareti hariciye esasını kabul buyurdu ise de bu müzahareti kimseden isteyeceğimiz tasrih edilmedi. Amerika olduğu iyma tarıkıyle anlaşılıyorsa da benim kanaatimce doğrudan doğruya zikrinde bir mahzur olamaz."[6]

Bu hatiplerin, şu sözleri söylemek için İstanbul'dan kalkıp ta Sivas'a kadar neden geldiklerine hayret edilir. Kurt

(4) Büyük Nutuk, sahife 82.
(5) Büyük Nutuk, sahife 84.
(6) Büyük Nutuk, sahife 84.

postuna bürünmüş bu yumuşak başlı kuzuların en tabiî yeri İstanbul değil midir? O ağılda istedikleri kadar meleyebilirlerdi. O sakin ve rahat yeri terk edip de bu yalçın Anadolu yollarına üşüşmelerinin sebebi acaba ne olsa gerektir? Hangi saik, köhne Osmanlı ricalinden hiç farkı olmayan bu politikacıları Türk milletinin bu ateşin davası içine almıştır?

Bu sualin cevabını, ancak, o devrin içtimaî ruhî ahvalini tahlil ettiğimiz zaman verebiliriz.

3

1908 10 Temmuz inkılâbı şuursuz ve sistemsiz bir hareketti. Bu harekete önayak olanları çoğu *"küçük politika"* merdivenlerinin basamaklarından şahsî ikbale, mesnede, veya servete ermek için tırmanan *"arriviste"*lerden başka bir şey değildir. *Binbaşı Enver Bey,* bu gibilerin en bariz örneklerinden biriydi. Hemen bütün İtihad ve Terakki erkânına -beş on kişi istisna edilecek olursa- Enver'in ihtirasiyle kımıldayan kimseler nazariyle bakabiliriz. Muayyen sistemlerin, yüksek ideallerin boş bıraktığı ruhlarda ve kafalarda, ancak, böyle macera yelleri esebilir. Bu yel, harbi umumîde büyük bir fırtına halini aldı. 10 Temmuz inkılâpçılarının kimini yedi kat gökyüzüne çıkardı, kimini yedi kat yerin dibine attı. Lâkin, bunlar arasında bir zümre kaldı ki, henüz, ne yüksek ikbal zirvelerinin sarhoş eden havasını, ne de bu hava kadar gurur verici tarihî ve şanlı felekatlerin kahramanlığını tatmıştı.

İşte, bunlar *Mustafa Kemal*'in açtığı kurtuluş yolunda kendilerine bir muvaffakıyet imkânı aramağa çıktılar. Vatanın tehlikeye düşüşü, onlar nazarında, kendi önlerini kapa-

yan birinci sınıf politikacıların ortadan kalkmasından başka bir şeyi ifade etmiyordu.

Lakin, bu adamların bir büyük eksikliği vardı. Hiçbiri, İttihat ve Terakkı erkânının enerjisine ve pişkinliğine malik bulunmuyordu. Onun için, hepsi de maksatlarına vasıl olmak için, en kolay ve en az tehlikeli yolu arayıp bulmağa çabalıyordu.

Hiç şüphesiz, ne *Refet Paşa* ve *Rauf* ve *Kara Vasıf* Beyler yeni bir harbe atılmak ihtimalini göze alamazdı. Bir kompromi ile davayı tatlıya bağlayıp işin içinden sıyrılmayı tercih ederlerdi. *Amerika* mandası istemek ise, hatıra gelecek tedbirlerin en kolayı idi.

Bu manda zihniyeti, ilk *Sivas* kongresinden ta *Dumlupınar* zaferine kadar muhtelif isimler ve şekiller alarak bütün kurtuluş mücadelesince devam eder. Çünkü, bu zihniyet bir nevi Osmanlı terbiyesinin mahsulüdür. Biz, o neslin evlatlarıyız ki, memlekette bir felaket havası estiği zaman, babalarımızın gözleri, batı ufuklarından bir ecnebî donanmasının direklerini gözletlerdi ve bunlar, birbirinin kulağına iğilip: *"Canım, kasavet çekme. Hiç İngiliz bırakır mı? Hiç Fransız müsaade eder mi? Mutlaka birinden biri gelip bir çaresini bulur" derdi.*

O zaman devletin başında bulunanların da bundan başka türlü konuştuklarını zannetmeyiz. Bütün Babıâli siyaseti, Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatını büyük devletler arasındaki rekabetlere bağlama esasına müstenitti. Kara Vasıf Beyin Sivas kongresinde, "Bizi taksim ederler. Bizi taksim ederler" diye tekrarladığı söz, hemen üç çeyrek asırdan beri devam eden Babıâli edebiyatının harcıâlem temrinlerinden biridir.

"Bizi taksim ederler" Kim? Ne için? Bu, malûm bile değildir ve Türk milletinin iradesi, bütün bu davada asla mevzu-

bahis olamaz.

Her biri, işte, o Osmanlı devletinin kahos'undan fırlamış bu adamlar indinde, zaten parçalanmış, belli başlı bütün müdafaa noktaları işgal edilmiş, ordusu dağılmış bir memleketi silâhla kurtarmağa kalkışmanın manası bir delilikten ibaret olmak lâzımgelmez mi?

Denilebilir ki, Mustafa Kemal, bu deliliğe tek başına atıldı. Arkasında kesif bir kalabalık, ona, yumruklarını sıkıyor, dişlerini gıcırdatıyor, homurdanıyor, bazen sabrı taşıp *"Dur"* diye bağırıyordu. Lâkin, ona, millet denilen, gözle görülmez, elle tutulmaz esrarengiz kudretten vahiy gelmişti. Mutlaka, nübüvvetinin icabatını ifa edecekti.

Büyük Nutkun bir tarafında, nakledildiğine göre günün birinde, *Ali Fuat Paşa,* Gazi'ye sormağa gelmiş:

-Senin aport*'ların kimlerdir?*

Büyük ve münzevî rehberin hiç bir zaman *aport*'ları olmamıştır. Onun emrine tabi olup, her dediğini yapanlar bulunmuştur. Onun elinde bir âlet gibi işleyenler olmuştur. Fakat, onun maksadını kendi maksadı, onun idealini kendi ideali gibi benimseyip, onun mevcudiyetinde fena bulmuş tek bir adama, son Türk inkılâbı tarihinde hemen hiç rasgelinmez.

En yakın gençlik arkadaşları bile onun yalnız huyuna ve mizacına ait hususiyetlerini öğrenmekle kalmış ve ruhunun derinliklerine nüfuza kadir olamamıştır. Fethi Beyin son politika macerası Gazi'nin bu en eski ve en samimî arkadaşının bile kendisini hakkıyla tanımış olmaktan ne kadar uzak bulunduğunu bize ispat etmedi mi?

Burada, Gazi'nin insanlık tarafını tanıyıp, tanımamak mevzuubahis değildir. Gazi'yi Türk inkılâbının canlı ve müşahhas bir mümessili sıfatiyle anlamış olmak lâzımdır. Bu idrakten mahrumiyet, bizi, Türk inkılâbının ruh ve manasını

sezip kavramaktan menetmiştir. İşte inkılâbın başından bugüne kadar içinden bir türlü sıyrılamadığımız tezebzübün ve bizi, milli hareket seyrinin takip ettiği istikamete rağmen daima soldan sağa doğru iten kör kudretin menbaını, burada aramalıdır.

4

Bizde inkılâp hamlesine, daima, iki türlü irticanın kemend vurduğu görülür. Bunlardan biri medresenin, öbürü *Babıâli*'nin mahsulüdür.

Tanzimat, medresenin yanıbaşında mektebi açmakla, taassup ve irtica zihniyetine yeni bir şekil vermiş oldu. Klasik softa tipine bir rokoko softa tipi daha ilave etti. Bunlardan birinin yüzü şarka, öbürününkü garbe dönüktür. Biri, sarıklı, cübbe ve şalvarlı, öbürü fesli, setre pantalonludur. Biri, hadisten ayetten mialler getirerek konuşur. Öbürü, frenkçe tabirler kullanmakdan meramını ifade edemez. Birisi, Fıkıh, öbürü hukukla âmildir. Bunun dediğini, o, onun dediğini bu anlayamaz. Karşı karşıya geldiler mi, aralarında, mutlaka, feci birtakım münakaşa ve münazaalar çıkar ve bunu, ne birinin Fıkhı, ne öbürünün Hukuku halledebilir.

İşte, biz, birbirine bu derece zıt görünen bu iki tip insanı ve bu iki tip insanın temsil ettiği zümreleri inkılâp karşısında elele vermiş, bir arada yürür görüyoruz. Niçin, nasıl? diye şaşırıp kalmayalım. Bu iki insan tipi, iki ikiz kardeş gibi bir birinin eşi ve yoldaşı idi. Ne kafataslarının teşekkülü, ne beyinlerinin teşekkülü, ne beyinlerinin nesci, ne muhakeme ve mütalaa tarzları itibariyle aralarında ufak bir fark bulmak kabil değildi. Birinin arabî ibarelerle *(ulemayi islamiye)* den

bahsedişiyle, öbürünün frenkçe istilalarla *(mutebahhirini eferenciye)*den dem vuruşu beyninde yalnız bir mevzu başkalığı vardır. Bu başka başka mevzuları, her iki kafa da aynı dar mantık, aynı taassup, aynı pasiflik'le kendisine maletmiştir. Dünyanın bütün ralite'leri dile ve harekete gelse de o mevzuları bu kafalardan söküp çıkarmağa çalışsa aynı müşkilata uğrar. Çünkü, bunlar o nevi kafalardır ki, içlerine neyi alsalar bir buzdolabının kalıpları gibi kaskatı dondururlar. Yani, her malumatı, her fikri, her nazariyyeyi bir (nas) haline sokarlar.

Onun içindir ki, bunlardan bir kısmını Büyük Millet Meclisi'nin meşrutiyetine, öbür kısmını Halifesiz bir devletin meşrutiyetine ikna edebilmek için Gazi'nin çekmediği müşkülat kalmamıştır ve bu yoldaki hareketleri, daima, emrivakıylerle, taktiklerle yapmak istirarında kalmıştır.

"- Tevhidi kuva nazariyesi hangi kitapta görülmüştür?"

"- Hilafetin Saltanattan ayrılması şer'an ne suretle kabul olabilir?"

Mektepli softa ile medreseli softanın ağızlarından, hemen, bir anda çıkan bu iki sual, genç inkılâbın başı üstünde iki paslı kılıç halinde çatışıyor.

16 Mart hadisesi vuku bulmuştur... İstanbul polis müdiriyeti Meclisi Mebusanı kapatmış, azalarından bazılarını tutup İngiliz kuvvetlerine teslim etmiştir. Arta kalanların mühim bir kısmı da ya dağılmış, ya saklanmış veyahut *Anadolu*'ya kaçabilmek çarelerini arıyor. Osmanlı paytahtı, adeta, batan bir gemiyi andırıyor. Herkes, kendine göre bir selamet sahili bulmağa çabalıyor.

Tam bu sırada, Gazi'nin Anadolu içlerinden sesi duyuluyor:

"Merkezi devletin dahi Düveli İtilafiye tarafından resmen işgali, kuvvet teşriiye ve adliye ve icraiyeden ibaret olan ku-

vayı milliyei devlet olan kuvayi milliyei devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifayı vazifeye imkân göremediğini hükûmete resmen tebliğ ederek, Meclisi Mebusan, dağılmıştır. Şu halde makarrı devletin masuniyetini, milletin istiklalini ve devletin tahsilini temin ederek tedabiri teemül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salahiyyeti fevkaladeyi haiz bir meclisin Ankara'da içtimaa daveti ve dağılmış olan mebusandan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zaruri görülmüştür." v.s.[7]

Bu sese İstanbul'dan koşan koşana... İstanbul Meclisi Mebusan reisi Celalettin Arif Bey de bu koşanlar arasındadır. Mektepli softa tipinin en belli örneklerinden biri olan bu zat, canını kurtarmak için *Düzce'den Ankara'ya* doğru yol alırken hukukıy ve kanunî endişelerini bir an elden bırakmıyor. Her merhalede bir, durup, canını kurtarmak imkânını kendisine bahşeden büyük inkılâpçı ile yaptığı telgraf muhaberelerinde *"bir meclisi fevkaledenin içtimaı ne kadar mesip ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas(?) etmesi lâzımdır"* diyor.

Şaşkın kanunşinas, bir dakika düşünmüyor ki, kendisini o büyük cüssesiyle yalçın Anadolu dağlarına tırmandırmakta olan hadise ne dereceye kadar kanunidir.

Gazi, büyük nutkunda der ki: *"Celalettin Arif Bey, Ankara'ya geldikten sonra kendisiyle ve diğer bazı* 'kanunşinasan' *ile bu meseleye dair (yani icraî ve teşrii selahiyyetleri kendinde toplamış bir meclis teesisi meselesi) oldukça uzun süren müzakere ve münakaşalar cereyan etti. Fakat, aldanmıyorsam, Celalettin Arif Bey, hiç bir vakit, benim, Büyük Millet Meclisinin mahiyet ve selahiyeti hakkındaki noktaî nazarıma iştirak etmemiştir."*

Büyük Nutkun sahibi, kendi noktaînazarına iştirak et-

(7) Büyük Nutuk, sahife 314.

meyen *"kanunşinas"*lardan daha bir çok isim sayabilir. Eğer, Celalettin Arif Bey, bu noktaî nazara-ki inkılâbın esasıdır-iştirak etmediğini zaman zaman göstermekte devam etti ve öbürleri bu ayrılıklarını sakladı ise, biz, buna, nihayet, o insanlarla bu adam arasında bir mizaç farkı olarak bakabiliriz.

Nitekim, yıllar geçecektir. Hadisat, hep büyük inkılâpçının fikir ve iradesine göre inkişaf edecektir. Zafer olacaktır. Fakat, memleketin *"kanunşinasanı"* ile inkılâp arasında (icraî ve teşril selahiyyetleri kendinde toplamış bir meclis olabilir mi, olamaz mı?) münakaşası, kâh *Lutfi Fikri Beyin* broşüründe, kâh şu veya bu gazetecinin makalelerinde, kâhhatta, Millet Meclisi kürsüsünde, o günden bugüne kadar sürüp gelecektir.

Son inkılâp tarihimiz dikkatle mütalaa edilecek olursa, görülür ki, inkılabın başı kara kuvvet dediğimiz asıl irtica unsuruyla, bunlarla olduğu kadar, uğraşmak mecburiyetinde kalmamıştır. Din ile dünya işlerini, kitapla hayat arasındaki davadan daha kolay halletmiştir.

5

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin, hoca efendilerinden mürekkep olan bir Encümeninde,saltanatın Hilafetten ayrılıp kaldırılması meselesine dair cereyan eden bir müzakare esnasında Gazi ile bu hocalar arasındaki sahneyi hatırlayalım:

"Üçüncü encümen bir odada içtima etti. Riyasetine hoca Müfit Efendiyi intihap eyledi. Meseleyi müzakere etmeğe başladılar. Şeriye encümenine mensup hoca efendiler, Hilafetin saltanattan münfek olamayacağını maruf safsatalarla istinat ettirerek iddia ettiler. Bu müddeiyatın cerh ve nakzında ser-

best idareikelam edenler ortaya çıkan görünmediler. Biz, çok kalabalık olan odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda bir müzakerenin maksut neticeye iktiranına intizar etmek bihude idi. Bunu anladık. Nihayet, müşterek encümenreisinden söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu beyanatta bulundum: -Efendiler, dedim, hakimiyet ve saltanat, hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabıdır diye müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vazıülyet olmuşlardı ve bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi. Şimdi de Türk milleti, bu mütecavizlerin hatlerini ihtar ederek hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emri vakidir. Mevzuubahs olan millete saltanatın hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele, zaten emri vaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemmehal olacaktır. Burada içtima edenler, meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde gene hakıkat usulî dairesinde, ifade olunacaktır. Fakat, ihtimal, bazı kafalar kesilecektir."[8]

Ve bu suretle. Gazi, hilafet ve saltanat meselesini bir çırpıda kesip atmıştır. Çünkü, bu çürük düğümün, hakikaten, bazı kafaların kesilmesiyle çözüleceğine kanidi. Bütün o hoca Efendiler, neyi müdafaa ve temsil ediyorlardı? -Zaten kendiliğinden çökmüş bir saltanat müessesiyle, artık, yeni âlem içinde hiç bir mana ifade etmeyen ve dünyanın her tarafında bir müstehase haline giren bir nevi ilim ve akıl sistemini...

Hiç şüphesiz, bu, modern müdevvenata müstenit bir hukuki mesele olsaydı bu kadar kolay halledilemeyecekti. Çünkü Büyük İnkılâpçının, sanırım, biraz da istihza ile, (kanun-

(8) Büyük Nutuk, sahife 494.

şinasan) adını taktığı kimselerin istinat ettikleri bilgi ve fikir sistemi, henüz, içine katılmak istediğimiz medeniyet âleminin canlı harsını teşkil etmekte ve bu harsın mahsulü olan müesseseler, henüz, ayakta durmaktadır.

Gerçi, Avrupa'nın cehennemî techizata istinat eden zalim ve kahhar siyasetine karşı bile boyun eğmemiş olan büyük Türk İnkılâpçısı, o âlemin bürokratik ve harsî mehabeti önünde de ezilecek takımdan değildi. Nitekim, çok defa, rejim şekli bahsi geçtikçe. *"Bizim rejimimizin şekli bize mahsustur. Şu veya bu milleti taklit etmiyoruz."* dediği vakidir.

Gazi, imkân bulsaydı, bu rejim meselesini ta ilk gününden daha radikal bir tarzda halletmesini ve devlet binasını,[9] kendi inkılâp prensiplerimizin ve kendi hakıkatlerimizin -çünki, her milletin kendine göre hakikatleri vardır- emrettiği şekilde kurmasını bilirdi. Fakat, burada, tarihî decerminisma, işe karışıyor.

Son Türk İnkılâpı vuku bulduğu sırada, henüz, tanzimat devri nihayet bulmuş değildi. Hâlâ da bulmuş değildir. Devlet ve idare sahasında hâkim olan unsurlar hep Babıâli'den, yani Tanzimat devrinden bize intikal etmiş unsurlardır. Ve bunların hepsi iliklerine kadar bürokrattır. Osmanlı İmparatorluğunun (müdevvenatı kanuniyesi)ni bunların beyninden çıkardınız mı, her birinin kafası boş bir kalıp haline girer ve bu boş kalıpları yeni şeyle doldurmak uzun zamana mütevakkıftır.

Halbuki, Gazi, İnkılâbın ilk safhalarını bitirdikten sonra, hemen, normal bir devlet kurmak ıstırarında idi. Bu normal devlet ise, ancak, idarenin askerî manzarasına bir nihayet verip onu sivrileştirmekle kabil olacaktı ve memleketin bütün sivilleri de bu bürokratlardan ibaretti. Onun için, denilebilir ki, Osmanlı saltanatını ve müstehasedin müessesele-

(9) Burada mevzuubahis olan şey "administration"dur.

rini kökünden söküp atan Türk İnkılapçısı, o müesseselerin bir eşi ve -belki- en tehlikelisi-çünki, en canlı ve muasırı-olan Babıâli'yi bütün ruhu ve bütün kadrolarıyle olduğu gibi kabul ve muhafaza etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Tarihî determinismaya göre, buna; muhitin bir hadisenin vukuuna müsait ve hazır olmaması denilir. Ne gariptir ki, zamanın seyrini değiştiren büyük Türk inkılâpçısı, tarihin, yalnız bu kanunu önünde irkilmiş ve bu zarurî irkiliş Türk İnkılâbının dinamik hamlesini durduran sebeblerden biri olmuştur.

Türk İnkılâbının dinamik hamlesinden ne anlıyoruz? Bunun manasını dört kelimelik bir formül ile taarif etmek mümkündür. Türk ınkılâbının *dinamik* hamlesi, Osmanlı tarihinin seyrine karşı durmak bilmeyen bir yürüyüştür. Bu"*yürüyüş*", askerî adımlarla başlayıp devam ettiği müddetçe bir lahza aksamadı. Coşkun bir sel halinde önüne ne rasgeldiyse söküp koparark, itip kakarak ve nehrin,ters akan dalgalarını hep, geriye doğru atarak, aktı, aktı. Fakat, ne vakit ki, İstanbul'un dar ve bozuk sokaklarından geçerek köhne Babıâli'nin eşiğine vardı, orda, tehlikeli bir vakfa ile duraladı. Güya, o mezar-binanın içinden esen soğuk ölüm rüzgârı bu coşkun seli, bir anda dondurmuştu.

Bu kadarla kalsa iyi. Fakat, veametli *fantasmagori* devam etti. O geniş lahtin içindeki hücrelerde örümcek ağına sarılı yatmakta olan cenazeler, birer birer ayağa kalktı. Her biri yeşile çalmış redingotları sırtlarında, sustası bozuk kaloş potinleri ayaklarında ve tomarlarla evrakı-resmiye koltuklarının altında, sahneye çıktılar. Her biri, eski Babıâli kadrosu içindeki koltuğuna oturdu. O küflü ve tozlu kâğıtlar, yeniden, masalar üzerine serildi ve kalemler gıcırdamaya başladı. Bunlar, genç Türkiye Cumhuriyetinin idaresini ellerine almışlardı. Artık, eski plana göre yeni hükûmet kurulmuştu.

Fakat, memleket, artık, eski memleket, halk, artık eski halk değildi. İnkılâbın ortaya attığı prensipler-ki hepsi, geniş bir hürriyet havası içinde doğdular-bu küf kokan mahzende neşvünüma imkânını bulamazdı. "Lausanne sulh mahadesi"-ni meydana getiren müteaddî zihniyet, korku, tevekkül, uyuşma ve feragât üzerine müesses eski diplomisi usüllerine dönemezdi. Siyasî istiklâli takip etmesi lazımgelen iktisadî istiklâl mücadelesi için eski müstemleke idaresinin *ekonomik* cihazları son derece iptidaî idi.

Buna rağmen, muasır ve inkılâpçı Türkiye'de kurunuvustaî çıkrık işlemeğe başladı. Bunun sekiz on yıllık randımanını son fasılda sayıp dökeceğiz.

6

İlk Sivas kongresindeki riyaset meselesinden -hatta, belki de *Mustafa Kemal Paşa*'nın *İstanbul*'u terk edeceği gün *Rauf Beyin,* onu, bu seferden alıkoymak istemesiyle başlayıp-ta son *Fethi Bey-İsmet Paşa* düellosuna kadar devam eden ihtilafların adına, kısaca, *"bizantinizma"* namını veriyoruz. Bunun türkçesi *"saray entrikaları"* demek olup bir ikbal ve iktidar mevkii etrafındaki boğuşma ve didişmeleri ifade eder. İnkıraza uğrayan her cemaatte *"bizantinizma"* ilk dağılış ve çürüyüş alametidir. Fakat, biz, burada bir inkılap mevzuu üzerindeyiz. Ne *Roma'da Karakalla* devrini, ne de İstanbul'da *Paliolog* saltanatını anlatıyoruz. Hatta, *Bizans İmparatorluğunun* bir temadisi demek olan *Osmanlı İmparatorluğu* bile bizim bahsimizden hariçtir. Çünkü, bir şehrin içinde, kötü bir saraydan ibaret kalan bu imparatorluk da artık, tarihe intika etmiştir.

Demek ki, başlayan bir tarihin tahlilini yapıyoruz. Ve bu tahlili yaparken o anda en müthiş inkıraz unsurlarından birini buluyoruz. Bu, merak ve endişe ile tetkik olunacak bir hadisedir.

Sivas kongresi kurulurken riyasete Mustafa Kemal Paşa'nın geçmesi neden bir mesele teşkil ediyor? Safderun olmayalım. Bunun manası şudur; Batan bir gemide bile, herkes kumanda mevkiini ele geçirmek istiyor.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerî ve şahsî prestiji ise bunu kendinden nezetmeğe manidir. Ne yapmalı? Derhal, küçük entirikalar, dolambaçlı teklifler, müraice çevirme ve çelme hareketleri başlıyor. Bu da muvaffak olamayınca, Mustafa Kemal, daha ilk celseden itibaren, karşısında, enikonu bir muhalefet cephesi buluyor.

"Manda" isteyip istememek, Meclisi İstanbul'da veya *Anadolu*'da toplayıp toplamamak, paytahtla alakayı kesip kesmemek gibi meseleler ortaya atılıyor. Bunların hiçbiri bir prensip davası değildir. Fakat, her biri Mustafa Kemal'i iz'ac için icat edilmiş vesilelerdir.

Bunlar, bu boş didişmelerle, burada, meşgulken *Erzurum*'dan veya *Kars*'tan diğer bir kumandanın halecanlı ve telaşlı sesi duyuluyor: *"Aman, ne siz (yani Mustafa Kemal Paşa) ne de Rauf Bey, hükûmetle herhangi bir vazife deruhte etmeyiniz. Mebuslar arasında grupunuzun başında kalınız."*

O zaman ortada, daha ne hükûmet, ne Meclis, ne de grup vardır. Lâkin, siyasî ihtiras bunların hepsine takaddüm ediyor. Yedi kat cehennemin dibine batmış olan İstanbul şehrinde kalan bile ıssız Anadolu yaylalarının üstünde cereyan eden hailede hiç kimseye bir şeref hissesi vermek istemiyor. Bu şehirde, *İngiliz* polisinin gözü altında toplanan içtimalarda insanlar biribirinin kulağına fısıldıyor: *"Aman, dikkat edin, hiç bir baş sivrilmesin. Hiçbir isim etrafında neşriyat*

yapmayalım. Sonra, başımıza ikinci bir Enver Paşa *çıkar."* Sanki, bütün vatan davasının yegâne parolası bu imiş; sanki, memleket yalnız bununla kurtulacakmış gibi...

Ne vakit ki, bütün hadiseler, birbirî ardısıra, Mustafa Kemal'in, yalnız onun işaret ettiği tarzda vuku bulmağa, ne vakit ki onun şahsî kudreti bütün millî harekete silinmez damgasını vurmağa başladı, o vakit, küçük ihtiras dalgaları, binanın birinci katından ikinci kata doğru alçaldı. Fakat, bu alçalışla onun şiddet ve savleti daha ziyade artmış oldu.

Düşman kuvvetleri önünde henüz teşekkül eden askerî cephenin ilk hadisesi iki kumandan arasındaki ihtilaf olmuştur, bu ihtilâf, bir *ıstratejia* davasında çıkmış olsaydı mazur ve tabii görülebilirdi. Fakat, Refet Paşa, kendisinin de prensip itibariyle red etmediği askerî bir lüzum üzerine Cenup ve Garp cephelerinin tek bir cephe haline konulup bu cephe kumandanlığına *İsmet Paşa'nın* tayin edilmesi üzerinedir ki, adeta bir çocuk gibi küsmüş ve kendisine teklif edilen *Müdafaai Milliye* vekâletini red ederek *Ilgaz* ormanlarına çekilmiştir.

Burada sözü, gene Gazi Hazretlerine bırakmak ihtiyacını hissediyorum:

"Refet Paşa, esas irtibariyle gene askerî bir vazife deruhte etmek taraftarı idi. Fakat, benim tarzı tesviyemi beğenmedi. Diyordu ki: -Müdafaaî Milliye vekili olan Fevzi Paşa'nın makamından istifa etmesine sebep yoktur. İsmet Paşa'nın Erkânı Harbiyeî Umumiye riyasetinden istifasını zarurî görüyor ve bana da bu aralık bir vazife vermeği düşünüyorsanız tarzı tesviyenin ona göre tanzimi mümkündür.

"Ben, birden bire Refet Paşa'nın mütalaasında mündemiç maksada, nasılsa, intikal edemedim. Çünki, biraz sonra anlar gibi olduğum noktaî nazar hatırıma gelmemişti. Müteredditolduğum noktayı tavzih için bizzat kendisine sordum. De-

dim ki; Yani siz mi Erkânı Harbiye reisi olmak istiyorsunuz?

"Gerçi, vazıh bir cevap vermedi ama, ben, maksadının tamamen bundan ibaret olduğun kabul ettim.[10]

Bunun üzerinden beş altı ay ya geçmiş ya geçmemişdi ki, tesadüf, beni, bu hadisenin garip ve garip olduğu kadar feci bir safhasına şahit kıldı. *Eskişehrin* sukutu gecesiydi. İsmet Paşa, *Kütahya-Altıntaş* ric'atinden sonra kuvvetlerini *Sakarya*'nın şarkında, düşman hattından mümkün olduğu kadar uzak bir mevzide toplamağa çalışıyordu.

Biz, *Ankara*'da eski Erkânı Harbiye'nin bulunduğu binada, bir odadayız. Tam yanımızdaki odada Gazi ile Fevzi Paşa bir harita üstüne iğilmiş askerî harekâtı saati saatine takip ve tetkik ediyorlar. Aşağıda telgraf mütemadiyen işliyor ve cepheden gelen malumatı yandaki odaya, yandaki odadan çıkan emirleri cepheye tebliğ ediyor. Vakit, gecedir. Hem de gecenin ilerlemiş bir saati. Sarı bir ay aydınlığı, pencereden görünen çıplak *peyizajı*, sapsarı yamaçları, aşağıdaki derenin söğütleriyle karşı tepenin keskin çizgilerini sıtmalı ve donuk, bir renkle aydınlatıyor. Sessizlik o kadar mutlak ki, alt kattaki telgrafın mütemadî tiktakları olmasa yüz kilometre ötede, gerileyen ordu ile ilerleyen ordunun ayak seslerini işitecek gibiyiz.

Birbirimizle hiç konuşmuyoruz. Yüreğimizdeki çöküntünün altında bunalmışız. Hatta, içimizden biri, *Halide Hanım*, başını pencereden dışarıya uzatmış, zannedersem, ağlıyor. Tam bu sırada, içeriye, gülerek, şakalaşarak Refet Paşa girdi. Onu, hiç o akşamki kadar neşeli görmemiştim. O kadar ki, ilk bakışta, musibetten aklını kaybettiğine zahip oldum. Halide Hanıma doğru yürüdü: *"Ne dersiniz Hanım efendi, Turan'a yol göründü mü?"* dedi. Ağzından çıkan her kelime bir kahkahanın üstünde hopluyordu.

(10) Büyük Nutuk, sahife 428.

Halide Hanım maruf romanında şöyle bir cümle vardı: *"Turan, sevgili ülke, söyle, sana yol nereden ?"*

Refet Paşa, bu cümleyi bir besteli mısra gibi terennüm ediyor ve ikide bir *"İşte, bunun böyle olacağı evvelden belli idi"* tarzında birtakım mütalaalar söylüyordu.

Ben, o sıralarda, politika denilen şeyde şimdikinden çok daha toy idim. Vatan müdafaası gibi müşterek ve hayatî bir dava etrafında toplanmış olan insanların bazı benlik ve haysiyet meselelerini bu davadan daha üstün tutabileceğini asla tahayyül edemiyordum. Fakat,zaman bana öğretti ki, en büyük tarihî hadiselerin içinde de bu neviden küçük ihtiraslar kaynaşıp durabiliyor. Bu kısır ve menfi didişmeler, bir harbin en ön siperlerinde, ölümle karşı karşıya, boğaz boğaza gelindiği anda bile dinmiyor. İnsanları mezarlarına kadar takip ediyor.

Gazi'nin büyük nutukları dikkatle okunduğu vakit nezarı dikkate çarpan hadiselerin en başında bu şahsî mücadelelerin hikâyesi gelir. Millî kahramanı, bir taraftan, İsmet Paşa'nın dediği gibi, *"Bütün bir zulüm ve istibdat dünyası ile çarpışırken"*, diğer taraftan kendi içimizdeki nifak ve fesatlarla uğraşır görürüz. Denilebilir ki, bu içten didişmeler, Gazi'yi, sarayın, Babıâli'nin, Çerkes Etem'in ve itilaf devletleri siyasetinin savletlerinden çok daha fazla işgal etmiş, yormuştur.

Hangi birine dert anlatsın? Bir *Kâzım Karabekir Paşa* meselesini hallederken, arkasından bir *Nurettin Paşa* meselesi, derken bir Refet Paşa-İsmet Paşa davası çıkıyor. Bunlar yoluna girer gibi görünürken bir de bakıyoruz ki, bir *Ali İhsan Paşa* vakasının karşısındayız.

Büyük Millet Meclisi ise cephe gerisinde binbir türlü ihtiras ile kaynaşıyor. Burada, doğrudan doğruya *Mustafa Kemal Paşa*'nın şahsına karşı vaziyet alanlar bile var. O kadar ki, düşman, ta *Ankara*'nın 78-80 kilometre yakınına gelip sokulduğu, geceleri top sesleri şehrin en iç mahallellerinden bile duyulduğu ve hükümet ani bir işgal endişesiyle *Kayseri*'ye nakle başladığı bir sırada *Türkiye*'nin yegâne büyük askerini başkumandanlığa getirmek münakaşayı mucip bir mesele haline geriyor.

Gerçi o zaman Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'i, ordunun başına hemen ittifakla getirmiştir. Hatta, ilk teklifi yapan bir muhalif mebus olmuştur. Fakat, büyük Şef'i harikulade bir hassasiyetle bize naklettiği şu çirkin hakikate bakın:

"...Taakip ettiğimiz davayı millînin kaybolmuş olduğuna hükmetmişlerdi. Bu sebeplerle duydukları hiddet ve şiddeti benim üzerimde teskin etmek istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi tasavvurlarına göre münhezim olmuş ve inhizamı devam edecek ordunun başında benim de şahsiyetim münhezim olsun."[11]

Yolu üstüne kurulmuş tuzakların hepsi gibi bunu da uzaktan, pekâlâ, keşf eden bu cins aslan, iki taraflı düşmanlarına, lâzımgelen cevabı, yirmi beş gün sonra, kanlı savaş meydanından verecektir.

Lâkin, bunun tesiri de çok sürmiyecektir. Sakarya zaferinden iki üç ay sonra ve, bu sefer, *Malta*'dan canlarını henüz kurtarıp gelmiş olan iki zat, *Rauf* ve *Kara Vasıf* Beyler derhal muhalefete geçeceklerdir.

Bir prensip meselesinden dolayı mı? Ne gezer. Gene şa-

(11) Büyük Nutuk, sahife 443.

hıs davası. Mustafa Kemal Paşa tamamiyle ordunun başında kalacaktır. Müdafaai Milliye vekili, aynı zamanda Erkânı Harbiye reisi olacaktır. Meclis reisliği ile İcra Heyeti reisliği bir şahısta toplanacaktır.

Zahirde bir idarî prensip meselesi gibi görünen bu münakaşanın asıl saiki şudur:

Mustafa Kemal Paşa'yı, dahilî ve harici siyaseti idareden menetmek, yeni selahiyetlerini tahdit etmek, *Refet* Paşa'ya, çok zamandan beri hasretini çektiği Umumî Erkânı Harbiye Riyasetini vermek ve Rauf Beyi de tek başına devletin başında bırakmak.. Ve bu mevkii paylaşma kavgası ne vakit oluyor? Henüz, düşman askerleri kulağımızın dibinde trampete çalarken, henüz İngiliz devleti fahimesinin başında bulunan dünya diktatörünün aleymizdeki nutukları havayinesimi içinde birer zehirli ok gibi vızırdarken...

Bir gün gelecek zafer olacaktır ve işte, o vakit, asıl o vakit, kızılca kıyamet kopacaktır.

Bu sefer de gene İsmet Paşa'nın temsil ettiği Lausanne cephesinin arkasında, hep, bu kıyametin uğultularını, hırıltılarını, diş ve tırnak gıcırtılarını duyarız.

Türk milleti asırlarca tersine gitmiş mukadderatının yüksek bir dönüm noktasıdır. Genç bir Türk generali, masum bir Anadolu çocuğu, Avrupa'nın tâ göbeğinde beşeriyetin bütün şeytanî kudretlerini kendilerinde teksif etmiş, herbiri yüzlerce defa feleğin çemberinden geçmiş, bethah, kurnaz ve düşman siyaset adamlarından müteşekkil bir heyete karşı, kimsesiz milletinin haklarını müdafa ediyor. Bu hakların herbiri bir canavarın ağzındadır, onları birer birer koparmağa çabalıyor.

Lâkin, ne gariptir ki, bu adamın, temsil ettiği yeni Türkiye hükümeti nezdinde yalnız bir tek taraftarı, dayanabileceği tek bir istinatgâhı vardır: Gazi Mustafa Kemal...

Hükümetin reisi onun sorduğu suallere cevap bile vermez. Konferansın seyri hakkındaki malumatına zerre kadar kulak asmaz. Yalnız, sulha ait her davayı çözülmez bir düğüm haline sokmak için elinden gelen her fenalığı yapar.

Kâh, *"Sulha mani olan esaslı ve muallâk mesail bizce bir küldür"* der. Kâh, Yunan tamirat meselesi gibi bir fer'in üzerinde ısrarla tevakkuf eder. Bazen de ne evet, ne hayır, hiç bir şey söylemez. Adeta, küskün bir tavırla heyeti murahhasaya arkasını çevirir. Bu, bütün manasıyle siyasî bir *"sabotaj" dır.*

İsmet Paşa öfke ve endişe içinde Gazi'ye teveccuh ediyor; *"Hükümetle aramızda ihtilafı esari vardır. Mutabakat olmazsa avdet mecburiyet ve kararındayım"*[12] diyor.

Gazi büyük bir birader tavrı ile, fakat, asla tarafgirlik emaresi göstermeksizin İsmet Paşa'nın sinirlerini yatıştırmağa öbür tarafın inat ve temaruzunu yenmeğe çalışıyor. Lakin, malûm olduğu şekilde bir *İsmet Rauf* düellosunun önüne geçemiyor. İsteseydi, belki, geçebilirdi, ama bu şahsî kavga, öbürleri gibi, onun için daima tâli bir mesele halinde kalmıştır. O sırada asıl kurtarılması lâzım gelen şey sulhtür. Türk milletinin nice zamandır, açlık, sefalet, ıstırap ve gözyaşları içinde beklediği sulhtür. O, zekâsının bütün çalakisini bunun ihtihsaline hasrediyor ve nihayet, Büyük Nutuk'ta, bütün tafsilâtiyle okuduğumuz taktik sayesinde İsmet Paşa'ya sülhü imzalıyor.

Artık Rauf Bey *histerik* bir kişi gibi ihtilâçlar içindedir. O zamana kadar birtakım siyasî formüller altında gizlemeğe çalıştığı asıl ıstırabını meydana vuruyor. İsmet Paşa'nın muvaffak bir heyeti-murahhasa reisi sıfatiyle Ankara'ya geleceği gün yaklaştıkça: *-Ben kendime hâkim değilim. Yapamayacağım*[13] diyor.

(12) Büyük Nutuk, sahife 553.
(13) Büyük Nutuk, sahife 565.

İşte, bundan sonra, ta o kanlı safhaya kadar devam eden şey artık hep bu *histeri*'dir. Ve bunun adına, biz, *bizantinizma* dedik.

Lakin, bu hastalığı tesbit edip adını koymakla meseleyi halletmiş olmayız. Evvelâ şunu söyleyelim ki, Avrupa'nın parlamenter rejimlerinde akislerini dinlediğimiz fırka ve sınıf münazaraları, bizim için, bu hususta bir misal teşkil edemez. Bunlar, iyi kötü, birtakım siyasî fikir ve sistemlerle, sınıf menfaati tezatlarından doğmuş esaslı münakaşalara irca edilebilir. Halbuki, bir taraftan *"Cihan Harbi'nin namahdut ıstıraplarından kurtulmak ve milletimizin cihan sulhünü tesiste ne büyük bir âmil olduğunu ispat eylemek maksadiyle"*[14] *"Mondros mütarekenamesini imza"* ettiğini söyleyen, diğer taraftan ise İsmet Paşa'ya *"Sulh tehlikeye düşse de gene metabimin bir zerresinden vazgeçemeyiz"*[15] diyen Rauf Beyin hangi fikir sistemine mensup olduğunu anlamak müşküldür.

Sakarya müdafaa harbi ile, Kocatepe taarruz harbi arasında sabırsızlanıp *"Sulh istemek için bir kere daha Avrupa'ya başvurmak"* isteyenlerle, *"bizim asıl düşmanlarımız Fransız ve İngilizlerdir. Binaenaleyh, beyhude yere Yunanlılarla didişip duracağımıza Cenup ve Şark hudutlarından Suriye ve Irak'a hücum etsek"* diyenler, hep aynı muhalefet safında değil mi idiler? Ta Sivas Kongresinden sonra Serbest Fırka mücadelelerine kadar Türk inkılâbının bağrında çarpışan iki zıt zihniyet, hangi sınıf menfaati, hangi fikir ve sistem tezadını temsil eder?

Anadolu Bağdat demiryollarının devlet tarafından alınıp alınmaması müzakere ve münakaşa edildiği günlerde idi. İsmet Paşa, o zaman, bu hattın şirkete bırakılması tezini, bugünkü liberal *Fethi Bey* de mutlaka devlet tarafından alı-

(14) Büyük Nutuk, sahife 563.
(15) Büyük Nutuk, sahife 548-551.

nıp işletilmesi *antitezini* müdafaa ediyorlardı. Çünkü, o zaman İsmet Paşa hükümet mevkiinde idi. Fethi Bey değildi ve Fethi Beyin İsmet Paşa'ya karşı bir vaziyet alabilmesi için mutlaka onun dediğinin aksini söylemesi lâzım geliyordu.

Türk İnkılâp tarihi, böyle binlerce tezatlar ve birbirini tutmaz hareketlerle doludur. Bunun en belli başlı sebeplerinden biri, İnkılâbımızın bir inkılâpçı kadrosundan ve bir hareket ve taktik planından mahrumiyetidir. Onun içindir ki, bu inkılâbın tarihini tetkik ederken, onun vahdet ve şuurunu, yalnız, bir tek adamdan bulabiliyoruz: *Gazi Mustafa Kemal...*

Denilebilir ki, inkılâp tarihi, bu bir tek kahramanın ulvî ve hazin sedrgüzeştinden ibarettir. O hercümercin içinde, nereden gelip nereye gittiğini ve ne yapıp ne yapmayacağını bilen bir o'dur. Lâkin, bu hükmü verirken, biz, yalnız büyük Şef'in şahsî kudret ve azametini bir kere daha tasdik etmiş olmuyoruz, aynı zamanda inkılâbımızın en zaif noktalarından birine de parmağımızı basmış oluyoruz.

Mustafa Kemal olmasaydı, Türk milleti, müstevliye karşı toprağını müdafaa edecekti. Hiç esareti tanımamış olan Türkün ruhunda bu *reaksiyon kuvveti* onun tabiî duygularından, tabiî sevaikından biridir. Ve Erzurum, Sivas kongrelerinin nüfuzu teessüs etmeden evvel garbi Anadolu'nun birçok yerlerinde kendiliğinden birtakım müdafaa hatları kurulmuştu. Fakat, bunlar, kendi hallerine bırakılsalardı, ne olacaktı? Nihayet, bitmek tükenmek bilmeyen bir gerilla'ya inkılâp edecekti. Bu münferit teşebbüsleri bir araya toplayıp vatan müdafaasını, muntazam bir devlet ve ordu halinde idare etmektedir ki, büyük Şef Türk milletini zafere isal etti, ve, bu zaferin prestijine dayanarak bildiğimiz bir sıra inkılâp hareketlerini meydana getirdi.

Fakat, bu sahada her nedense, vatan müdafaasında oldu-

ğu gibi, muntazam ve disiplinli bir organizmaya vücut vermek lüzumunu hissetmedi. O kadar ki, birçok mühim teşebbüslerinden, ancak, mahremiyetinde bulunanları haberdar etmekle kaldı. Size, hilafetin ilgasından ve hanedanının memleket haricine çıkarılmasından on gün hatta, belki de üç dört gün evveline kadar, böyle bir hareket hazırlığından Meclis ve Fırka içinde hiç kimsenin haberi olmadığını söyleyecek olursam, bilmem ki, inanır mısınız?

Bu *harikulade* hadisenin en büyük ispatını, o sıralarda neşredilmiş bir devlet bütçesinin Hanedan maaşlarına dair faslında bulabilirsiniz. Hükümet tarafından teklif ve Büyük Millet Meclisi Bütçe Encümeni tarafından tasdik ve tadil olunup Heyeti Umumiyeye sevkedilen bu bütçede hanedan azası, maaşlarıyla beraber bütün resmî ve an'anevî unvanlarını muhafaza etmektedir. "Şehzadeî civanbaht Süleyman Efendi Hazretleri", "Fatma Sultan Aliyetüşşan Hazretleri" ilh. Ve o zaman bu cedvelin tertip tarzı aleyhinde yazıp *"Akşam"* gazetesinde neşrettiğim bir makale, bir kaç arkadaşım müstesna olmak üzere hemen bütün Meclis tarafından hiddet ve galeyanla karşılanmıştı.

On beş gün sonra, aynı hiddet ve galeyanla o *"aliyetüşşanların"* o *"civanbahtlar"*ın hudutlarımızdan dışarı atılması hakkında ateşli nutuklar söylendi.

Bu hatırayı, burada zikretmekle iki şeyi ifade etmek istiyorum: O zamanki Millet Meclisi'nin, ruhunda taşıdığı bütün inkılâp hamlesine rağmen, henüz, ne kadar eski routine-itiyatların, göreneklerin tesiri altında bulunduğunu ve inkılâp sistematik bir plan dahilinde vuku bulmadığı için fikirlerin ve hislerin ne kadar teşettüte düştüğünü...

Biz, inkılâbın en büyük düşmanı olan bizantinizma'nın, işte, bu teşettütten çıktığına kaniiz. Bugün, inkılâbın aşağı yukarı onuncu yılına bastığımız halde bile henüz sıyrılama-

dığımız tezatların sebebini de bunda aramak lâzım gelir. Eğer, bizantinizma dediğimiz illet yalnız politika sahasında ve mevkii iktidar etrafında bir didişmeden ibaret kalsaydı ona belki bu kadar ehemmiyet vermezdik. Fakat, bu illet, millî mukadderatımızın yeni bir buhrana doğru sürüklenmesini intaç edebilir. Sekiz yıldan beri, Türk milletinin medenî ve iktisadî inkişafına manî olan düğümlerden henüz hiçbirinin çözülememesi ve günden güne halledilemez bir muamma haline girmesi de bu yüzdendir.

Bizantinizma, bir taraftan, başta Gazi olmak üzere, bütün Türk inkılâpçıların enerjisini ve prestijini kemirip duruyor. Diğer taraftan, faaliyet sahasında müsbet işlerin başarılmasına mani oluyor.

Bizantinizma büyük bir tasarruf unsuru olan zamanın da düşmanıdır. Millî inkişaf yolundaki bu on kıymetli yılı o yuttu. Birçok taze millet kuvvetlerinin ve milyonlarca millî servetin nankör ve çorak sahalarda akıp kurumasına sebep olan da odur.

8

Bu sahifelerde, belki geçen sahifelerdeki şeyleri tekrar edeceğiz. Fakat daha ziyade vuzuha doğru gitmek kaygısıyle....

Cumhuriyetin bellibaşlı birkaç rüknü, önde *İsmet Paşa* olmak üzere, *"bizantenizma"*nın ne büyük bir tehlike olduğunu sezmemiş değillerdir. Lâkin, bunu yenmek için buldukları çare, bizatihi bir tehlike olan bürokrasi'dir.

Bürokrasi, Türk inkılâbına, gene inkılâpçıların ağzından şu mutantan sözlerle kement vurdu: Normal devreye girmek,

devlet otoritesini tesis etmek...

Normal devreye girmek ne demektir?

İnkılâp anormal bir hal miydi?

Sonra yılların kürsü nutuklarında sık sık geçen bu tabirlerin ne mana ifade ettiklerini anlamak güçtür. Fakat, eğer hadisat, bu nutuklardan çıkmış ise, bugün, kolaylıkla anlayabiliriz ki, normal hale avdetin manası, eski Babıâli kadrolarının ihyası ve eski idarecilik zihniyetinin yeniden teessüsü imiş. Hakikaten, hükümet erkânının, bize, normal hale avdetimizi müjdeledikleri günden beri kendimizi, her gün biraz daha, köhne Osmanlı devletinin havası içinde hissediyoruz. Hepimize, derin esnemeler ve uzun gerinmelerle emsalsiz bir rehabet veren o mübarek hava...

Onu nasıl hissetmeyebiliriz? Bütün gençliğimiz pembe tenlerini, yumuşak ellerini hep ona medyum değil midir? Yürüyüşümüzdeki o vekar, düşünüşlerimizdeki o teenni, teşebbüslerimizdeki o ihtiyat, o yerden temennalı nezaketler, nihayet, bize, her şeyin daima yolunda gittiği zahabını veren o ulvi *"pasivite"*, hep, o havada neşvünema bulmadı mı? İşte, sert poyrazların ve gündoğusu kasırgalarının birbiriyle çarpıştığı yalçın Anadolu yaylalarında geçirdiğimiz üç-dört yıllık bir maceradan sonra, ey, sütlimanlık, gene sana dönüyoruz. Normal bir devreye giriyoruz. Aman, herkes, yerinde rahat dursun. Kimse kimsenin keyfini bozacak bir harekette bulunmasın. Hele şu sükûnet içinde, şu idare makinasının ağır ağır, tatlı tatlı nasıl işlemekte olduğunu dinleyelim.

Görüyor musunuz, Müsteşar Bey, masasının başında, kafasını bir dakika kaldırmaksızın, her gün, sekizer saat mütemadiyen nasıl çalışıyor? Yandaki odada Hukuk Müşaviri Bey koca koca ciltlerden durmaksızın, ne kesif "ahkâm"lar çıkarıyor? Eskiden, inkılâbın anormal devirlerinde, bu vekâlet, dört-beş odalı bir daireden ibaretti. Şimdi, kırk oda kâfi gel-

miyor. Her birinin içi tıklım tıklım memurla dolu ve herbiri arı kovanı gibi işliyor. Mütemadiyen birtakım kâğıtlar okunuyor. Birtakım kâğıtlar imzalanıyor. O odadan bu odaya birtakım tomarlar gidip geliyor.

Fakat, siz diyeceksiniz ki, bu vekâlet dört odadan ibaretken içinden daha çabuk iş çıkardı. Diyeceksiniz ki filan yerdeki köprünün yeniden inşası için cereyan eden muamele altı aydan beri hâlâ hitama ermedi. Nafia ile Dahiliye arasında bir idare-i Hususiye meselesi filan yolun tamirini iki yıldan beri imkânsız bir hale sokmuş, bu yüzden filan vilayetin kasabaları ile köyleri arasındaki münakalat tamamiyle kesilmiş. Diyeceksiniz ki, alelâde bir gümrük formalitesi filan limanımızın bütün ihracat hareketini durdurmuş, aylarca tüccarın feryat ve şikâyetlerine merkezden bir cevap almak mümkün olmamış, v.s. v.s.

Buna mukabil size denilecektir ki, bütün bunlar teferruat. Siz, asıl, makinanın heyeti umumiyesi nasıl işliyor, manzarası ne muntazam, ona bakın.

Filhakika, manzara yalnız muntazad değil, mehabetli, vakur ve kurumlu da... Babıâli'nin bütün o babayane haşmetine vâris görünüyor. Artık, eskisi yani, anormal inkılâp devrinde olduğu gibi, erbabı mesalihten herhangi biri, bir müdiri umuminin odasına giremez. Artık, vekillerin yanlarına yanaşmak birtakım kuyut ve şuruta tabidir.

Sırf inkılâbın ateşi içinden yetişme erkân bile çoktan bu dekorun tantanasına kapılıp Babıâli harsini temsil etmeğe başladı. Bunlar bile memurlarının oda kapısı önünde reveranslar yaparak ve ayakta elpençe divan durarak kendilerinden emir telâkki etme vaziyetlerini hoş görür oldular. Eh, devlet otoritesi bu. Herkes haddini bilmeli, yerli yerinde oturmalı. Mesuliyet almış insanlara karşı hörmet ve tanzimde bulunmasını bilmeli.

Meclis ve mebusların da bu devlet otoritesini tanımaları farzı ayindir. Bir vekilden öyle sık sık istizah yapılamaz. Gidilip makamında bir şeyden şikâyet edilemez. Devlet erkânının bu gibi şeylerle kaybedecek zamanı yoktur. Bir hacetimiz varsa Meclis'teki posta kutularına mektup halinde atabilirsiniz. Kürsüde, bir şey sormadan evvel müsaade alsanız fena olmaz.

İşte, Babıâli bürokrasinin istilzam ettiği *"hierarşi"* de bu surette, kendiliğinden hasıl olmağa başlıyor. Bu yeni teessüs etmeğe başlıyan *"hierarşi"* de Büyük Millet Meclisi'nin mevkiini tayin etmek biraz müşküldür. Bürokratik zihniyet, kendini hiç belli etmeksizin, tesirini burada da gösteriyor. Hep şekle ve teferruata ait bahisler, yavaş yavaş umumî ve *prensipal* mevzuların yerini tutuyor. Bir kanun layihasına isim bulmak, bir fıkranın içindeki virgülün yerine değiştirmek uzun, akademik münakaşalara meydan açıyor. Bu suretle, zaman denilen büyük iş âmili, Anadolu'nun suları gibi beyhude yere akıp gidiyor, akıp gidiyor.

Ve bu yüzden daha nice enerjiler heder olmaktadır. Diyebiliriz ki, inkılâbın en ceyyit, en atılgan kuvvetleri normallik ve devlet otoritesi namına yapılan bu *"hierarşizasyon"* neticesinde adeta kadro harici bırakılmış ve her biri küflendirici bir adalete mahkûm kılınmıştır. İşte, gene bu yüzdendir ki, inkılâpçılık zihniyeti, inkılâpçılık hamlesi kementlenmiş oluyor.

Halbuki, memleketin iktisadî ve iştimaî kalkınma hareketi, ancak ve ancak bu zihniyet ve bu hamle sayesinde yapılabilirdi. Eğer Gazi, o zamanki hukukşinasların dediği gibi, Osmanlı kanunuesasisine, Osmanlı hükümeti tarzı idaresine, kanunlarına, nizamlarına tabi olmak şartiyle hareket etseydi, bugünkü medeni ve müstakil Türkiye'yi meydana getirebilir miydi?

Bu Türkiye, tamamiyle Babıâli havası dışında vücut bulurken, meydana, kendi bünyesinin teşekkül tarzının hususî prensiplerini de getirmişti. Yeni devlet idaresi bu prensiplere göre kurulmak lâzım geldiği gibi, iktisadî ve içtimaî kalkınma dediğimiz asıl teceddüt hareketinin ana hatları da bu prensiplerden çıkarılmalıydı.

9

Türk inkılâpçıları, kendi alınlarının teri ve kendi kanlarının pahasına yarattıkları bir eseri sivil ve lâik irticaın eline teslim etmekle, hakikaten, akıl sır ermez bir gaflette bulunmuşlardır.

Lâkin, her hadise gibi bu da sebepsiz vukubulmadı.

Çoğu ordudan, bir kısmıda militan politikacılıktan yetişmiş olan Türk inkılâpçıları, askerî bir iş olan istiklâl harbini ve siyasî bir hareket olan rejim tebeddülünü yapıp bitirdikten sonra, devlet idaresi *(administration)* denilen sanatta kendilerini tecrübesiz ve bilgisiz hissettiler. Osmanlı İmparatorluğunun devlet işleri içinde yetişmiş ve o devletin, *"müdevvenatı-kanuniye"* sini bilip öğrenmiş kimselere vücutları zarurî insanlar gibi bakmağa başladılar. Esasen, bunlardan bazıları, ilk inkılâbın ilk safhasında kendi arzu ve iradelerine rağmen, inkılâp emrine alınmışlardı. Bunlar, kâh harişle yeni başlayan diplomatik temaslarımızda, kâh içerdeki *"mülkiye"* umurunda, Babıâli *"mahzeni-evrakı"*nın *kadük* ve esrarengiz metinlerini *deşifre* etmek suretiyle bize lâzımgelen vesaiki bulup çıkarmasını biliyorlardı.

İsmet Paşa, bu nevi mutahassıslardan birkaçını, Osmanlı devletine ait hesapların tasfiyesi esnasında istifade etmek

maksadiyle, *Lausanne* Konferansına da götürdü.

Hatıra gelebilirdi ki, Babıâli ulemasının, inkılâp ricaline edecekleri hizmetlerin, bu, en sonuncusu olacaktır. Fakat, öyle olmadı. Bu, Babıâli'nin heyet umumiyesiyle, bütün kadroları ve bütün teamülatıyle, *Türkiye Cumhuriyeti*'ne intikalinin bir mukaddimesini teşkil etti.

Bazı inkılâplarda, eski rejim adamlarından bir kısmının yeni rejime geçtiği vakidir. Fakat, yeni rejim, bunları derhal kendisine intibak ettirir. Onları, muti bir âlet halinde kullanmasını bilir. Bizde ise, bunun tamiyle aksi olmuştur. Eski rejimin adamları, yeni rejimin şahsiyetlerini kendi nüfuz ve tesirleri altına almışlardır. Kendi çalışma, düşünme ve görme usullerini bunlara kabul ettirmişlerdir.

Ortada, bazı fevkalâde tedbirlerin alınmasını icap eden canlı bir zaruret mi var? Olabilir. Fakat, bunun fevkinde, usulü idarenin ruhu olan teamül ve nizamat da vardır. Bakalım, sizin almak istediğiniz tedbir buna mutabık mıdır? Bu sual karşısında, sanki, esrarengiz bir kuvvetle afsunlanmış gibi, inkılâpçı şef şaşırıp kalıyor ve kendi rolü asıl buradan başlamak lâzım gelirken burada bitiyor. Biraz bekleyin. O, bununla da kalmayacak, yavaş yavaş, kendi iradesini bağlayan *"teamül ve nizamat"*ın mutaassıp bir taraftarı kesilecektir. Filân yerde bir valiyi, nafiaya ait bir işi idarei hususiye bütçesinden yaptırmağa kalkıştı diye, tevbih ve tektir edecektir veyahut ciheti mülkiye, ciheti adliyeye sormadan bir katilin veya bir şakinin hürriyeti şahsiyesini selbetti diye Büyük Millet Meclisinde uzun bir münakaşa ve müzakere mevzuu açılacaktır.

Babıâli, zihniyeti, yalnız dahili siyasetimize hâkim olmakla kalmadı, harici siyasetimizde de genç Türkiye Cumhuriyetinin müteaddî hamlesini ve şahsî enerjisini kırdı. Lausanne'da bütün bir husumet dünyasına koymasını bilen

orijinal Türk diplomasisi, yavaş yavaş, Babıâli, hariciyesinin klâsik ve battal metotlarına avdet etmeğe başladı. Cemiyeti akvamvari bir *"pasifisma sulhculuk"* cilâsı altında küçük uzlaşmaları, dostluk tezahürleri, hayide kombinezon ve manevralarıyla dişi tanzimat diplomasisi yeniden dirildi. Yeniden Türkün mukadderatını kendi iradesinden ziyade beynelmilel politikanın antagonizmalar'ına bağlamak ve bunlardan istifadeye çalışmak yolları itibar kazandı. Her yerde artık bir daha kalkmamak üzere ölmüş olan *Makiavel,* genç Türkiye Cumhuriyeti topraklarında bir *basıbadelmevt"* sırrına ermek imânını buldu.

Lâkin, Osmanlı İmparatorluğu'nda eksik olan Makiavel değildi, *Mustafa Kemal*'di. O Mustafa Kemal ki, küre-i arzı çepçevre sarmış olan çelikten *emperialisme* ağını bir hamlede parçalayan yegâne insandır. Şimdi, bu ağın yalnız Türkiye'ye düşen kısmı yırtık duruyor. Fakat, bu nokta, bütün mazlum milletler için tek kurtuluş türcesidir.

Bu büyük, bu akıl durdurucu hadisenin manasını köhne ve esir Babıâli hariciyesinin memurları mı anlayacaktı? Bunlar mı, cihanın dört bir köşesinde Mustafa Kemal Türkiyesinin engin ve şamil prestijini muhafaza edeceklerdi? Bundan beş altı yıl evveline kadar o prestijin bütün *Avrupa* ve *Amerika* matbuatında ne gibi neşriyatın muharriki olduğunu ve bu neşriyatın şimdi ne tarz aldığını tetkik ederseniz, onun eserini temsil etmek için harice gönderdiğimiz kimselerin menfi rolünü pek takdir etmiş olursunuz.

İnkılâbın ruhu olan maariften bahse bilmem ki lüzum var mıdır? Eski devirden bize menkul bürokratik şekiller içinde, bu mesele, gittikçe çözülmez bir muamma haline girmektedir. Her gelen maarif vekili, bütün hüsnüniyetine, bütün azmine, bütün şevkine rağmen-ki gelenlerin hepsi ve evsafı haizdi- kendisini daha iki adımda bir *"gayrimümkün"*

karşısında buluyor. Tedris teşkilâtından idare teşkilâtına kadar eski Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarına ve üslubuna göre kurulmuş bu hantal makina, bir taraftan genç kafaları, diğer taraftan taze iradeleri aşındırmaktan başka bir şeye yaramaz.

İnkılâp ortaya birçok meseleleri almıştır. Bunların başlıcası: Darülfünun, tedrisat programlarında ahenk ve sistem, dil ve alfabe, ümmilikle mücadele v.s. gibi işlerdir.

Maarif idaresi bunlardan hiçbirini halledememiştir. Hepsi muallakta duruyor. Bir taraftan, İstanbul darülfününu, inkılâp ile hiç alakası olmayan kafalar yetiştirip dururken, diğer taraftan birbirini tutmaz mevad ile dolu orta tedrisat programları gençliği kötürümleştiriyor. Yeni muhitte yeri olmayan ve hattâ belki de istiklâl harbi tarihini bilmeyen birtakım Osmanlı tabaaları çıkarıyor.

Yeni şeraite göre Türk dilinin henüz ne bir grameri, ne de bir lugati vardır. Dünya yüzünde bu kadar az tedvin edilmiş bir dil olarak belki biraz da Çerkesçeyi sayabiliriz. Bizi mazi an'anelerine bağlıyan bağlar çözüldükçe bu asil dil gitgide yalnız konuşulan ve fakat, okunup yazılamayan birtakım soysuz lehçeler derekesine düşecektir. Yeni alfebenin ise halka ne dereceye kadar kabul ettirildiğini anlamak için postahaneye bir sansür koymanızı ve üstleri yeni harflerle donanmış zarfların içindeki mektupları görüp saymanızı tavsiye ederim. Yalnız kendi tecrübeme istinaden, size, şimdiden, kemali katiyetle söyleyebilirim ki, bazı resmî muharrerat da dahil olmak üzere memleket içinde teati edilen yazılı kâğıtların yüzde sekseni hâlâ Arap harfleriyledir.

İşte, altı yedi yıldan beri tatbik edilen bürokrasi sisteminin elim neticeleri... Bazı muhalifler, şu veya bu kusurlar için şu veya bu şahsa çatarlarken biz içimizden gülüyoruz. Bütün o şahıslar da bu sistemin kurbanıdırlar.

Ne yazık ki, bu tarzı idareyi birçok kimseler *"devletçilik"*-le müradif telakki etmektedir. Babıâli bürokrasisi, Türk inkılâbını dört bir yanından bağladığı gibi bu inkılâbın en tabii bünyesi demek olan *"devletçilik"* usulünü de itibardan düşürmüştür.

Devletçilik, evet. Lâkin Osmanlı devleti değil.

10

İnkılâbımızın tarikini tetkik ederken başlıca şu neticeleri çıkardık:

1- Türk inkılâbı baştan sona kadar "kahotik" bir manzara arzeder. Bu harekete iştirak etmiş olan unsurlar, karışık, gayri mütecanis ve birbirine zıttır. Yalnız bir adam, tek bir adam bu hercümercin içinde nereye gideceğini ve ne yapacağını biliyor.

2- İnkılâp sahasındaki bu altüstlük, bu kargaşalık yeni rejimde pek erkenden "bizantinizma" ya yol açmıştır.

3- Bizantinizma bir inhilal âmilidir. İnkılâpçılar, bundan kurtulmak için bürokrasiye iltica etmişlerdir. Bürokrasi, dar geri ve havasız bir idare şeklinin adırır. İnkılâbın kaynayan ruhu bu kalıp içinde donakalmıştır.

Türk İnkılâbı muayyen ve müdevven bir fikir sisteminden doğmadığı için bittabi kahotik bir tekevvünün mahsulü olacaktı. Bittabi, buna iştirak edenler arasında bir görüş ve anlayış vahdeti bulunmayacaktı. Bu harekete katılanların kimi, düşman istilası altında kalan topraklarımızı harbederek kurtarmak; kimi, Osmanlı Saltanatı davasına siyasî kanallardan bir hal çaresi aramak, kimi de, sonu yok gerillalarla düşmanı bezdirip kendiliğinden çekilmeğe mecbur etmek

istiyordu.

Bazısı, bunların hiç birini düşünmüyor. Kendisine, sadece, itilaf kuvvetlerinin zülmünden uzak bir köşe arıyordu. Ve kimsenin aklından, Anadolu'da müstakil bir devlet teşkili gayesi geçmiyordu. Çünkü, inkılâbın asıl sahibi, meydana getireceği eseri bir sır gibi saklıyordu. Gayesine doğru adım adım yürüyordu. Başka türlü de yapamazdı. Zira, O da, etrafını alan bütün bu insanların, bir âfetten kaçmış kazazedeler gibi betbaht, şaşkın ve perakende bir kalabalıktan ibaret olduğunu biliyordu.

Gazi, bu derde, ancak bir çare ile karşı koyabilirdi. Sıkı, disiplinli ve seçme bir inkılâpçı kadrosuyle... Gerçi, böyle bir kadro mevcut idi. Fakat, o yalnız vatan müdafaasıyle meşgul bulunuyordu: Ordu.

Siyaset sahası ise baştan sona kadar hep *"nefiriâm"* la idare edildi. Baştan sona kadar bir başıbozuk kargaşalığından kurtulamadı. Gazi, cephe ardını da pekâlâ askerî bir nizam ve intizam içine alabilirdi. Bu hususta ne feragatinefis sahibi insanlardan, ne kendisine caniyle ve başıyle merbut kimselerden ne de coşkun ve şuurlu bir gençlikten mahrumdu. İnkılâp tarihinde bu nokta, bugüne kadar, hâlâ karanlığını muhafaza etmektedir. Belki, günün birinde bu muammayı da gene Gazi'nin kendisi aydınlatacaktır. O günün pek uzak olmamasını temenni ederim.

O günün pek uzak olmasını temenni edelim: Çünkü, vasıl olduğumuz hükümetlere göre büyük Türk İnkılâbı cihandaki âlemşümul manasını ve memleketteki yaratıcı hamlesini kaybetmekte ve Türkiye Cumhuriyeti dar sınırları içinde gitgide statik bir mahiyet almadadır.

Biz, bu hadiseyi muayyen bir formül ile tarif etmek için *"Türkiye Cumhuriyetinin bürokratlaşması"* diyoruz.

Türkiye hükûmeti erkânının, küçük ve perakende siyasî

mücadelelerin önüne geçmek ve kendilerine sakin bir havada çalışabilmek imkânını vermek için Osmanlı devletinden istiare ettikleri bu idare şekli, ne Türk İnkılâbının, ne de yeni hayat icaplarının emrettiği şeraite uyar.

Türk milleti, bundan on iki yıl evvel açtığı harple, İsmet Paşa'nın -cephede iken- *"bütün bir zulüm ve istibdat dünyası"* diye tarif ettiği azgın Avrupa emperialismasına karşı yalnız kendi hakkını değil bütün mazlum milletlerin hakkını da müdafaa ediyordu. Gerçi, Türk milleti bunu sarahaten ilan etmemiştir. Fakat, o hadisenin tarihî kanunlar noktai nazarından manası ancak budur.

Binaenaleyh, bütün tarih ve bütün cihan önünde omuzumuza yüklenmiş olduğumuz bu muazzam vazifeyi, *"fonction"*a, mutabık ve o çapta bir siyaset cihazı kurmamız lâzımgelir. Bunu istemek yalnız bir millî gururu ifade etmez. Biz, tarihi bir zaruretin tesiri, parasının kıymeti veya devlet bütçesinin yekûnuna göre bir ehemmiyet verip onu küçük bir balkan devletinin çerçevesi içine sokmağa çalışanlar istikbalin vereceği hükümden çekinmelidirler. Çünkü, bunlar, bir dev yavrusunu bir cücenin zırhı içine tıkarak, daha genç yaşında, onu sakatlandırmış olacaklardır.

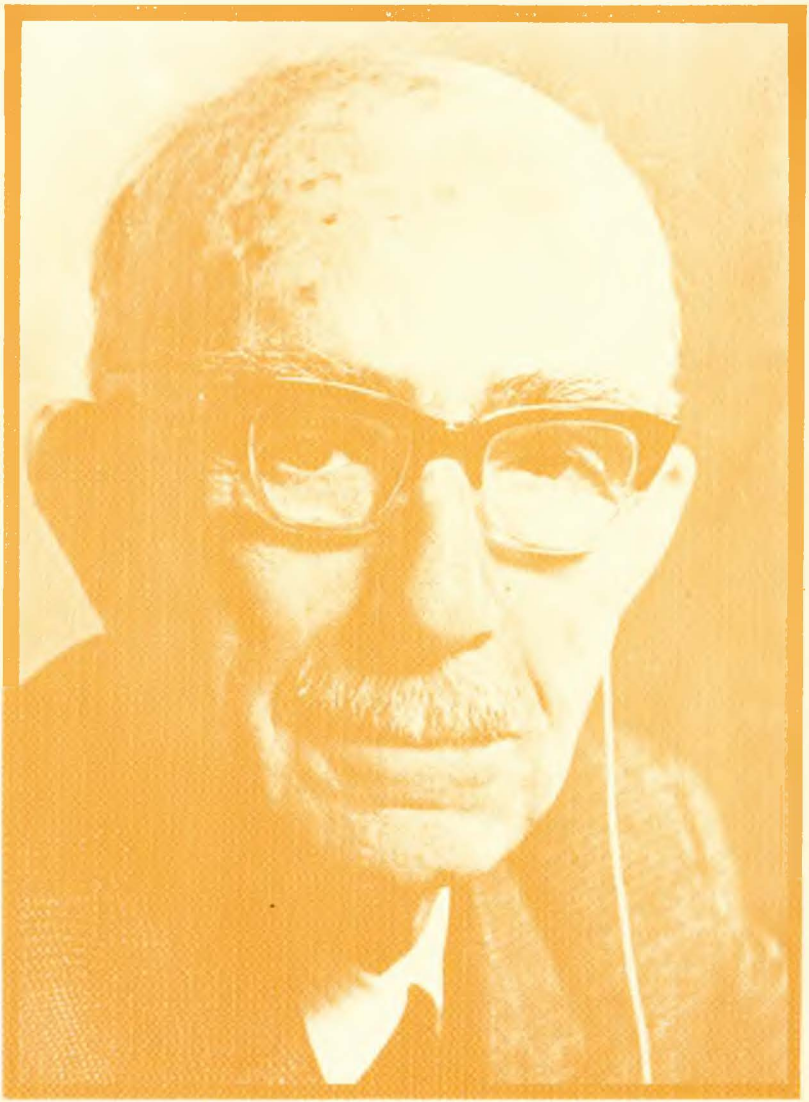
Türk milleti, Avrupa emperialismasına karşı ihraz ettiği zaferden sonra yaptığı bir sıra inkılâpla ancak şunu ispat etmek istemiştir: Herhangi bir müterakki ve medeni Avrupa milletiyle müsavi olduğunu... Ve bu müsaviliğini cemiyet hayatının hemen her sahasında ispat etmiştir. Yalnız, mesele iktisadî inkişaf noktasına gelince dayanıp kalmıştır. Yani bu kapital dava önünde Türk inkılâpçısının iradesi sarsılmıştır.

Bizi Avrupa milletlerinden, en az, bir asırlık bir zaman uçurumu ayırmış bulunuyor. Bunu bir hamlede geçmek mümkün değildir. Fakat, teşkilatlı, plânlı, hızlı ve kollektif bir çalışma sayesinde bu mesafenin mühim bir kısmını az

vakitte geçeceğimizi ümit etmekteyiz.

Böyle hızlı ve milletçe çalışma, alelade zamanlara mahsus kadük (battal) ve statik bir idare şekliyle mümkün değildir. Bu fevkal'ade hareket ancak fevkalade vesaitle yapılabilir.(*)

(*) Bu yazı dizisi, 1933'te Cumhuriyet'in onuncu yılında yayımlanmak üzere yazılmış, ama nedense yayımlanmamıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ölümünden sonra, eşi Leman Karaosmanoğlu'nun bulup *Milliyet* gazetesinde tefrika ettirdiği (13-22 Aralık 1976) dizi, hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi alındı.

FOTOĞRAF ARA GÜLER

İLETİŞİM YAYINLARI 8 • Y K KARAOSMANOĞLU/BÜTÜN ESERLERİ 8 • ISBN 975-470-159-8